Bek

VOLOKALAMSZKI NAPOK

A. BEK

VOLOKALAMSZKI NAPOK

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1961

SZINCSENKO, LOVAT!

1

— Hol tettünk pontot? — kérdezte Momis-Uli.

— Tessék, Baurdzsan, megnézheti.

A furnérládára, amely itt a fedezékben asztalul szolgált, kiraktam a füzetemet: regényem piszkozatát.

Az utolsó fejezetben arról volt szó, hogyan tört ki a zászlóalj az ellenség vonalai mögül, aztán arról a beszélgetésről, amely Volokalamszk szélén zajlott le egy kis házban Ivan Vasziljevics Panfilov tábornok és Momis-Uli főhadnagy, zászlóaljparancsnok között.

Momis-Uli közelebb húzta a kinyitott füzetet a petróleumlámpához, amely alig vetett fényt a hántatlan fenyőgerendákból összerótt, földbe ásott fedezék szögleteibe, és jegyzeteim fölé hajolt.

Jó néhany hónap eltelt már megismerkedésünk óta. Ezalatt Momis-Uli lefogyott, szeme alá sötét árnyak ültek, mongoloknál szokatlanul kerek, nagy szemének fehérjén sárgaság ütközött ki — a háború megpróbáltatásai megtették a magukét. Amint a lámpa fénye ráhullt, élesen metszett arcéle, akárcsak első találkozásunkkor, most is gyermekkori könyveimből őrzött indiánarcok emlékét idézte bennem.

A füzet fölé hajolt, de nem görnyedt meg. Időnként keskeny, sovány kezének gyors mozdulatával áthajtotta az elolvasott oldalt. Ujjaival olykor végigsimította tusfekete haját, amely ismét nyomban felborzolódott, amint levette róla a kezét. Most a ládán heverő ezüst cigarettatárcájáért nyúlt, kivett egy cigarettát, és forgatta a lámpa alatt, szárítgatta a dohányt. Majd rágyújtott, és tovább olvasott anélkül, hogy egyetlen megjegyzést, egyetlen szót ejtett volna. Végre becsapta a füzetet. Lestem, mit mond, de Momis-Uli hallgatott.

— Október huszonhatodikánál tartottunk — emlékeztettem.

— Csakugyan — hagyta rá. — Október huszonhatodikánál... A—Moszkva melletti csata tizenegyedik napjánál.

Valamennyi társa, aki együtt lakott vele a fedezékben, aludt már köpenyébe burkolózva a durván ácsolt, tűlevéllel bélelt priccseken. Csak mi ketten virrasztottunk még, hogy feljegyezzük a Moszkva melletti harcokban részt vett zászlóalj történetét.

Momis-Uli cigarettázott. Szippantott, majd elnézte a cigaretta kihunyó fényét.

— Új elbeszélésbe kezdünk — mondta. — De ne felejtse el az egyezségünket.

— Miféle egyezséget?

— Az igazság legyen az istene!

Fenyegetően nézett rám. A falhoz támasztott kardjára sandítottam, elfojtottam egy sóhajt. új füzetet vettem elő, ceruzát fogtam — mindkét kezem, amelyet Momis-Uli Baurdzsan azzal fenyegetett meg, hogy egymás után leszabdalja róla az ujjakat, ha hazudok az ő elbeszélése alapján írott könyvben, szerencsére még ép volt.

A kihajtott friss füzet, a friss, érintetlen oldal várta a szavakat. Momis-Uli belefogott az elbeszélésbe.

2

Két óra körül léptem ki abból a házból, amelyben Panfilov szállása volt — kezdte. — Szakadt az eső, tompán dörögtek az ágyúk, égésszag terjengett.

A tornác eresze alatt megálltam. Süvített a szél, minden gödörben, mélyedésben tócsa csillogott, zavaros patakok rohantak, buborékosan gyöngyözött a sötét víz az esőben. Tartósnak ígérkezett az ítéletidő. Azokon a vidékeken, ahol harc közben megfordultunk, „nyirkosnak" nevezik az efféle esőt. Furcsa elnevezés: nyirkos eső. Szerencsére a zászlóaljam katonái fedél alatt töltik ezt az éjszakát, megmosakszanak, jól kigőzölik magukat a kis falusi fürdőházakban, pihennek.

Mélyebben a fejembe nyomtam a szőrmesapkát, kiléptem a tornácról. Arcomat, sapkámat,

pufajkámat verte az eső, pedig kis híján megszáradtam már, amíg a tábornoknál ültem.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, tessék a sátorlapja!

Szincsenko, a lovászom állt előttem. Ön ismeri már őt. A leleményes, nyílt szívű, barna képű, szürke szemű Szincsenko egy kazahsztáni orosz faluban született. lóháton töltötte a gyermekkorát, akárcsak a kazah gyerkőcök, és folyékonyan beszélt kazahul. Megpróbáltatásaink nyomán ez az egészséges legény is alaposan lefogyott, már csak kiugró pofacsontja őrizte arcának régi pirospozsgás színét. Ám szürke szeme hetykén, vidáman tekintett rám az ázott füles sapka alól.

Vállamra kanyarítottam a sötétzöld, vízhatlan sátorlapot, amelyen tüstént kirajzolódtak az eső fekete patakjai.

— Merre van a zászlóaljtörzs? — kérdeztem.

— Amott ni, zászlóaljparancsnok elvtárs... A második utca jobbra.

— Értem. Odatalálok magam is. Te pedig: futólépés, indulj! Mondd meg, hogy hívják össze hozzám, a zászlóaljtörzshöz, az összes századparancsnokokat és politikai tiszteket.

— Már mindnyájan együtt vannak. Ott várják a törzsnél, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Ki rendelkezett így?

— Rahimov hadnagy.

Szincsenko hirtelen elmosolyodott.

— Miért mosolyogsz? Tán tudsz valamit?

— Tudok. A zászlóaljunk tartalékban van. Huszonnégy órát pihenni fogunk, és...

— És még? Miért hallgattál el?

— És a tábornok meg van elégedve velünk.

— Máris leadták a drótot?

— Szó szerint, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Nem folytattam ezt a témát.

— Megkaptuk a lőszert?

— Megkaptuk, zászlóaljparancsnok elvtárs, és élelmiszert is hoztak. Meg öt láda vodkát. Azt mondják, a tábornok megparancsolta, hogy ma dupla porciót kapjunk.

— Nem ezért gyűltek össze a parancsnokok?

— De igen.. — Szincsenko megint elmosolyodott. — A parancsnokok úgy gondolják, hogy ön ma díszebédet rendez.

— Díszebédet? Hát ez meg kinek jutott eszébe?

— Bozzsanov század-politikai tiszt maga állt neki a főzésnek.

— A te segédleteddel?

— Szó szerint, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Majd adok én mindkettőtöknek. Elzavarlak csalánt szedni, és...

Szincsenko jól tudja, hogy most csak tettetem a szigorúságot. Huncutul néz rám.

3

A gerendákból ácsolt vakolatlan házon már a nyitott szellőztető ablakból szerte kígyózó fekete tábori telefonhuzalok jelezték, hogy itt rendezkedett be a zászlóalj törzse. A bejáratnál őr posztolt. Megmerevedett, feketére ázott sátorlapja alatt is ügyesen tisztelgett fegyverével. Megismertem az apró termetű, pisze orrú Garkusát, a géppuskás taliga hajtóját.

— Jó napot, Garkusa... Nem szundikálsz?

Garkusa zászlóaljszerte nagy hírnévre tett szert kópéságaival, bár ritkán lehetett rajtakapni. A

katonák szerették, mert minden körülmények közt hűséges bajtárs maradt, nem félt sem a golyózáporban, sem a parancsnoka előtt, s könnyen megbocsátották ügyeskedéseit, melyekkel igyekezett megkönnyíteni magának a katonaélet sok gondját-baját.

— Ugyan már, zászlóaljparancsnok elvtárs! — vágta rá merészen. — Hogy is gondolhat ilyet...

Most valahogy különösen kedvemre van az apró termetű, ügyes hajtó. Sátorlapjának csuklyája hátravetve. Jól látom ravaszkás arcát, amelyen sebesen peregnek az esőpatakocskák.

— Jól van, Garkusa... Tűrjed... Ha leváltanak, megmelegedhetsz.

— Bévül is? — kérdezi tüstént.

Úgy teszek, mintha nem hallanám a szemtelen kérdést, és bemegyek a házba.

4

Átvágtam a pitvaron, kitártam a szobába vezető ajtót, és megtorpantam.

Furcsa látvány tárult elém. Mindenki aludt a szobában. A Rahimov hívására összegyűlt századparancsnokok és politikai tisztek, akiket elcsigázott a sok napos harc és az utolsó éjszakai menetelés, leheveredtek, amíg várakoztak rám, és alighanem azonnyomban el is aludtak. Elsőnek, gondolom, Panyukov dőlt le, legalábbis neki jutott a legjobb hely: a szobában található egyetlen ágy a fal mellett. Ő volt a legfiatalabb és a legfürgébb a századparancsnokok között, neki még arra is jutott ideje, hogy megborotválkozzék és tiszta zubbonyt öltsön.

Ámbár, ha jól látom, mindenki megborotvál-

kozott. A szellőztető nyitva, mégis áporodott a levegő, de a fedezékek jól ismert kapcaszagán kívül kölni illatát is érzem. Úgy látszik, kantint találtak valahol a közelben, és a parancsnokok már bekukkantottak oda.

Panyukov mellett, az ágy szélén, századának politikai tisztje, Dorgyija szorongott. Zubbony nélkül aludt, egy szál kék atlétatrikóban. Bizonyára megkért valakit — tán az én Szincsenkómat —, hogy varrjon fel neki tiszta gallérbélést (magának Dorgyijának semmi kézügyessége nem volt e téren), de nem tudta kivárni és elaludt.

A többiek a földre heveredtek leterített köpenyükre, gázálarc-táskájukat téve a fejük alá. Filimonov, a harmadik század parancsnoka, akinek téglavörös, egészséges arcszíne rendszerint mindjárt feltűnt, megsápadt álmában. Földszínű-szürkének rémlett Rahimov éles vonású, napbarnított arca is. Bozzsanovnak viszont lángolt az orcája. Ő, a volt géppuskás század politikai tisztje összekucorodva aludt és szuszogott, mint egy csecsemő. Propagandainstruktorunk, az alapos, megfontolt Tolsztunov, elalvás előtt lehúzta csizmáját, és katonaszokás szerint a szárára tekerte szürke kapcáját.

A küszöb mellett, a legalkalmatlanabb helyen a második század parancsnoka, Zajev feküdt. Öklét a feje alá dugta, még pufajkáját és szétoldozott füles sapkáját sem vetette le. Ő volt az egyetlen, aki nem kínlódott azzal, hogy simára borotválja képét, sötétvörös borostája szinte puszta rápillantásra is szúrt.

Elszundított a falnak dőlve Tkacsuk híradós is. Lába előtt a tábori telefonkészülék. A telefonkagyló kihullott kezéből a földre.

Nem akartam felébreszteni egyiküket sem, elővettem egy cigarettát és rágyújtottam.

— Vissza! Vagy mindjárt kinyiffantalak! — kiáltotta hirtelen félálmában Zajev. Amikor kinyitotta szemét, megpillantott engem, és csodálkozva hunyorgott.

— Kire ordítottál, Zajev?

— Ezekre a... bekerített katonákra, zászlóaljparancsnok elvtárs. Már megint majdnem szétszaladtak...

Elnevettem magamat. Zajev csak ekkor ébredt fel végleg. Talpra ugrott, kihúzta magát, tisztelgett, és váratlanul elkiáltotta magát:

— Fel! Vigyázz! Tiszt urak!

Rászóltam:

— Ugyan, Zajev, mit beszélsz?...

Hogyan jutott eszébe Zajevnek, hogy „tiszt urakat" kiáltson, bizonyára ő maga sem tudta.

Most ott állt előttem, még mindig nedves vattakabátban, amely alól kifityegett a zubbony alja, sáros csizmában, ázott sapkában. A sapka két füle szerteállt, és a zsinórja lecsüngött. Zajevet kiütköző pofacsontjával, horpadt halántékával, beesett orcájával, kacsacsőrszerű orrával senki sem mondta volna csinosnak. Néha már azt gondoltam, hogy Zajev a maga harminc éve alatt még nem forrott ki egészen, vagy ahogy mondani szokták: nem húzták meg mindegyik csavarját rendesen. De titkon mégis kedveltem ezt a nyakigláb, esetlen, és mindenben — járásában, döntéseiben, sőt, különcségeiben is — heves embert. A valaha híres-neves Stanhoz hasonlított. Emlékeznek még erre az örökké komoly, póznaszerű, nyakigláb komikusra a derűs, kövér Pan mellett, aki mindig valami ügyetlenséget

csinált? Nemegyszer gondoltam Zajev egy-egy csínyje után: „Stan! Szakasztott Stan!"

Rámutattam csatakos csizmájára, rendetlen sapkájára, és azt mondtam:

— Hozd rendbe magad.

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Lekapta sapkáját, megnézte s az övébe dugta, a pisztolytáskája mellé. Aztán elővette zsebéből hosszú, összecsukható kését — Zajev, ki tudja miért, „matrózkésnek" nevezte —, kinyitotta, lehasított egy szilánkot a padlón heverő hasábfából, és levakarta vele csizmájáról a sarat.

5

A Zajev kiáltására felriadt parancsnokok gyorsan talpra ugrottak, s felszedték a földre terített köpenyüket. Csak Tolsztunov nem sietett. Szakértelemmel tekerte fel kapcáját, úgy figyelte, mi történik.

— Nos, tiszt urak — mondtam —, miért fáradtak ide? Rahimov, miért hívtad össze a parancsnokokat?

Rahimov feszes vigyázzban állt, de ez a tartás őtőle, a hegymászó edzőtől könnyed, nyugodt tartásnak tetszett. Jelentette, hogy parancsot kapott, amely szerint a zászlóaljat a hadosztályparancsnok tartalékába rendelték, aztán közölte, hogy lőszer és élelem érkezett.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs — folytatta —, idehívattam a századparancsnokokat és politikai tiszteket. A zászlóaljnál rendkívüli esemény nem történt. A jelen pillanatban a zászlóalj pihen.

— Miért pihen? — kérdeztem. — Hát a fegyvertisztítás? Dorgyija! Te itt teljes kényelembe

helyezkedtél. Még a zubbonyodat is ledobtad. A te századodban már megtisztították a fegyveriket a harcosok?

Dorgyija elvörösödött. A külsejében volt valami különös vonás: szőke, sőt, vörhenyes hajú ember létére grúz édesapjától fekete szemet örökölt. Most még a homloka is csupa pirosság lett, sőt, a nyaka is, ameddig kilátszott a csapott vállára simuló kék atlétatrikó kivágásából.

— Azt hiszem — szólalt meg akadozva —, azt hiszem, megtisztították... Ezt inkább a századparancsnok... Én nem tudom, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Dorgyija általában zavarba jött, ha megrótták valamiért. A zászlóaljban mamlasznak tartották. E pillanatban, úgy látszik, nehezére esett a szemembe néznie. De erőt vett magán, és fekete szemét rám függesztette.

— Nem, Dorgyija. A parancsnok az parancsnok, de a harcosok fegyvere a te dolgod is. Az helyes, hogy megmondtad az igazat. És mit mond a századparancsnok?

Panyukovra pillantottam. A zubbonya feszesen meghúzva, nem találtam rajta kivetni valót. Kihúzta magát, s könnyedén hátrarázva fekete üstökét, jelentette:

— A fegyverek megtisztítására parancsot adtam, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Ellenőrizted is?

— Énnálam ellenőrizték — dörmögte Zajev.

Alighanem rendreutasítottam volna, de ekkor közbeszólt egy újabb hang.

— Zászlóaljparancsnok — mondta mosolyogva Tolsztunov —. Legalább a mai napra hagyd el a leckéztetést.

Tolsztunov volt az egyetlen ember a zászlóaljban, aki egyszerűen „zászlóaljparancsnoknak" szólított. Rangja szerint egy rendfokozattal fölöttem állt. Én főhadnagy léyén három négyszöget viseltem a parolimon, Tolsztunov egy vastag csíkot. Ezredtörzs-propagandista minősítése volt: a vastag csíkja a politikai főtiszti rangot jelezte.

Felhúzta csizmáját, de továbbra is ott üldögélt szétterített köpenyén.

— Zászlóaljparancsnok — folytatta —, végigjártam a századokat, minden rendben. A harcosok a szállásaikon, a birkahús az üstökben, a dohány szétosztva. A fegyvert majd kipucolják. A szakaszparancsnokok úgysem engednek ebből. Mi pedig azért gyűltünk össze, mert te meghívtál bennünket ebédre. Így közölték valamennyiünkkel: „A zászlóaljparancsnok szívesen látja ebédre." Most aztán vendégelj meg!

Ismét végigpillantottam a jelenlevőkön. Valamennyien kiállták már a próbát, helytálltak tűzben, harcban. Legalábbis akkor azt hittem.

Bozzsanovnak, kazah földimnek kerek, fiatal arcán mosolyt pillantottam meg. A másik szoba ajtaja felé sandított. Szincsenko kipirult képe kukkantott ki onnan. Ők ketten — Bozzsanov meg Szincsenko — jó barátok voltak. Bozzsanov mindig juttatott egy kis kenyérhéjat, sőt, olykor cukrot is hátaslovainknak, kivált az én Liszankámnak. Szincsenko pedig megengedte neki, hogy kihasználva egy-egy alkalmas órát, lovagoljon, vágtázzon egy kicsit. Bozzsanov nem tudta leplezni ezeket az apró titkokat. Keskeny

vágású, csillogó szeme mindent elárult. Most is könnyű volt kitalálni, miért kacsint össze Szincsenkóval: az ajtón túl, úgy látszik, már várt bennünket a lakoma, amelynek előkészítéséből nem maradhattak ki ők ketten: a lovász meg a politikai tiszt, aki szenvedélyesen szeretett főzni és enni.

Amint Szincsenko tekintete összetalálkozott az enyémmel, a lovász tüstént behúzta az ajtót, Bozzsanov pedig lesütötte a szemét, de azért tovább mosolygott. Nem baj, Bozzsancsik, jól kifőzted ezt a dolgot.

Odakint kopogott az eső, olykor-olykor idehallatszott az ágyúdörgés, mi pedig különös napot ünnepeltünk: a zászlóalj pihenőnapját. Mennyi mosolygó arc fordult egyszerre felém! Érződött, hogy a parancsnokok magukkal hozták katonáik mosolyát, akik végre lehúzhatták csizmájukat a kemence mellett, és cigarettára vagy mahorkára gyújthattak a jó melegben.

Megkérdeztem:

— No, Bozzsanov, hát bisbarmak lesz-e ebédre?

Bisbarmak a mi kazah nemzeti ételünk.

— Nem, zászlóaljparancsnok elvtárs — válaszolta vígan Bozzsanov. — Birkapiláf lesz.

Csettintett, mire valamennyien elnevettük magunkat.

— Engedje meg — mondta Rahimov, egyszerű, közvetlen mozdulattal a titokzatos ajtóra mutatva.

— Már meg is engedte! — szólt közbe Tolsztunov. — Hát nem látod? Elvtársak, a zászlóaljparancsnok kéri önöket.

S azzal elsőnek indult az ajtó felé.

— Várj csak, Tolsztunov — mondtam. — Elvtársak, előbb végre kell hajtanunk a tábornok egyik rendelkezését. Üljetek le, rá lehet gyújtani.

— Hová üljünk le? — morgott Zajev. Kiment a pitvarba, behozott a vállán egy padot és lerakta, vagy inkább lehajította a földre.

A házat nemrégiben hagyhatták el a gazdái. A szobában még érződött az idegen élet melege. Az ablakpárkányon árván hevert egy ottfelejtett baba.

Meg akartam szólalni, de ekkor felberregett a tábori telefon. Az ezredkomiszár kérte a telefonhoz Tolsztunov politikai főtisztet.

— Most aztán alaposan lekap — sóhajtott nagyot amaz. — Már régen jelentkeznem kellett volna nála.

Átvette a kagylót.

— Jelentkezem, komiszár elvtárs... Tíz perc múlva indulok. Kérem, engedélyezzen tíz percet.

Haragos hangok kattogtak a membránban — úgy látszik, Tolsztunov valóban komoly fejmosást kapott.

— Értettem! Értettem! — pattogott a politikai tiszt válasza. — Parancsára, komiszár elvtárs! Értettem, komiszár elvtárs, azonnal.

A membránban megcsendesedett a kattogás. És Tolsztunov egyszerre csak igen egyszerűen azt mondta a kagylóba:

— Ugyan már, megbocsáss, Pjotr Vasziljevics. Egyszer végre összegyűltünk emberi módra. Most jött meg a zászlóaljparancsnok a tábornoktól. Hogyan? Igen, alighanem bevágunk egy ada-

got. Ne aggódj. Minden a legnagyobb rendben lesz. Nála aztán nem nagyon lehet kirúgni a hámból. Engedélyezd, Pjotr Vasziljevics... Egy negyedórát? Értettem, egy negyedóra múlva indulok. Köszönöm, komiszár elvtárs.

Tolsztunov visszaadta a hallgatót a telefonkezelőnek, felhúzta a kézelőjét, és megnézte az óráját.

— Mennyi? — kérdezte valaki.

— Tizennégy negyven... Még vagy két óráig világos lesz.

A védelmi harcok napjaiban megszoktuk, hogy számítgassuk, messze-e még az alkonyat. Az ellenség különféle időpontokban indított rohamot ellenünk, de mindig világosban. Minden alkonyat azt jelentette, hogy egy újabb napot nyertünk ebben a csatában, amelyben az ellenség nemcsak számbelileg van túlerőben, hanem ráadásul sokkal több a harckocsija is.

A szobában nagy csend lett. A csendességben egyszeriben meghallottuk, hogy a távolban sűrűbb lett az ágyúdörgés.

— Ide figyeljetek! — fordultam az egybegyűltekhez. — A zászlóaljunkat a hadosztályparancsnok tartalékába rendelték.

Röviden ismertettem a tábornokkal lefolyt beszélgetésünket, elmondtam, hogyan faggatott a harcok részleteiről, és közöltem Panfilov parancsát: még ma küldjük el neki a kitüntetésre előterjesztettek névsorát.

— Nem kis dolog ez, nem kicsi tisztesség — folytattam. — Név szerint fel kell tüntetnünk a zászlóalj hőseit. Gondolkodjatok, elvtársak, mérlegeljétek. Egy óra múlva visszatérünk erre, addigra kérem majd a legméltóbbak névsorát.

Most pedig... nem éheztetlek tovább benneteket, Tolsztunovot sem eresztem el ebéd nélkül sehová, nem hagyhatom, hogy szó érje a ház elejét. Bozzsanov, vezényelj, kínálj!

7

Bozzsanov nem minden ünnepélyesség nélkül tárta ki a szomszéd szoba ajtaját.

Nem, nem volt fehér abrosszal leterítve a mi lakomaasztalunk. Magunkkal hoztuk a gazdái által elhagyott házba a lövészárkok szokásait. Újságok voltak szétteregetve az asztalon, s a száraz füstölt kolbász nagy darabokra vágva hevert az újságpapíron. Kihajlított fedelű, nyitott húskonzervek álltak mindenki előtt. A sós uborkát csajkában tálalták be. A Bozzsanov ígérte piláf még most főtt a konyhán, ahol öreg szakácsunk, Vahitov rendelkezett. Szedett-vedett volt az „étkészlet" is: mindenféle bögre, olcsó üvegpoharak. Engedélyem nélkül nem merték az asztalra állítani az üvegeket.

— Bozzsanov, hol a vodka? — kérdeztem.

Habozás nélkül felelte:

— Az asztal alatt.

Körös-körül hahotára fakadtak. Engedélyt adtam, hogy mindenkinek töltsenek egy fél pohárral.

— Kevés! — morgott Zajev.

Közelebb húzta magához a bádogpoharat, és odakacsintott Bozzsanovnak. Az meg tovább töltött nagy tréfálkozás és kiáltozás közepette. Aztán megkérdezte:

— Elvtársak, ki mond pohárköszöntőt?

Panyukov tüstént jelentkezett, poharát magasra emelve. A zászlóaljban őt tartották a tósztok nagymesterének. Habozás nélkül kivágta most is a rezet:

— A világot a barátok hűsége élteti! Igyunk a barátságra, elvtársak! A harci barátságra!

A pohárköszöntőt helyeslően fogadták. Én mégis elcsépeltnek éreztem. Más, szívbe markolóbb szavakat szerettem volna. De sebaj, megteszi ez is. Ekkor felharsant Zajev hangja:

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, engedje meg, hogy kiegészítsem!

Bólintottam. Az ázott sapka most Zajev övében éktelenkedett, kopaszra nyírt, dudoros feje fedetlen volt. Erősen kiütköző szemöldökíve alól Zajev végignézett az asztalon. Mint ahogy tiszta lelkű embereknél szokott lenni, a mosoly hirtelen kellemessé tette a mi Stanunk arcát. Fölemelte bögréjét.

— Elvtársak, igyunk a derék puskára.

— A puskára? — kérdezte Tolsztunov.

— Aha — bólintott Zajev. — Arra...

S hogy megmagyarázza pohárköszöntőjét, hirtelen beintett az öklével, és komoran énekelni kezdett, vagy inkább kántálva recitálni:

Most, hogy drága hazám
Fegyvert bízott reám...

Valamennyien ismertük a nótát, amely most gyermekkorunk távolából, a forradalom első éveiből merült fel előttünk.

Ez a pohárköszöntő megtetszett. Ittunk rá.

Tolsztunov sebtében falta be a kolbászt, és szomorúan pislogott a konyha felé, ahol most készült a piláf, aztán felállt az asztaltól, és így szólt: — Elnézést, zászlóaljparancsnok, megyek. Különben még lekap a komiszár — és azzal kiment a szobából.

Mindenkinek töltöttek még egy fél pohárral. Szincsenkónak is jutott egy bögrével.

Felálltam, hogy köszöntőt mondjak, de az ügyeletes telefonkezelő váratlanul megérintette a vállamat.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, telefonhoz kérik. A hadosztálytörzs.

Átvettem a hallgatót. Az asztalnál elnémultak.

— Jelentkezem — szólaltam meg.

— Momis-Uli?

— Én vagyok.

— Dorfman beszél. Közlöm a hadosztályparancsnok parancsát: riadóztassa a zászlóaljat, és haladéktalanul jelentkezzék a hadosztálytörzs körletében. Onnan tovább indul.

— Tüzérséggel együtt?

— Igen, minden harceszközzel.

— Értettem, százados elvtárs.

— Ön pedig, Momis-Uli elvtárs, haladéktalanul a tábornokhoz.

Úgy látszik, valami baj történt. Dorfman százados nyugodtan beszélt, de nem véletlenül ismételte kétszer is: „haladéktalanul". Most aztán oda az ebédünk, a pihenőnapunk.

— Szincsenko, lovat!

Ez a kiáltás, amelyet olyan jól ismert a törzs-

ben mindenki, majdnem mindig riasztó perceket jelzett.

— Elvtársak, ismertetem a parancsot.

Mindenki felállt. Folytattam:

— A hadosztályparancsnok megparancsolta, hogy riadóztassam a zászlóaljat. Engem a hadosztálytörzshöz rendeltek. Távollétemben a menetoszlopot Rahimov hadnagy vezeti. Oszolj a századokhoz. Riadóztassátok, sorakoztassátok az embereket.

Kinyílt az ajtó. Vahitov, a szakácsunk ünnepélyes képpel hozta a serpenyőt a gőzölgő piláfal. A jelenlevők igyekeztek nem észrevenni. Zajev elkiáltotta magát:

— No hát, igyunk másodjára!

Azzal késedelem nélkül kiürítette bögréjét. Aztán uborkáját hersegtetve elsőnek indult az ajtó felé. Menet közben fejébe nyomta szőrmesapkáját. A szétoldozott fülek megint felfelé ágaskodtak, a pertlik lépteire ütemesen leffegtek.

Rákiáltottam:

— Zajev, megkötni a szalagot.

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

1

Néhány felnyergelt ló rostokolt az esőben a kőház előtt, ahol a hadosztálytörzs állomásozott. Visszafogtam Liszankát. Nedves szőréről gomolygott a pára. Néhány perc alatt száguldott velem tócsákon át, a kövezetlen mellékutcák sarán, míg ideértünk, a várost átszelő volokalamszki országút aszfaltjára.

Még több mint egy óra volt szürkületig, de a szűnni nem akaró eső és a sötétszürke ég estiesen komorrá tette a napot. Az ablakon keresztül fény áradt kifelé. Idé látszott a ház, amelyben Panfilov tábornok lakott. A kitárt zsalugáterek között itt tompán csillogott az üveg: Panfilov, úgy látszik, elment a törzshöz.

Ma már jártam a tábornoknál ebben a kis házban. Röviden elmondom még egyszer: a zászlóaljam a hadosztályától elvágva néhány napig még életjelt sem adott magaról, majd ösztűzzel utat nyitott a német csapatokon keresztül, s így eljutott Volokalamszkba. A tábornok meglátta az ablakból zászlóaljunk menetoszlopát, és azonnal kiküldte a szárnysegédét, hogy magához hívasson. Kazah szokás szerint mindkét kezével megszorította kezemet (Panfilov sokáig élt Közép-Ázsiában, ismerte kazah szokásainkat).

— Hogyan verekedték át magukat? Sok embert veszítettek?

Panfilov telefonon intézkedett, hogy adjanak enni a zászlóaljnak, és kísérjék figyelemmel, hogyan rendezkednek el pihenőre harcosaim.

— Ön pedig, Momis-Uli elvtárs, fáradjon az asztalhoz. Előbb harapjon valamit, majd aztán jelentsen.

Miközben jelentettem, bejelöltem helyzetünket a tábornok térképén. Ez a térkép a hadosztály harcainak egész történetét megörökítette. Az ellenség Volokalamszk felé tört. A sötétkék nyilak, amelyek a németek támadását jelezték, már-már elérték a volokalamszki állomás épületeit és vágányait.

— Ez tehát az útunk. Ezen a ponton szögeztük a földhöz a német menetoszlopot, tábornok elvtárs.

— Várjon csak... mikor volt ez? Hány órakor? Most kezd valami világosodni előttem.

Elmondta, mire gondol: csak most értette meg, miért enyhült hirtelen, két nappal ezelőtt, a legádázabb harc közben az ellenség nyomása, hogy egysége végre fellélegezhetett. Akkor, abban az órában léptek munkába a mi ágyúink, támadott a mi elszakított zászlóaljunk ott, az útkereszteződésnél. Az ellenség oszlopait szétvágtuk, a fő útvonalat elreteszeltük, a nyomás enyhült — a németeknek egy ideig nem volt mit bevetniük, nem volt erősítésük.

— Önök jókora meglepetést szereztek a németeknek — mondta Panfilov. — Ezentúl majd nemegyszer találkoznak efféle meglepetésekkel. És drágán fizetnek értük, vérrel, támadóerővel. És bizonyára nem is sejtik, hogy az önök meglepetése csak puszta véletlen műve volt...

Még egy ideig kérdezgetett, majd így szólt:

— Ami pedig a zászlóalját illeti, tudja mit?... A tartalékomat odaküldtem, ahol most cudarul állunk. Az ön zászlóalja lép a helyébe, vagyis az én tartalékom lesz. Reméljük, hogy tudok önöknek adni huszonnégy óra pihenőt. Megértett?

— Igen, tábornok elvtárs.

— Most pedig menjen, pihenje ki magát.

Miközben behúztam magam után az ajtót, még egyszer megpillantottam a tábornokot. Kicsi volt és görnyedten állt, úgyhogy láttam napbarnította, ráncos tarkóját, s kezével, pontosabban csak hüvelykujjával órájának kidomborodó üvegét simogatta.

2

„Reméljük, hogy tudok önöknek adni huszonnégy óra pihenőt." Még két és fél órája sincs, hogy elhagytam a tábornok házát, és máris megint hívat. Vajon mi történt?

Egy tiszt szaladt el mellettem, és befutott a törzshöz, magasszárú ragyogó csizmájával szertefröcskölve a sarat és a vizet. Ebben az ideges sietségben, amelyet azelőtt sohasem láttam Panfilov törzsénél, a pillanat feszültsége érződött.

Az ágyúdörgés, miért, miért nem, elcsendesült. De mintha a csend ólomként nehezedett volna a városra.

Szürke, kissé nehézkes kancáján mellém rúgtatott Szincsenko, aki vagy ötven lépéssel elmaradt tőlem. Leszökkentem a nyeregből, odadobtam neki a kantárszárat, és türelmet erőltetve magamra, megsimogattam Liszanka meleg orrcimpáját. Kicsit a lovat, kicsit magamat nyug-

tattam meg ezzel. Ő elégedetten emelte rám nedves, nagy szemét.

A bejáratnál utamat állta az őr. Kijött az ügyeletes.

— Jelentsen be — mondtam. — Momis-Uli főhadnagy. A tábornok parancsára...

Az ügyeletes közbevágott:

— Igen, igen... a tábornok várja önt. Jöjjön velem.

3

A két külső szobában törzsbeli tisztek ácsorogtak vagy üldögéltek, néhányan köpenyben, teljes felszereléssel, készen azonnal elindulni a megbízatás szerint. Úgyszólván valamennyiüket ismertem Alma-Atából, a hadosztály megalakulásának napjaiból; akkoriban egy ideig a törzsnél dolgoztam.

Az asztalokon három vagy négy telefonkészülék állt. Kettőn éppen beszéltek. A kályha be volt fűtve. A nyitott kályhaajtóval szemben, lábát a tűz felé nyújtva egy hórihorgas ezredes ült, a hadosztály tüzérfőnöke. A napokban távcsövön láttam, amint visszavonuló ágyúi mellett baktatott. Az emberek s az ágyúk fölött, olykor köztük is száz meg száz nyomjelző lövedék süvített, az öreg ezredes pedig meg-megállt, visszanézett, elővette és felkattintotta cigarettatárcáját, kivett egy cigarettát, gyufát sercentett, rágyújtott, s mindezt erőltetett nyugalommal, majd megállított egy ágyút, és megparancsolta, hogy lőjenek vissza.

Most itt ült a fonott karosszékben a tűz mel-

lett, hátradőlt, kényelmesen kinyújtotta lábát, s odatartotta a meleghez hosszú, vörös, göcsörtös ujjait is. A tüzérségi telefon körül a törzs tüzérbeosztottjai helyezkedtek el.

Az ezredes megszólított:

— Momis-Uli? Zászlóaljastul?

— Igen, ezredes elvtárs.

— Hát így állunk... No, eredj csak, eredj...

A másik szobában Dorfman százados éppen telefonált. Ő mindig fürge és udvarias volt, most is rám mosolygott. Előtte vörös és sötétkék jelekkel telirajzolt térkép feküdt.

— A ligetben még a mieink vannak? — tudakolta valakitől. — Igen, igen, ebben a négyszögletes ligetben? A géppuskások megvetették a lábukat? Alighanem igen? Akkor hát küldjön ki felderítőt, híradósokat... Az őrházat megtartották?

Dorfman nem hagyta abba a beszélgetést, csak intett nekem a csukott ajtó felé. A mozdulata azt jelentette: „menjen be". Én mégis haboztam, nem akartam bejelentés nélkül belépni a tábornokhoz.

Ugyanarra az ajtóra tekintett minduntalan, mintha várna valakit, Golusko, a hadosztály politikai osztályvezetője, aki fel-alá járt a szobában sapkában, köpenyben, feszesre húzott szíjjal. Máskor mindig jókedvű és lármás volt, de most nem tudott tréfával fogadni.

— A zászlóalj? A tábornok tartaléka? — kérdezte kurtán.

— Igen.

— Menjen be hozzá!

Úgy esett, hogy amint benyitottam, éppen egy olyan mondat ütötte meg a fülemet, amely nyilván nem arra volt szánva, hogy meghalljam:

— Szégyen, gyalázat! És mi hogy bíztunk önben...

Abban a szempillantásban észrevettem Panfilovot. Arca komor volt. A súlyos szavak neki szóltak.

Egy testes férfi állt a közvetlen közelemben, asztrahánprémes katonakucsmában, amilyent a tábornokok hordanak, de rangjelzés nélküli fekete bőrkabátban.

— Tábornok elvtárs... — szólítottam meg Panfilovot.

— Momis-Uli elvtárs — vágott a szavamba Panfilov —, itt van Zvjagin altábornagy, a hadseregparancsnok helyettese.

Megfordultam, és a bőrkabátos felé fordultam.

— Altábornagy elvtárs engedje meg, hogy jelentsek a hadosztályparancsnoknak. Momis-Uli főhadnagy, zászlóaljparancsnok jelentkezem.

— Miféle partizánszokás ez? — vonta össze a szemöldökét amaz. — Miért visel ön kardot?

Megfeleltem:

— Tüzér vagyok, és mindmáig nem minősítettek át. A szolgálati szabályzatnak megfelelően kardot viselek.

Zvjagin a fejét csóválta, rosszallóan pillantott Panfilovra.

— Miért vezetett be ön olyan rendet, hogy a zászlóaljparancsnok közvetlenül önhöz, a hadosztályparancsnokhoz fordul?

Panfilov elvörösödött. Szarkalábokkal körül-

font szeme mellett napbarnított bőrén sötét foltokban ütközött ki a pirosság. Mi jól ismertük Panfilovnak ezt a tulajdonságát: amikor idegeskedett, akkor így pirult el, foltokban. Egyébként az ilyesmi gyorsan el is múlt nála.

Zvjaginnak kétségtelenül minden oka megvolt rá, hogy szemrehányásokat tegyen. Panfilovnak csakugyan megvolt ez a hibája: rendszerint annyira nem viselkedett parancsnok módjára, annyira került minden rangnak szóló tiszteletadást, hogy bizony a szolgálati szabályzattól eltérően nemcsak századparancsnokok, de nemegyszer szakaszparancsnokok, sőt, egyszerű katonák is megszólították, akiket aztán nem tudott vagy nem is akart félbeszakítani.

Megmagyarázta, hogy én a tartalék zászlóaljának vagyok a parancsnoka. Csendesen beszélt rekedt hangján. Úgy éreztem, bűnösnek érzi magát valamiben, zavarban van a parancsnoka előtt.

— Úgy, szóval a tartalék parancsnoka — mondta Zvjagin. — Hány szuronyt számlálnak?

Én jelentettem:

— Hatszáz szurony, négy géppuska, négy ágyú.

Zvjagin sárgás, kissé püffedt arca felderült. Hirtelen észrevettem, hogy duzzadt, friss ajka van, amelyet eddig komoran összeharapott.

— Edzett harcosok? Voltak már csatában?

— Voltunk — vágtam rá kurtán.

Panfilov napbarnított arcáról eltűntek a foltok. Néhány szóban bemutatta a zászlóaljat, el mondta többek között, hogyan vettük birtokunkba az útkereszteződést az ellenség vonalai mögött, miután a németek elvágtak az egységünk-

től, s hogyan szögeztük egy teljes huszonnégy órára a földhöz a Volokalamszk és Moszkva felé törő hitleristákat.

— A főhadnagy ott nem parancs szerint cselekedett — mondta rám pillantva Panfilov.

Kissé ferde metszésű, enyhén mongolos, apró szemében nemcsak aggodalmat és zavart láttam, hanem feszültséget is. Bizonyára meg akart magyarázni valamit önmagának, és hangosan gondolkodott. Kezét kissé őszülő, katonásan, nullásgéppel fölnyírt hajához emelte — nehéz pillanatokban az volt a szokása, hogy megvakargatta a tarkóját —, de keze félúton megállt, és leeresztette.

— Nem parancs szerint cselekedett — ismételte Panfilov. — Az igazat megvallva más parancsa volt: visszavonulni, csatlakozni a hadosztályhoz. Ő pedig megállt, elfoglalta az útkereszteződést. Fegyelemsértés? Persze, fegyelemsértés... Hanem azért... Hát ilyen ez a kardos partizán.

Panfilov jól ismert mosolyával olyan kézmozdulatot tett, mintha bemutatna. Szemlátomást szeretett volna visszatalálni szokott, egyszerű, gyakorta tréfás hangjához. De a mosoly csak egy percre villant fel. Aztán arca megint csak lehangolt, komor, fájdalmas lett. Feltűnő, egyetlen szálában sem őszülő fekete szemöldökét, amely szinte hegyes szögbe csúcsosodott, ismét összevonta.

Zvjagin azonban már megenyhült.

— Úgy, tehát ilyen! — mondta. — Kazah?

— Igen.

— Helyes.

Vártam, hogy Zvjagin így folytatja majd: „He-

lyes, hogy a zászlóaljat kazah ember vezeti." Gyakran hallottam efféle helyeslést oroszoktól, nem értették, hogy ezzel, szándékukkal éppen ellenkezőleg, megsértik nemzeti büszkeségemet. Ám Zvjaginnak, úgy látszik, finom érzéke volt az ilyesmihez.

— Helyes — ismételte. — Most a tábornok majd megszabja a feladatát. Én nem akarom szaporítani a szót. Az ellenség a jobbszárnyon áttörte a hadosztály arcvonalát. Önnek ellentámadást kell végrehajtania a sötétség leple alatt, vissza kell vetnie a németeket, helyre kell állítania a védelmi vonalat és megvetnie a lábát. Megvetni a lábát, és nem tágítani. Megértette, zászlóaljparancsnok elvtárs?

— Értettem, altábornagy elvtárs — válaszoltam.

— Ma, holnap: ezek a Moszkváért folyó csata döntő napjai — folytatta Zvjagin. — Az ellenség kimerült, sok vért veszített, most teszi az utolsó erőfeszítéseket, de mi meg tudjuk állítani, és meg is kell itt állítanunk. Még akkor is, ha nekünk, az egész politikai és parancsnoki állománynak puskával a kezünkben kell kimennünk a harctérre. Szégyen, gyalázat, hogy még mindig visszavonulunk! Szégyen, gyalázat, hogy megint hagytuk áttörni a hadosztály arcvonalát.

Panfilov görnyedten állt, kissé lecsüggesztette a fejét.

A németek október tizenhatodika óta tartó ádáz harcok árán kétszer vagy háromszor áttörték a hadosztály védelmi vonalát. Már-már úgy látszott, felmorzsolódott a front, de harci egységeink még szétszórtan, elszigetelten is folytatták a harcot, támadásokat intéztek, tartották az

utakat, az áttörő németek előtt egyre újabb századok, ütegek, zászlóaljak bukkantak fel, és ismét összezárult a front.

S most megint kettévágták védelmünket, Panfilovnak szemrehányó szavakat kellett hallgatnia: „Szégyen, gyalázat, hogy megint hagytuk áttörni a hadosztály arcvonalát." Úgy látszott, hogy ebben a pillanatban nemcsak a frontot kuszálták össze, hanem Panfilov gondolatait is.

5

— Szabja meg a feladatot, tábornok — mondta Zvjagin. — Nem fogom zavarni.

Fel-alá kezdett járni a szobában, hátratéve karját. Panfilov kiszólt az ajtón.

— Dorfman elvtárs, kéretem a térképpel.

Zvjagin halkan dörmögött.

— „Kéretem"... Nem „kéretem", hanem „jöjjön be a térképpel".

Panfilov hallgatott. Újra kiütköztek arcán a zavar piros foltjai. Lesütötte szemét, és megint kissé lecsüggesztette a fejét. Most makacsnak éreztem ezt a mozdulatát.

Annak idején elámultam, látva Panfilov lágy, egyáltalában nem katonás, parancsnokhoz nem méltó modorát, azt, hogy szívesen kérte mások véleményét, szeretett hangosan gondolkodni.

Alárendeltjeit is valahogy nem katonás módon szólította meg: „Momis-Uli elvtárs", „Dorfman elvtárs". Gyenge, rekedt hangja a notórius dohányost sejtette; nem szerette, nem is engedte, hogy feszesen álljanak előtte, és jóformán nem is tudott parancsoló hangnemben beszélni. Mi

hamarosan megszoktuk ezt. Most azonban szinte Zvjagin szemével láttam Panfilovot.

Bizony, a mi tábornokunknak nem volt tekintélyes külseje, különösen ebben a pillanatban nem. Alacsony, görnyedt, horpadt mellű, vézna nyakán mély ráncok — kétségtelenül nem keltett valami daliás látványt, afféle „létszám feletti tábornoknak" festett, ahogy egyszer tréfásan nevezte magát. És a külső szemlélő nem egykönnyen érthette meg, hogyan vezényelhet mégis egy egész hadosztályt, hogyan rendelhet alá parancsainak, akaratának több ezer embert...

Szapora léptekkel bejött Dorfman, kezében jókora fekete paksamétával.

— Jöjjön közelebb a világossághoz, az asztalhoz — invitálta Panfilov. — És önt is ide kérem, Momis-Uli elvtárs.

Makacsul ismételgette a maga „kérem"-jeit. Zvjagin nem szólt, de ő is odalépett az asztalhoz. Dorfman kibontotta a paksamétát. Előttünk hevert a hadosztálytörzs hadműveleti térképe.

Azt hiszem, soha nem fogom elfelejteni ezt a térképet. Ki tudja, hányszor szántotta végig a radír, amikor letörölte a kék és vörös ceruzavonalakat. Néhány helyen már kissé elmosódott a nyomtatás is, különösen a németek főcsapásának tengelyénél, a délről Volokalamszk felé vivő országút mentén. Ott olykor naponta kétszer-háromszor is változott a helyzet. A hadosztály jelenlegi vonalát jelző vörös ceruzavonal, amely félkörben kanyarította körül Volokalamszkot, két helyen át volt vágva: délen és északon. Dé-

len alig változott a helyzet azóta, hogy bejelölték a térképen, amelyhez néhány órával előbb még saját szállásán invitált oda Panfilov. A megtépázott, szétszórt vörös rajok vagy pontosabban rajocskák, amelyekhez itt-ott gépfegyverek és ágyúk jelei csatlakoztak, most is éltek még, és elkeseredetten ellenálltak a belső vonalaink felé nyomuló németeknek.

De északon, a hadosztály jobbszárnyán szemlátomást valami váratlan, valami szörnyű dolog történt. Több kilométeres rés tátongott ott az arcvonal hosszában. A térképen ezt a rést kettős élű, széles, kék nyíl vágta át. A nyíl kettéváló hegyét szaggatott vonal jelezte, közölve, hogy az ellenség mozgását ezekben az irányokban nem pontos adatok, hanem feltételezés alapján jelölték. A várostól északra áttörő németek és a város között nem volt semmiféle akadály, ott nem volt semmiféle erődítésünk, csak a városszéli kertekben piroslott két-három ponton légelhárító ágyúink jele.

Megvallom, elfogott a rémület. Lehet, hogy a németek, nem ütközve semmiféle ellenállásba, már errefelé vonulnak, Panfilov törzse, Volokalamszk felé?

–Panfilov a rés felé vágott a tekintetével, és megkérdezte:

— Nos, Dorfman elvtárs, milyenek az újabb értesülései?

A válasz cseppet sem volt megnyugtató:

— Tábornok elvtárs, még nem állt helyre az összeköttetés.

Ebben a pillanatban belépett a törzsügyeletes.

— Altábornagy elvtárs — szólt —, kérek engedélyt jelenteni.

Zvjagin bólintott. Az ügyeletes jelentette, hogy Zvjagin hívására megérkezett Kondratyev őrnagy, a vegyes ezred parancsnoka. Nemrégiben hallottam, hogy ilyen ezredet szerveztek Volokalamszkban, és az a mi hadosztályunk szomszédságában foglalt valahol védelmi állást.

— Kondratyev? Hol van? — kérdezte Zvjagin.

— Itt. A másik szobában.

Zvjagin kemény, súlyos léptekkel az ajtó felé indult, kitárta, és be sem csukva maga után, ment tovább. Panfilov a nyomában.

Eleinte nem figyeltem a kialakuló beszélgetésre. Csak egy-egy szó szűrődött be homályosan a jövevény beszédéből. Úgy rémlett, valamiért mentegetőzik. És egyszer csak az egész házban hallhatóan dörögni kezdett Zvjagin hangja:

— Berezeltek?

Közelebb léptem a nyitott ajtóhoz. Zvjagin előtt ösztövér, vörös arcú, szemlátomást felindult őrnagy állt, átázott, sáros köpenyben. Egész orcáját halántékától az álláig duzzadt sebhely szántotta végig. Kondratyev feszes vigyázzban állt, nem szólt. Arcán a sebhely mentén idegesen rángatózott az izom.

Zvjagin mennydörgő hangon folytatta:

— Ki engedte meg, hogy parancs nélkül visszavonuljon?

Mély csend honolt a szobában. A törzsbeli tisztek munkájukat félbehagyva álldogáltak. A

szemközti ajtón a törzs tüzértisztjei leskelődtek. A csendben minden szó tisztán csengett.

Zvjagin válaszra várt. Hallottam nehéz, szapora lélegzését. De Kondratyev hallgatott.

— Feleljen! — kiáltotta az altábornagy. — Ismeri-e ön azt a parancsot, amely kategorikusan megtiltja az egységeknek, hogy önkényesen elhagyják állásaikat?

Kondratyev nagyot nyelt, kiálló, hegyes ádámcsutkája fölemelkedett, majd lesüllyedt.

— Rákényszerültem — bökte ki.

— Hogy megfutamodjék?

Megint egy percnyi hallgatás következett.

— Mindannyiunknak megparancsolták — szólalt meg ismét Zvjagin, nyilvánvalóan nemcsak Kondratyevhez intézve szavait —, parancsban hirdették ki, hogy most, a Moszkváért folyó ütközet döntő napjaiban az állások önkényes elhagyása egyértelmű a hűtlenséggel és hazaárulással! Ön áruló módjára járt el...

— Mit tehettem, ha...

— Csend! — dördült Zvjagin hangja. — Fegyvert az asztalra!

Az őrnagy elsápadt. Duzzadt sebhelye, amely sötéten húzódott vöröses bőrén, hirtelen bíbor-színűre változott, mintha arcul csapták volna. Az őrnagy körülnézett, mintha részvétet keresne, majd lecsatolta derékszíját és a rágombolt pisztolytáskával együtt kitette az asztalra.

Zvjagin könyörtelenül folytatta:

— Letartóztatni! Bíróság elé állítani! Még a mai napon el kell ítélni... Holnap hadseregparancsban kihirdetjük... Elvezetni!

Egy fiatal hadnagy, a hadosztálytörzs kommendánsa komoran megszólalt:

— Gyerünk...

Kondratyev indult el elsőnek, a kommendáns a nyomában.

A csendben változatlanul tisztán hallatszott Zvjagin nehéz szuszogása. Panfilovhoz fordult.

— Tábornok, egy időre kölcsönveszek öntől néhány politikai munkatársat és törzsbeli tisztet. Odamegyünk ahhoz az ezredhez. Segítünk összeszedni azokat, akik szétfutottak, összekovácsoljuk, és ellentámadásra visszük őket.

— Telefonáljon az irodájába — parancsolta a politikai osztály vezetőjének. — A munkatársai üljenek lóra. Tüstént indulunk.

Néhány perccel később, magával vive a legújabb helyzetet ábrázoló térképet, elhagyta a hadosztálytörzset.

7

Én még mindig nem léptem ki a szobából, ahová most visszajött Panfilov is. Belépett a hórihorgas tüzérezredes is. Meglehetősen otthonosan, szinte tetszelegve henye hanghordozásával, odavetette:

— Ellentámadás... Siralom ez, nem ellentámadás...

Panfilov élesen visszafordult.

— Zsebkendőt ne adjak? — kérdezte.

Panfilovnak ez volt a szokása. Nem szidott, nem kiabált, hogy „Ön megfeledkezik magáról!" vagy „Ön pityereg!", nem használt nagy szavakat, beérte egy ironikus kérdéssel.

Az ezredes megértette az iróniát, kihúzta magát, vigyázzba állt.

— Elmehetek? — mondta.

— Menjen — válaszolta Panfilov.

Kettesben maradtunk Panfilovval. Odakint valaki behajtotta az ablaktáblákat. Panfilov az asztalon heverő térképre pillantott, fel-alá kezdett járni a szobában. Váratlanul megszólalt:

— Önt meglepi a zűrzavar? Bizony nagy a zűrzavar, Momis-Uli elvtárs.

Aztán, mintha csak a saját gondolatait követné, megkérdezte:

— Olvasta Engels hadászati tanulmányait, Momis-Uli elvtárs?

— Nem olvastam, tábornok elvtárs.

— Olvassa el... Azt hiszem éppen Engels mondja egy helyütt, hogy a hadászatban megesik, hogy a zűrzavar az új rendet jelenti.

Látszott, hogy szívesen járkálna fel-alá, s hangosan gondolkodna. De elővette zsebóráját, felkattintotta, kitette az asztalra.

— Jöjjön csak ide, Momis-Uli elvtárs. Ide, a térképhez.

8

Panfilov egy-két percig némán meredt a térképre. Az északról a városnak szegeződő kék nyilat még mindig szaggatott vonal jelölte. Dorfman jelentése szerint még mindig nem állott helyre az összeköttetés azzal az ezreddel, amelynek körzetében a németek áttörték a vonalat. Közeledik-e arról az ellenség? Komoly-e a veszedelem? Vagy csak szemfényvesztés, amellyel az a céljuk, hogy lekössék a tartalék erőt is? Joga van-e Panfilovnak odaküldeni a bizonytalanságba, a sötét éjszakába utolsó tartalék zászlóalját? És joga van-e, hogy ne küldje oda, hol-

ott a védelem vonalát áttörték, s a város felé nyitva áll az út?

A zsebóra ketyegett az asztalon. Az idő múlt. Dönteni kellett.

— Ez itt a Volokalamszk körüli erődítések vonala, Momis-Uli elvtárs — mondta lassan Panfilov.

Ceruzájának tompa végével bekarikázta a volokalamszki megerősített körzet északi cikkelyét. A város körül még a hadosztály odaérkezte előtt védelmi vonalat építettek ki a Lama és a Gorogyenka patak mentén.

— Azonban ne itt építsenek ki védőállást — folytatta Panfilov. — Látja, a túlpart magasabb... A vonalat a sablon szerint húzták meg: itt a patak, hát fogd a ceruzát, húzz vonalat...

Úgy emlékszem, beszéltem már Panfilovnak egy sajátos mozdulatáról, amelyet a bizonytalan gondolatok, a habozás pillanataiban tett: ilyenkor önkéntelenül kissé szétterpesztette ujjait. Most is a levegőben hadonászott szétterpesztett öt ujjával; ő maga alighanem észre sem vette.

— Az ön feladata — mondotta —, hogy keljen át a túlsó partra, szállja meg ezeket a magaslatokat és Ivankovo falut, és tartóztassa fel az ellenséget. Ha már előbb beleütközne az ellenségbe, bocsátkozzék vele harcba. Megértette?

— Értettem, tábornok elvtárs.

— Elmehet... A törzsnél vegye át a térképlapokat.

— Értettem, tábornok elvtárs.

A szemébe néztem, úgy vágtam ki az „értettem"-et, magamban pedig azt gondoltam: „Bizonytalan vagy, ingadozol, nem tudod, mit hatá-

rozzál. Minek küldesz akkor oda engem?" Először történt meg, amióta ismertem Panfilovot, hogy bosszúságot keltett bennem.

Amint mondottam, egyenesen a szemébe néztem. És egyszer csak, mintha kitalálta volna gondolataimat, még hozzátette:

— Tépelődöm, habozok, Momis-Uli elvtárs. Nincs szilárd elhatározásom, csakhogy időm sincsen.

Az ingerültség egy szempillantás alatt becéző szeretetté változott bennem. Hiszen olyan őszintén, olyan becsületesen áll itt előttem, nem játssza meg a csalhatatlant.

— Meg kell vallanom — folytatta —, arra gondoltam, hogy önre bízom a harcot a városban. Gondoltam, majd ha itt elcsigázzuk az ellenséget — Panfilov ceruzájával a németek fő erejével vívott harcok vonalát mutatta —, önre bízom a város védelmét. Tán inkább mégse küldjem el, maradjak meg az elhatározásomnál?

Panfilov élénken fürkészett, még közelebb is lépett hozzám, várta szavaimat, válaszomat. De mit is tanácsolhattam én a tábornoknak?

— Hogy itt mi történik — szólalt meg újra, ceruzájával rábökve az áttörés helyére északon —, azt én nem tudom. Meglehet, hogy önnek kell majd ott határoznia. Bátran cselekedjék, önre bízom. Talán még ön után üzenek valamit. Hát akkor, Momis-Uli elvtárs... — kezét nyújtotta, és keményen megszorította az enyémet. — Bízom önben, Momis-Uli elvtárs. Ön nem hoz szégyent a becsületre soha.

— Soha! — feleltem rá keményen.

S már sarkon fordultam, hogy induljak, de Panfilov megállított.

— Még egyet: legyen óvatos. Először csak az elővéd bocsátkozzék harcba. Ön pedig tájékozódjék, és a fő erőivel oldalról, mindig oldalról... Meglátja, kiveri őket nagy veszteség nélkül. Megértett?

— Megértettem, tábornok elvtárs.

— Nos, menjen, menjen... A viszontlátásra.

Szemében gyengédség és aggodalom csillogott.

VAKSÖTÉTBEN

1

Amint kiléptem a törzstől, egy pillanat alatt megtaláltam a tekintetemmel Liszankát. Még a szürkületben sem téveszti össze az ember más lóval: a homlokán nagy fehér folt, sovány, vékony lábán fehér a csülke. A zuhogó esőben pej létére feketének látszott.

Szincsenko figyelte a lépteimet. Liszanka és Szivka kantárját fogva elém sietett.

Vágtában hamarosan odaérkeztünk a zászlóaljhoz, amely az országúttól távolabb, egy mellékutcában táborozott le. Messziről megpillantottam az úttesten feketéllő lövegmozdonyokat, géppuskás taligákat, trénszekereket, tábori konyhákat. A zászlóalj pihenőben várt rám. Az esőtől megnehezült köpenyekben gubbasztó harcosok homályos csoportokban szorongtak a tornácok lépcsőin, a kerítéseknél. Messzire húzódott a cigaretták vöröslő pontjainak lánca, amely ki-kitüzesedett, amint megszívták cigarettájukat a katonák.

A város sötét, csendes volt, sehol egy fény az ablakokban. Csak az állomáson lobogott még mindig a tűzvész. Fölötte sápadt bíborba borult az ég.

Messziről észrevettek már. Rahimov parancsa harsant:

— Fel! Vigyázz!

Odakiáltottam:

— Tovább! Pihenj!

Rahimov jelentette, hogy egy házat lefoglalt a törzsnek, és oda irányította a híradós szakaszt. Szűkszavú, szerény törzsparancsnokom mindig előrelátó volt. Valahányszor megláttam Rahimovot, kérdezősködés nélkül tudtam már, hogy nesztelenül, beavatatlan szem számára szinte láthatatlanul, de pontosan folyik a zászlóalj irányítása. Átadtam Rahimovnak az összesodort térképlapokat, amelyeket Szincsenko gondosan sátorlapba göngyölt, és megparancsoltam:

— Hírláncban továbbadni: a harmadik század parancsnoka hozzám!

Rahimov elvezetett a házhoz, amelyet a törzs számára kiszemelt. Éppen akkor érkezett oda futva Filimonov.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, parancsára megjelentem!

— Rahimov, add oda a térképet Filimonovnak. Fogd, Jefim Jefimovics. Göngyöld széjjel.

Ott helyben, a tornácon, az eső elől az eresz alá húzódva megnéztük a még új térképlapot, amelyen még nem látszott gyűrődés. Rahimov ráirányította zseblámpájának fénykévéjét. Megmutattam Filimonovnak Ivankovo falucskát.

— Látod? Erre közeledik az ellenség menetoszlopa, amelyik a jobbszárnyon áttört. Erőit nem ismerjük. A zászlóalj feladata: reteszelje el a városhoz vezető utat. Téged küldlek ki élme-

net-őrsül, Jefim Jefimics. A te feladatod, hogy a németek előtt érjél Ivankovóba, bocsátkozz harcba velük, vond magadra őket. Aztán én a fő erőkkel a szárnyról vagy. hátulról lesújtok rájuk. Átadom neked a tűzfegyverek felét: két géppuskát, két ágyút. Ha már közelebb németekbe ütközöl, szálld meg az utat, s ne tágíts. Az összeköttetést egyelőre küldöncök útján tartjuk. Megértetted, Jefimics?

— Megértettem, zászlóaljparancsnok elvtárs... Megvetem a lábam, és egy tapodtat sem hátrálok.

— No, azt azért nem. Játszogathatsz velük. Egy kissé hátrálhatsz. Csald őket magad után. De tartsd a gyeplőt.

— Inkább egy helyben megvetem a lábamat, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Filimonovnak nem voltak ínyére a hadifurfangok. Hozzászokott, hogy pontos, egészen világos parancsokat teljesítsen.

— Jól van hát — mondtam —, vesd meg a lábadat. Aztán majd világosabban látjuk a helyzetet. No, akkor sorakoztasd az embereidet. és indulj. Én húsz perc múlva indulok. Szaporán menetelj, Szuvorov-módra.

Filimonov leszaladt a tornácról, és öblös hangon harsogta:

— Harmadik század, sorakozó!

Felhangzottak a további parancsok: „Első szakasz, sorakozó! Második szakasz, sorakozó!"

Az alacsonyan húzódó alkonypír háttere előtt kirajzolódott a szuronyok fekete erdeje. Felsorakozott a század. Odaléptem Filimonovhoz.

— A parancsnokoknak és harcosoknak útköz-

ben magyarázd el a feladatot. Indulj! Ne vesztegesd az időt.

Filimonov gyorsan begyűrte a derékszíjába köpenyének két szárnyát, és vérbeli gyalogló lévén a század élére állt. Fölhangzott vezénysza-va: „Indulj!" Nekilódult a század. A két ágyú és a két géppuskás taliga ott gördült a nyomában.

3

Miután útnak indítottam őket, elballagtam a törzshöz. Szerettem volna rágyújtani. A zsebemben azonban nem találtam egy árva cigarettát sem.

— Szincsenko!

— Jelen, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Adj egy csomag „Belomor"-t.

Abban a szempillantásban mintha csak a földből pattant volna elém egy alacsony puskás alak.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, nem kínál meg egy cigarettával?

Fölismertem Garkusa ravasz fizimiskáját.

— Á, te vagy az, Garkusa... Miféle fegyelmezetlenség ez?

— Megszimatoltam a dohányfüstöt, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— No lám... én még rá sem gyújtottam, de Garkusa már megszimatolta a füstjét.

— Nem tátom én a számat, zászlóaljparancsnok elvtárs. Még a szülőapám arra tanított: míg a málé csizmájával bajlódik, a fürge megelőzi a fürdőben.

Néhány harcos máris csatlakozott Garkusához, körülfogtak engem. A közmondást nevetés nyug-

tázta. Szincsenko átadta a csomag „Belomor"-t. Felszakítottam, és odakínáltam a katonáknak.

— Gyújtsanak rá.

Persze, senki sem szabadkozott. Jól láttam, hogy Garkusa két cigarettát is kiragadott egyszerre. Aztán megint csak ő volt, aki fütyülve esőre, szélre, ügyesen gyufát sercentett, és odatartotta nekem a lángot.

Bementem a törzshöz. Ott vártak mar a Rahimov hívására megjelent parancsnokok és politikai tisztek.

Ismertettem a helyzetet, és a zászlóalj feladatát.

— Menjetek ki a katonákhoz, elvtársak — mondtam. — Magyarázzátok meg: harcba kell bocsátkoznunk, éjszakai harcba, koromsötétben. Közelharcot kell vívnunk. A kézigránát és a szurony dönti el a dolgot. Tizenöt perc múlva indulunk. Útközben eszünk. A város szélén tartunk pihenőt. Nincs senkinek kérdése? Menjetek.

4

Hamarosan felsorakoztak a harcosok.

Lassan ellovagoltam az egység mellett, a félhomályban felismertem az ismerős arcokat.

Ez itt a második század, ennek csapgant meg legjobban a létszáma; alaposan megtépázták Navljanszkoje mellett, pompásan sikerült ellentámadásunk alkalmával. Eszembe jutott, mint forgatta jókora golyószóróját mint egy husángot a feje fölött Tolsztunov. Fülembe csengett szenvedélyes kiáltása: „Kommunárok!"

Kár, hogy most nincsen velünk Tolsztunov.

Szinte ugyanabban a pillanatban rohamra indult Zajev is: ők ketten ragadták magukkal a századot. Zajev akkor sebet is kapott, de semmiképp nem akart a segélyhelyre menni. Most itt áll a jobbszárnyon Szemjon Zajev, hórihorgasan, kicsit kábán, derékszíján a pisztolytaskája, a másik pisztolyának, egy Navljanszkojéban lelőtt némettől elvett parabellumnak az agya pedig a köpenye hajtókájából kandikál elő. A sapkája mélyen a fejébe húzva, végre megkötötte a két örökké leffegő madzagot is.

Emitt meg Polzunov fiatal arcát látom. Nem húzza a gallérjába a nyakát az eső elől, bizakodón, komolyan néz maga elé. Ma elmondtam a tábornokunknak, hogyan markolta ez a fiatal katona a páncélelhárító gránát nyelét, miközben egyre közelebb kúsztak felénk a harckocsik barna foltjai, menetközben tüzelve ránk. És beszéltem neki Szevrjukovról, a második század súlyosan sebesült parancsnokáról, és Donszkihról, a hős hadnagyról, meg Brudnijról, aki akkor kapott leckét a bátorságból. Most amott áll felderítő szakaszával az apró, barna arcú Brudnij. Emitt meg a géppuskás taliga. Melette a kezelőszemélyzet: a hosszú nyakát felém nyújtogató szemüveges Murin, az öles Galliulin, a sorok fölé magasló volt rakodómunkás, meg az alacsony Bloha, akinek hirtelenszőke szemöldökét nem látni az alkonyati szürkeségben.

Mit mondjak nekik, katonáimnak, az új harc előtt?

Megállítottam a lovamat, és a felsorakozott katonák felé fordultam:

— Elvtársak! Pihenőt akartak adni nekünk, de nem lehetett. Nem pihenhetünk, amíg az ellen-

ség itt áll Moszkva alatt. Harcba megyünk, előretörünk, ha száz nehézség vár is reánk. A jövőben majd azt kérdezik: miféle emberek voltak azok, akik ilyen bátran küzdöttek Moszkva alatt? Most megfelelünk nekik: hazájukat védelmező szovjet emberek voltak!

Szünetet tartottam, majd kiadtam a parancsot!

— Rahimov, vezesse a zászlóaljat.

5

A századok egymás nyomában dagasztották a sarat a mezei úton. Mögöttünk az alkonypírban feketén rajzolódtak ki a harangtornyok, templomkupolák. Aztán hamarosan elnyelte azokat is a homály.

Erősödött a szél. Az eső azonban alábbhagyott. S alábbhagyott a lövöldözés is. Most már magányos puskalövéseket sem lehetett hallani. Úgy rémlett, minden mozdulatlanságba dermedt Volokalamszk körül.

Mi pedig menetelt ünk előre, a bizonytalanságba, a sötétbe, és tudtuk: előttünk áttörték a védelmi vonalat, az északról Volokalamszk irányába összefutó mezei utakat, amilyenen most mi is haladunk s amelyeket nem zár le már védelmünk, és valahol a homályban az ellenség közeleg felénk.

Liszanka könnyedén, latyakkal, kátyúval mit sem törődve, fürgén lépkedett velem a menetoszlop mellett. Magambaroskadva, elgondolkozva ültem a nyeregben. S ekkor hirtelen lódobogást hallottam a hátam mögött. Még egy pillanat, és elhalt a dobaj. Sietős kérdés:

— Hol a zászlóaljparancsnok?

Valaki ráfelelte:

— Elöl.

Egy perc múlva egy őrnagy ért utol a hadosztálytörzstől, két közlegény kísérte.

— Pfü a mindenit... Jó messzire elmentek — mondta lihegve. — Vissza kell fordulniuk. Új parancsot hoztam, főhadnagy elvtárs. Állítsa meg a zászlóaljat.

— Miért? Mi történt?

Az őrnagy kissé félrelovagolt velem, és megmagyarázta: sikerült végre helyreállítaniuk az összeköttetést annak az ezrednek a törzsével, amelyiknek a körzetében a németek áttörtek. A tábornok zászlóaljamat az ezred parancsnokának, Hrimov alezredesnek rendelte alá. Az a parancs, hogy megváltoztatva a zászlóalj menetirányát ne Ivankovóba, hanem Tyimkovóba menjek. Feladatom: szálljam meg Tyimkovót, a tyimkovói hegyet, és ott vessem meg a lábamat.

Nem bírtam megállni.

— De miért, őrnagy elvtárs?

— Nem tudom... Az én dolgom csak annyi, hogy közöljem önnel a parancsot.

— Ön személyesen beszélt Hrimovval?

— Nem. A törzsparancsnok beszélt vele.

— Megkérdezhette volna tőle.

Az őrnagy megsértődött.

— Nem szokásom faggatni a feljebbvalóimat.

Nem tudtam uralkodni magamon:

— Elég baj.

Azzal feszesen tisztelegtem az őrnagynak, és elkiáltottam magam:

— Szincsenko!

— Jelen, zászlóaljparancsnok elvtárs!

— Közöld Rahimovval: állítsa meg a zászlóaljat!

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtárs

Visszafordultam az őrnagyhoz, és még egyszer tisztelegtem:

— Viszontlátásra, őrnagy elvtárs.

Szárazon felelte:

— Viszontlátásra..., Forduljon vissza minél előbb.

6

Pihenőt vezényeltem, és magamhoz hívattam a parancsnokokat.

A katonák letelepedtek az út mentén a dércsípte, vizes fűre. Mohón rágyújtottak, tenyerükbe rejtve a maguk sodorta cigaretta parázsló fényét. Erősen hűvösödött. Egyre szitált a szapora eső. Ádáz északi szél cibálta-csapkodta a köpenyeket, sátorlapokat, füles sapkákat.

Rahimov éppúgy, mint a volokalamszki utcán, megint ráirányította zseblámpájának fényét a térkép négyszögére. Közöltem a parancsnokokkal az új parancsot: Tyimkovo irányába kell fordulnunk, meg kell szállnunk a falut, tartanunk kell a tyimkovói hegyet, amely, mint ahogy a térkép is mutatja, Volokalamszk fölé magasodik. Miután ismertettem a feladatot, kiadtam a parancsot:

— Rahimov, add át a lovadat Bozzsanovnak. Bozzsanov, vágtass Filimonovhoz, közöld vele, hogy forduljon vissza.

Úgy emlékszem, mondottam már, hogy Bozzsanov, mint sok más kazah társam is, szeretett lovagolni. A háborúban ritkán volt alkalma,

hogy kengyelbe dugja a lábát. Ezért még most, ebben a riasztó percben is örült a megbízatásnak. Fiatal, széles, esőtől nedves arca komoly volt. De vidáman, szaporán felelt:

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Bozzsanov hangja mosolyt keltett. A zseblámpa fényénél is jól látom: mosolyog Dorgyija, aki az imént még borzongva húzta be nyakát az esőben, mosolyog a tartózkodó Rahimov. Kiadom a parancsot:

— Indulj!

Bozzsanov tiszteleg, sarkon fordul, és eltűnik a sötétben. Már csak a hátát látni, erős, kissé előrehajló hátát. „Akár a nyíl" — jut eszembe a megfelelő szó. Tovább intézkedem:

— Panyukov!

Panyukov, az első század parancsnoka — aki füstbement díszebédünkön a barátságra ürítette poharát — előre lép, katonásan összevágja a bokáját, még a sárban is. Derékszíja szorosan összefogja sebtében rendbeszedett, nedves köpenyét. A távoli tűzvész visszfénye homályosan megvilágítja sovány arcát.

— Panyukov — mondom —, étkeztesd meg az embereket. Tizenöt perc múlva elindulsz mint élmenet-őrs. Szálld meg Tyimkovót. Látod? — mutatom a térképen. Panyukov megkeresi a sajátján. — Vesd meg ott a lábad. Aztán majd én is odaérek az összes erőkkel.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, és merre van az ellenség?

— Az ördög tudja... Reméljük, majd jelentkezik.

Ekkor megszólalt Dorgyija hangja:

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, kérek engedélyt beszélni.

— No...

— Zászlóaljparancsnok elvtárs — kezdi bizonytalanul. — Tán jobb lenne, ha várnánk reggelig.

Panyukov nem meri hangosan támogatni a politikai tisztjét, kérdőn, s ahogy látom: titkos reménykedéssel néz rám. Keményen válaszolok:

— Miféle feleselés ez? Az a parancs, hogy Tyimkovo irányába kell fordulnunk. Semmi okoskodásnak nincs helye. Eredj Tyimkovóba! Szálld meg a falut! Megértetted, Panyukov?

— Megértettem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Neked adom az egész ittlevő tüzérséget... No, étkeztesd meg az embereidet. Szeleznyev mindjárt idehozza a konyhát. Szeleznyev, hozzám!

Szeleznyev kihúzza magát előttem.

— Parancsára megjelentem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Szeleznyev, hozd ide a tábori konyhát.

Csak homályosan látom Szeleznyev arcát. Úgy veszem észre, zavarban van. Bizony, úgy van.

— Nincs itt a konyha, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Hogyhogy nincs? Hová tűnt?

— Az az őrnagy, aki a hadosztálytörzstől jött, megparancsolta, hogy az egész hadtápot irányítsuk vissza a városba, és teher nélkül haladjunk.

— Az egész hadtápot? És te visszaküldted?

— Igen, zászlóaljparancsnok elvtárs. Mindent tustént végrehajtottam.

Nem tudom megállni szidalmak nélkül:

— De hiszen tudtad, hogy az emberek még

nem ettek, te ostoba. Mért nem jelentetted nekem?

Szeleznyev hallgat. Én ordítok:

— Az ördög vinne el! Indulj tüstént Volokalamszkba! Legalább kétszersültet hozzál! A szemem elé ne kerülj kétszersült nélkül!

7

— Hát akkor éhesen kell elindulni, Panyukov — szólaltam meg. — Tán a németektől szerzünk valami harapnivalót... Sorakoztasd a századot, indulj.

Panyukov parancsa harsog a sötétben:

— Küldönc, hozzám!

Tüstént előkerül a zömök, tatár Muratov.

— Jelen!

— Utánam!

Panyukov a cuppogó sárban már megy is a százada felé. Utánanézek. Látszatra minden rendben volna: a parancsot kiadtam, a beosztottam ráfelelte: „értettem", s ment, hogy végrehajtsa. De ha a vállát, a hátát nézem: azok mit mondanak nekem? Hirtelen úgy rémlett, Panyukov háta, amely mindig feszes, egyenes volt, most bizonytalanul meggörnyedt. Ez a hirtelen felvillant érzés szinte belém hasított. Szerettem volna Panyukov után kiáltani: „Állj, nem mész sehová!" — de tüstént észre térítettem magam. Úgy látszik, kimerültek az idegeim. A zűrzavar, a sötétség, a bizonytalanság járatja bolondját velem.

És egy másik hát: a szaporán lépkedő zömök küldöncé, Muratové. Ő hűségesen lépked a pa-

rancsnoka oldalán. S végül egy harmadik: a sötétben vaksin botorkáló, bizonytalanul lépkedő politikai tiszté, Dorgyijáé.

Igen, az idegeim rakoncátlankodnak. És roszszul is érzem magam, borzongok. Az ördög vigye, még csak az hiányzott, hogy megbetegedjem! Nem, nem hagyom el magam, rendbe kell jönnöm.

Hallom a vezényszavakat, a sorakozó század zaját, s aztán az egyenletes, súlyos lépteket. Panyukov százada elvonult.

Én pedig ott maradtam a mezőn Zajev századával.

8

Zajev odalépett hozzám. Köpenyének hajtókája mögül még mindig kikandikál a parabellum agya.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, a pufajkája csuromvíz. Nem ártana felvennie a köpenyét.

— Kibírjuk. Látod, a többiek sem pityeregnek.

— Nem is — dörmögi rekedten Zajev. — Ha egyszer ilyen zászlóaljparancsnokuk van.

— Ha egyszer ilyen van... — mondom ironikusan. — Tartogasd a bókjaidat máskorra. Inkább gyere, mozogjunk egy kicsit.

Egy ideig fel-alá járkálunk Zajevvel az úton, távolabb megyünk az árokparton gubbasztó, a szélnek hátat fordító katonáktól. Zajev náthás basszusán komoran mondja:

— Micsoda fejetlenség! Csak küldöznek előre, hátra... Három részre szaggatták a zászlóaljat... Meg vannak kavarodva!

Zajev szavaiban, mint valami tükörben, ismerek rá saját gondolataimra. Ezért torkolom le élesen:

— Nem kérdeztem erről a véleményét, hadnagy elvtárs.

Zajev komoran válaszolja:

— Értettem!

Visszafordulunk, odamegyünk a katonákhoz. Megint csak merészen odatrappol elém Garkusa.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, engedélyt kérünk, hogy egy kis tüzet rakjunk... Megvesz a hideg.

— Tüzet rakni tilos. Majd a dohány parazsánál melegszünk.

— Nincs minekünk cigarettánk, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Akkor hát gyújts rá...

Előveszem a csomag „Belomor"-t, és megkínálom Garkusát egy cigarettával. Tüstént körénk sereglenek a harcosok. Garkusa válla mögül Murin nyújtogatja hosszú nyakát. Ő is vesz a cigarettámból. Megkérdezem:

— No, Murin, nem vagy fáradt?

Murin rávágja:

— Én?... Ne féljen, zászlóaljparancsnok elvtárs, van itten vér a pucában!

Ejha, micsoda szavakat tanult meg ez a Murin! Mert a zeneművészeti főiskolai aspiráns aligha ismerte a bevonulása előtt ezt a vérbeli katonai kiszólást.

A második század... A kedvenc, a legerősebb, amelyik a németeket árkon-bokron át üldözte, amikor azok megfutottak a kézitusa elől. A második század... A felejthetetlen első roham he-

vében örökre összekovácsolódott vele a zászlóaljparancsnok szíve.

Természetesen betéve tudtam a szolgálati szabályzatnak azt a pontját, amely szerint a parancsnoknak rendszeresen el kell beszélgetnie alárendeltjeivel. S ez mégsem ment mindig könnyen. Ám ezúttal nemcsak a szabályzat sarkall.

— Ma a tábornoknál jártam, elvtársak — mondom halkan.

Azok, akik rám figyelnek, közelebb húzódnak. Közben mind újabbak állnak fel a nyirkos földről, és jönnek oda hozzánk.

— Panfilov tábornok megparancsolta nekem — folytatom —, hogy adjam át üdvözletét Brudnij hadnagynak... Brudnij, merre vagy?

— Jelen, zászlóaljparancsnok elvtárs.

A tömeg széthúzódik, és homályosan ki tudom venni a könnyű léptű, sovány Brudnij alakját. Most dermedten áll, nem moccan. Nemrégiben halálra ítéltem a felsorakozott egység előtt — nem golyóval, hanem megszégyenítéssel.

Érzem, hogy Brudnij még várja a szavaimat. De egyszersmind fél is tőlük.

Folytatom:

— Fel akartalak terjeszteni kitüntetésre, Brudnij, de hát, látod... Még egyszer jól helyben kell hagynunk a németeket, hogy nyugodtan leülhessek írni.

Brudnij hallgat. Valami láthatatlan áram közvetíti hozzám izgalmát. Aztán úrrá lesz magán, és fürgén válaszolja:

— Gondunk lesz rá, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Tetszik a válasz, nevetnek a katonák. No, ennyi elég is, Brudnij. Folytatom:

— Polzunov, neked is üdvözletét küldi a tábornok. Hallod?

És a sötétből felhangzik a válasz:

— Szovjet hazámat szolgálom, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Beosztottam őt a géppuskások közé, zászlóaljparancsnok elvtárs — szól közbe engedély nélkül Zajev. — Ügyes legény. Magam tanítom.

Nem szívesen utasítok rendre ilyen pillanatban bárkit is, de a parancsnok fölött ott a törvény, vállán ott a keresztje: sohase engedd!

— Előbb hozzám kellett volna fordulnia, hadnagy elvtárs — mondom Zajevnek —, jelentkeznie, hogy „Kérek engedélyt szólni . . ."

— Bocsánat — dörmögi Zajev.

— Tehát a századparancsnok is dicsér, Polzunov. Ok nélkül nem tenné. De nehogy elbízd magad. Mert akkor elzavarlak csalánt szedni . . .

A katonák nevetve fogadják az ismerős tréfát.

A katonák nevetése mindig örömmel tölt el. Fáradtak, régóta nem ettek, idevetették őket az esőbe, a sötét mezőre, a bizonytalanságba, és nem is sejtik, de ők tanítanak kitartásra, állhatatosságra engem, a zászlóaljparancsnokukat.

9

Még egy kicsit elidőztem a harcosok közt, aztán megindultam a lábam alatt tocsogó, süppedő latyakban, a néhány nálam maradt fogat mellett.

Itt sötétlik a széles szanitéc-kocsi esőtől nehéz ponyvateteje. Bizonyára tüstént meglátom valahol a környékén zászlóaljorvosunkat, Belenkov orvosszázadost. Megesett talán, hogy az ütköze-

tek izgalmában igazságtalan voltam hozzá, korbácsként vágott végig rajta éles szavam a kapkodása, beijedtsége miatt. Most valahogy jóvá kellene tennem ezt, helyreütnöm a sértést, ellesnem egy mosolyt a félhomályban az ő hosszúkás, örökké sápadt arcán is.

A szekér hátsó deszkája leeresztve. A kocsi szélén lábát lógatva szorong néhány szanitéc, meg Kirejev, az idős felcser, akit még a sok nélkülözés és megpróbáltatás sem tudott lefogyasztani.

— Kirejev, te vagy az?

A szanitécek leugranak. Nagy szuszogva lekászolódik Kirejev is.

— Maradj csak ülve — mondom.

De az öreg felcser nem hajlandó erre. Nehézkesen lehuppan, és azt mondja:

— Szunyókálunk... Elnézést kérek, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Minek mentegetőzöl? Mikor szunyókálnátok, ha nem most? Hol a doktor?

— Alszik — feleli Kirejev suttogva, nehogy megzavarja az orvos álmát. — Megágyaztunk neki odabent a ponyva alatt, zászlóaljparancsnok elvtárs. Elaludt a nagy csendességben. Felköltsem?

— Nem kell... Felköltik nélkülünk is.

És mintha csak a szavamat akarnák igazolni, valahol a távolban, ott, amerre Panyukov százada vonul, hirtelen tompa puskalövések dördülnek. Aztán kerepelni kezd egy géppuska.

Ördög vinné, arrafelé már áll a harc! És Filimonov százada még nincs sehol! Bozzsanovot is mintha a föld nyelte volna el!

Az egészségügyi szekértől gyorsan visszamen-

tem a századhoz. Szincsenko már jött is elém a lovakkal. Egyetlen lendülettel fölugrottam a nyeregbe, és odaugrattam az útszélen álldogáló Rahimovhoz és Zajevhez.

— Zajev! Sorakoztasd a századot. Rahimov, vezesd a menetoszlopot Tyimkovo felé! Szincsenko, utánam!

S egy percet sem késlekedtem tovább, nem néztem se jobbra, se balra, vágtattam Liszanka hátán a lövések irányába, arra, ahol már harcba bocsátkozott Panyukov százada.

ÉJSZAKA

1

Kettesben vágtatunk a sötétben, én elöl, Szincsenko szorosan a nyomomban. Alig kellett elővenni a térképet, anélkül is megtaláltuk az utat, amelyen Panyukov százada haladt. Az elágazásnál a lövések irányába fordultunk. Itt segítségünkre volt a keréknyom is, amelyet az ágyúk nehéz kereke szántott a sárba. Egyszerre csak rakéták villantak fel az égen távoli, sápadt fénynyel, mintha egy helyben lebegnének a magasban. Panyukovnak nem volt rakétája. Tehát a németek világítják meg a környéket.

Az út lejtett. Az esővíz itt már nem gyűlt össze tócsákba a gödrökben, keréknyomokban és az árkok fenekén, hanem lezúdult a lejtőn. Minél mélyebbre ereszkedtünk a kis völgybe, annál sötétebb lett, innen már nem látszottak a rakéták, eltakarta őket a hegy gerince. Már csak az alkonypír keskeny sávja világított homályosan a fejünk fölött. Fényénél észrevettem az út mentén húzódó kis házakat, apró kerteket. Senki sem kiáltott oda nekünk, csak a kutyák ugattak. Egy helyütt hosszú, keskeny tisztás nyílt oldalt, egészen messzire el lehetett látni, s végén, az ég alján kirajzolódtak a korai fagyok marta fák fekete ágai. A szem pillanat alatt felfog és rögzít minden apró részletet — innen már nincs messze a harc színhelye.

Liszanka hamarosan óvatosabbra fogja léptét. Valahonnan lentről rohanó víz zúgása hallatszik. Még egy-két percig tart a lejtő. Liszanka megtorpan. Egy kis patak partján állunk, amely megduzzadt a tartós esőzéstől. A térképen hajszálnyi kék vonal jelzi ezt a patakot. Száraz időben bizonyára átgázolhat rajta az ember, még csak a csizmaszárába se folyik bele a víz. Most meg mekkorára duzzadt! Tajtékzik a víz, nagyokat csattan a roskatag fapilléreken, amelyek a sötétbe vesző, keskeny pallót tartják. Ágyú nem juthat át ezen a hidacskán. Hol keltek át a fogatok? Szincsenko meg sem várja a kérdést, éles szemével már meg is lelte a keréknyomot, és mutatja. Az ágyúk nyomán indítom el Liszankát. A fröcskölő, zúgó áron keresztül átvisz a másik partra. A rakoncátlan, sebes víz lemosta a sarat fehér csülkéről, most halványan villog a sötétben. Az én könnyű járású lovam meg a nagy, erős Szivka, amelyet — idáig hallom — derekasan ösztökél Szincsenko, felkapaszkodik a meredeken, a csúszós fekete sárban.

Hirtelen kiáltás csattan a homályból:

— Állj! Ki vagy?

Megismerem Kutarenko hadnagy, az ütegparancsnok hangját. Ő is megismerte már Liszankát.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, ön az?

— Kutarenko, miért vagy itt? Hol vannak az ágyúid?

— Kátyúba rekedtek, zászlóaljparancsnok elvtárs. Amott ni.

Előre mutat. Megrántom a kantárt, megindulok, és szinte azonnyomban bele is ütközöm a megrekedt ágyúkba. Egy felbukott ló körvona-

lait látom. A többi ló csüggedten, elcsigázva áll. A tüzérek az ágyúk körül kuporognak.

Kutarenko jelenti:

— Mihelyt átkeltünk, tüstént beleragadtunk, zászlóaljparancsnok elvtárs... A gyalogsággal együtt próbáltuk kirántani az ágyúkat puszta kézzel, de múlt az idő, és a gyalogság elment tovább.

A magaslaton, az innen nem látható gerincen túl két-három géppuska kattog. A hangjukról megismerem őket: németek. Ritka, tompa aknarobbanások hallatszanak. Mivelünk nincs aknavető. Megkérdezem:

— Innen nem lőhetnénk?

— Nem, zászlóaljparancsnok elvtárs. Fenemód meredek a hegyoldal. Túl nagy a szög.

— Ide figyelj, Kutarenko... Ha ideér Filimonov, kirántunk a sárból. Zajev azonban ne késlekedjék. Mondd meg neki, hogy gyorsan vezesse hegynek fel a századot.

Megsarkantyúzom Liszankát, és elkiáltom magamat:

— Szincsenko, utánam!

És vágtatok felfelé.

2

Liszanka, ide-oda csúszkálva, többször is a farára ülve, patáit nagy kínnal-keservvel emelgetve küzdi le az emelkedőt. Megveregetem a derék ló nyakát. Nedves szőre forró, gomolyog fölötte a pára.

Odafönt, a halvány derengésben kirajzolódik a hegy gerince. Aztán szemem elé tárulnak a felröppenő, s a magasban fellobbanó rakéták ed-

dig eltakart röppályái. Néhány katonát utolérek, amint felfelé kapaszkodnak.

— Kik vagytok? Állj!

— Saját emberei, zászlóaljparancsnok elvtars.

— Mi a neved? Melyik századból való vagy?

— Berezanszkij közlegény, az első századból.

Berezanszkijt vénembernek nevezik a században. Örökösen köhécsel, megrögzött dohányos, rekedten, krákogva köhög. Tán az egyetlen katona, akinek bajsza van, hosszú, kissé pödrött, az ajka felett dohánytól sárga, a két végén világos búzaszínű bajsza. Gyakran felmérgesített a lassúságával. Most is alig cammog.

— Hová mentek? Hol a századparancsnok?

— Nem tudjuk, mi is őt keressük. Eltévedtünk, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Magamban szitkozódva lovagolok tovább. Az eső elállt, de a hegyről továbbra is zuhog a víz. Liszanka végre felér. Tüstént megugrik, mire arcomba vág a szúrós, jeges szél.

A helyzet világos: a németek előbb értek ide, mint mi, birtokba vették a magaslatot, megszállták a falut. Amott a dombon, a rakéták fényében háztetők villannak homályosan. Onnan, a faluból röppennek föl a nyomjelző golyók, rakéták fénysávjai. És hol marad a mi tüzünk? Csak elszórt puskalövéseket hallok.

Mindenfelé nézelődöm, hátrafordulok. Ördög vigye, de magasra jutottunk, már a lábunknál lángol a tűzvész fénye! Sápadtan, már-már kihunyva rózsállik a messzeségben, lelapul a földhöz. Ide látszik a tűzvész fészke is, innen parázsló szénrakásra hasonlít. Az ott a volokalamszki állomás. Ott húzódik a mi védelmi vonalunk. Kissé balra tőle a város, most eltakarja

a sötétség. Valahol a város keleti szélén van Panfilov törzse.

Itt, a szabadban, a csontig hatoló szélben hirtelen nagyon elhagyatottnak érzem magamat. Gondolatban Panfilovot hívom: „Tábornok elvtárs, a zászlóalj megbontva, részekre szaggatva, az ágyúk megrekedtek, a hadtáp valamennyi híradóeszközzel visszament Volokalamszkba, elkéstünk, a németek megelőztek bennünket, birtokukba vették a magaslatot, mit tegyünk hát, tábornok elvtárs?"

Nem, Baurdzsan, a tábornok nem felel. Ne is várd! Hiszen megmondta neked: „Önre bízom." Miért kezdesz egyszerre sopánkodni? Megkaptad a parancsot: „Szállja meg Tyimkovót!" Félre a búbánattal, szálld hát meg! Hajtsd végre a parancsot!

3

Úttalan utakon, árkon-bokron át lépked velem Liszanka. Oldalt észreveszek egy asztagot, oda irányítom a lovat.

— Hej, van itt valaki?

— Mi vagyunk, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Miért vagytok itt? Hol a szakaszparancsnok?

— Nem tudjuk, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Nem messzi jellegzetes vörös lobbanásával szertevágja a sarat egy akna. Leugrok a nyeregből.

— Szincsenko, rejtsd el a lovakat.

— Hová megy, zászlóaljparancsnok elvtárs?

— Körüljárok itt, tájékozódom.

Panyukov keresésére indulok. Az éles széltől

összegémberedve baktatok a szántáson. Tüstént mázsássá nehezednek a csizmáim, szinte beszippantja őket a ragadós sár. Itt, a mezőn rejtőzködnek szerteszéjjel a parancsnokaikat vesztett harcosok. De hol van hát Panyukov? A százada szétfullott, szétesett ebben a sártengerben!

Váratlanul derekas orosz káromkodás üti meg fülemet. Energikus, parancsoló a hang.

— Feküdj! Láncba, neked beszélek!

— Hova feküdjünk itt? A sárba?

— Feküdj! Ne tömörülj! Egyetlen akna lekaszálja az egész sort! Láncba szétszóródni! Mozgás, az anyátok...

Ismét káromkodás fűszerezi a parancsot. Kié ez a kemény, parancsoló hang? Nem ismerem fel. Az ismeretlen parancsnok pedig tovább rendelkezik:

— Dzsilbajev! Procenko! Gyűjtsétek ide az embereket!

— Értettem, politikai tiszt elvtárs!

Politikai tiszt? Ki volna az? Csak nem a pocakos Dorgyija? Nem, ez nem az ő hangja. Nem az ő tónusa. De máris hallom az újabb parancsot.

— Gluskov!

— Jelen!

— Ideiglenesen átveszed a szakasz parancsnokságát. Első szakasz, Gluskovhoz! Jobbra húzódj! Ne tömörüljetek, az istenért!

És megint egy jó borsos kiszólás. Nem, a fiúnk, kissé pirulós Dorgyijától sohasem hallottam efféle szavakat. Ám egyszerre csak megszólal ugyanaz a hang egészen más tónusban:

— Muratov, nem láttad a sapkámat?

— Nem láttam, politikai tiszt elvtárs.

— Keresd csak meg. Valahol elpotyogtattam.

Felszisszenek. Hát mégis ő az: az ügyetlen, rövidlátó Dorgyija! És a sapkáját is elveszítette. De honnan tett szert ilyen határozott, energikus hangra? Miféle csoda tudta így megváltoztatni egy óra alatt?

Közelebb mentem. Egy lassan ereszkedő rakéta bágyadt fényénél végre megpillantottam a hiztelenszőke politikai tisztet. A szilaj szél fésűje megcibálta rövidre nyírt haját.

— Dorgyija, hol a századparancsnok?

— Nem tudom, zászlóaljparancsnok elvtárs. Nem tudtam megtalálni.

— Vedd át a század parancsnokságát.

— Értettem! Már át is vettem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Mögöttünk bevágott és fülsiketítő robajjal szétrobbant egy akna. Dorgyija is, én is reflexszerűen hasra vágódtunk. Könyökünk alatt szertefröccsent a fölázott, fölszántott föld undok latyakja.

A mezőn itt is, ott is gyér robbanások vörös fényei lobbannak fel. A homályból előbukkan Muratov, odaadja a politikai tisztnek a megtalált füles sapkát. Megkérdezem:

— Muratov, hogyan veszítetted el a századparancsnokot? Hogy történhetett ez?

A zömök küldönc így felel:

— Én mindig a politikai tiszt mellett haladtam, zászlóaljparancsnok elvtárs. Mindvégig hármasban mentünk: a hadnagy, a politikai tiszt, meg én. Aztán egyszer csak, ripsz-ropsz — a századparancsnok sehol... Bizonyára előrement. Mi meg lemaradtunk.

Muratov szavaiból a parancsnokába vetett megingathatatlan hit csendül ki, és ez szíven

üt. Pedig én is bízom Panyukovban. Biztos a lemaradókra ügyet sem vetve előretört egy maroknyi harcossal, és most ott fekszik valahol a falu szélén.

Dorgyija felteszi sapkáját, s közben lesimítja összeborzolt haját.

— Fagy, zászlóaljparancsnok elvtárs. Fázunk cudarul! — kiáltja.

Bizony, a szél még ádázabb lett. Dorgyija ismét harcosokat küld ki, hogy összegyűjtsék a szétszóródottakat. De nehezen gyűlnek. Egyelőre mindössze harmincan-negyvenen topognak Dorgyija körül.

Hason fekve figyelem az ellenség tüzelését. Az aknabecsapódások továbbra is ritkák — úgy látszik, két-három aknavető dolgozik mindössze. Nyomjelző lövedékek színes legyezője röppen fel a faluból. Megfigyelhető, hogy az ádáz szél egy kissé eltéríti a golyók röptét. Ágyúja nincs az ellenségnek. Bizonyára a németek élmenet-őrse van előttünk, körülbelül ugyanolyan erők, mint amit én küldtem ide Panyukov parancsnoksága alatt. Az ellenség takarékoskodik a világító rakétákkal: kettesével-hármasával lövi fel őket, s megvárja, amíg lassan lehullanak, elhalványulnak, kihunynak. Időnként színes jelzőrakéták is röppennek fel: a németek bizonyára azt jelzik, hogy találkoztak velünk, s erősítést hívnak. Talán már siet is hozzájuk a segítség. Minél előbb rohamoznunk kellene, elfojtani az ellenség tüzét, gránáthajításnyi közelségbe kerülni, kiszorítani a németeket a faluból, amíg az erejük nem jelentős. De kit vigyek rohamra? Dorgyija körül még a fele század sem gyűlt össze. Zajev, Zajev,

igyekezzél! Hej, micsoda szükség volna most rád!

Valaki futva érkezik. Még nem hiszek a szemeimnek, de már felismerem a görnyedt alakot, a hosszú, kaszáló karokat.

— Zajev!

Zajev lihegve jelenti:

— Meghoztam a századot, zászlóaljparancsnok elvtárs!

— A géppuskák veled vannak?

— Idecipeltük, zászlóaljparancsnok elvtárs... Hanem az ágyúkat Kutarenkónál hagytam.

— Jól van, Szemjon... Ki kell verni a németeket a faluból.

— Kiverjük őket, zászlóaljparancsnok elvtárs! — válaszolja náthás basszus hangon.

Egy ideig hallgatok. Zajev parancsot vár. Mit mondjak neki? Ezekben a percekben, amikor gyorsan határoznom kell, s kiadni a parancsot, ezer meg ezer gondolat rajzik, ezer meg ezer ellentmondás viaskodik bennem. Panfilov a lelkemre kötötte útravalóul: „Oldalról, mindig oldalról... Meglátja, így kiveri őket nagy veszteség nélkül." De ha Zajev századát bekerítésre küldöm, időt veszítek. Tyimkovóból közben ismét felröppen egy sorozat jelzőrakéta. A németek kétségtelenül sürgetik a segítséget. Ha két-három órával elhalasztom a rohamot — ennyi idő kell Zajevnek, hogy megkerülje Tyimkovót —, azalatt az ellenség új erőket dobhat ide, tüzérséget és mindenféle más tűzfegyvert. Mit tegyek? Milyen parancsot adjak? Megint Panfilov jutott eszembe: „Tépelődök, habozok, nincs szilárd elhatározásom, csakhogy időm sincsen." Nincs időm! S ez mint egy harapófogó szorítja

össze a fejemet, ránehezedik a mellemre. Kiadom a parancsot:

— Állítsd csatárláncba a századot! Nyiss tüzet! És indulj, vesd ki a németeket. Szökellve közeledj. Gránáthajításnyira közelítsd meg, és kézigránáttal verd ki őket!

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Innen támogat Dorgyija. Dorgyija, hallod? Mihelyt a második század nekilendül, te is rohamra viszed az embereidet. Nos, Zajev, gyorsan, minél gyorsabban! Vigyázz, ki ne engedd a kezedből a gyeplőt.

— Dehogy engedem! Engem ugyan ne félts...

Zajev nehézkesen szalad hátra a sárban az innen nem látszó századához.

4

Elindultam Zajev nyomában. Nehéz helyzetbe kerültem: se fényjelző rakétám, se telefonösszeköttetésem. Hogyan irányítsam a harcot? Magam futkossak egyik parancsnoktól a másikig?

A sötétben halk parancsszavak pattogtak, csizmacuppogás hangzott — a második század harci alakulatba rendeződött, láncba húzódott széjjel a roham előtt. A németek alighanem észrevették a közeledő századot; sűrűn és közel csapódtak be az aknák. Valaki feljajdult, felnyögött.

Amint megyek előre, észreveszek egy szembejövő párt: Kirejev, a testes felcser támogat, jobban mondva szinte cipel egy sebesültet, és gyöngéden zsörtölődik.

— Állj talpra, gyere a saját lábadon, ne feküdj le, testvér. Lépjél csak szépen, lépjél.

Megint kiáltást hallok valahol. Zajevhez sietek. Ő féltérdre ereszkedve éppen a golyószórót akasztja a nyakába. A vállán átvetett fehér szalag, gondolom, kötszerből készült. Erre a vállszíjra fekteti Zajev a golyószóró csövét, illesztgeti, próbálgatja. Rászólok:

— Zajev, kire vársz? Oktalanul veszítesz embereket. Vezesd előre a századodat!

Talpra ugrik. A golyószóró csöve jól beleilleszkedik a fehér hurokba. A fegyver nehéz agya szorosan hozzásimul Zajev hasához.

— Figyelem! — ordítja rekedten Zajev. — Előre!

És menet közben tüzelve futólépésben elindul a falu felé.

Egy szempillantás alatt felugrott az egész csatárlánc. Szinte nem is a szememmel vettem ezt észre, hanem a parancsnok ösztönével.

Ropognak puskáink, torkolattüzükkel szétszabdalják a fekete éjszakát. Lépkedek a süppedő mezőn a század nyomában, látom, hogyan szökellnek előre a katonák. Vannak, akik fektükből tüzelnek, mások térden állva, aztán megint felkelnek, s mennek előre. Ott rohannak a géppuskások, a hatalmas Galliulin meggörnyedve viszi vállán a géppuska törzsét, Murin az állványt cipeli, Bloha meg van rakva géppuskahevederekkel. Most megállnak, gyorsan felállítják a géppuskát, hosszú sorozatokat lőnek. Válaszul a németek is fokozzák a tüzet. Sűrűbben robbannak az aknák. Rakéták lebegnek a mező felett, sápadt fényt hintenek széjjel, világosságuknál árnyék nélküli kísérteteknek látszunk.

És a mi tüzünk egyszer csak elhalkul, szinte

magától. Tüstént megértem, sőt, látom is az okát. A közelben robbanó aknák a sárba nyomják, a földhöz szögezik a harcosokat. Egy-kettőre felugranak megint, s felkapják puskájukat, de azok már csak felszuronyozott súlyos bunkók, nem pedig tűzfegyverek. Csövük, závárzatuk merő sár. Nem lehet lőni velük! Elhallgatott a golyószóró is, amellyel Zajev indult a németek ellen. És sárba fulladt, felmondta a szolgálatot Bloha géppuskája.

A csúszós, hideg földhöz lapulva, itt is, ott is harcosok hasalnak. Tovább ballagok nagykomoran. Odalép hozzám a kétségbeesett, elkeseredett Zajev.

— Lám, így jártunk zászlóaljparancsnok elvtárs — mormogja letörten.

A mellén még mindig ott fityeg a sártól megfeketedett kötés. A golyószórót tusájával felfelé fordítva, bunkó formán a vállára vetette. Megparancsolom, hogy vonják vissza a csatatérről a gépfegyvereket, menjenek be velük a szovhozba, a hegy lábához, ott szélsebesen takarítsák ki, olajozzák le, és térjenek vissza.

— Valahová rejtsd el az embereidet. De ne hagyd aludni őket, amíg meg nem tisztítják a puskájukat! Állíts őrséget. Értetted?

Zajev kihúzza magát. A parancs visszaadta céltudatosságát és erejét.

— Ühüm! — dörmögi. — Nekiláthatok?

— Végeztem.

Zajev ezúttal sem állja meg bolondozás nélkül. Kemény fogással tisztelgésre emeli a golyószórót, s úgy áll ott egy darabig, majd eltűnik a sötétben.

Hamarosan elcsendesedett a mező Tyimkovo körül Mi nem lőttünk. A németek is beszüntették a tüzet. Mind ritkábban röppentek fel a rakéták. Aztán egészen sötét lett. Se lövés, se villanás, se kiáltás. Még a távoli tűzvész fénye is elhalványult.

Csend. Csak a szél zúg, fütyül. Bőrig áztam. Fázom. Borzongok. Vacog a fogam. Panyukovra gondolok. Merre lehet? Bizonyára előttünk. Meg kell találnom.

A tájoló irányszögét nyugatra állítom, és a sötetbe borult mezőn át igyekszem a falu felé. Csizmám betöri a vékony jéghártyát, mély nyomot hagy, melyet tüstént megtölt a víz. Nyirkos nadrágomat, nedves pufajkámat kikeményíti, megmerevíti a fagy. Ráz a hideg. Zsibbadt számban a remegés ritmusára verődnek össze a fogaim.

Elmentem a második század őrszemei között. A harcosok is borzongtak, vacogott a foguk. Senki sem szólított meg, senki sem kérdezett semmit. Én sem szóltam. Szavak nélkül is világos minden: rettenetes éjszaka ez!

Sokáig baktattam a mezőn. Nem volt velem se szárnysegéd. se küldönc; mindenkit szerteküldtem más és más irányba. Szincsenko a lovakkal maradt. A sötétben hirtelen valami puhába botlottam, majd felbuktam benne. Megtapogatom: egy halott. Bizonyára az első századból. Akkor hát valahol erre vannak a mieink. Egyetlen nekilódulással idáig hatoltak Panyukov parancsnoksága alatt. Dermedt ujjaimmal tovább

tapogatom a holttestet. Kezem keskeny váll-lapot ér. Német lenne? Az bizony, német. Merre járok én, csak nem a német állásokban? Vagy tán Panyukov lekaszabolta itt a németeket, és megvetette lábát a magaslaton? Lassan tovább vánszorgok. Lépteket hallok. Jobbról jön felém valaki, balról a társa. A remegés, amely eddig rázott, egy szempillantás alatt elmúlik. Két oldalról közelednek felém. Lehet, hogy németek. Lehet, hogy kétfelől megragadnak. Előhúzom a pisztolyomat, csőre töltöm, kibiztosítom. Megyek tovább, mintha semmit sem vettem volna észre. Ha németül rám kiáltanak, közvetlen közelből rájuk lövök. Odaérnek hozzám. Megállnak. Elmegyek mellettük. Egyikük sem szólalt meg. Féltünk a sötétben felfedni magunkat. Elkerültük egymást.

Merre jár Panyukov, hol vannak a katonái? Semmit sem tudtam meg róluk. Visszafordulok.

Visszafelé igyekszem az embereimhez. Csizmám most is mélyre süpped az esőáztatta szántásban, üggyel-bajjal emelgetem a lábamat. Rápillantok az órám világító mutatóira: már oda kellett volna érnem. Nem mentem-e túl valóban az őrszemeinken? Tovább baktatok. Érzem, hogy lejtőre értem. Ördög vigye! Hová a pokolba keveredtem? Eltévedtem, elveszítettem a zászlóaljamat? Ez a gondolat hirtelen fojtogatni kezdi a torkomat, még a lélegzetem is elakad. Elveszítettem a zászlóaljamat! Egész éjszaka bolyonghatok, s virradóra kiderül, hogy jó messzire elkalandoztam.

Kétségbeesetten bolyongok. Végül megkönyörül rajtam a sors. A sötétben egy pajtára bukkanok. Belülről hangok szűrődnek ki. Hallgatózom. Orosz beszéd. A mieink. Megtalálom az ajtót. Belépek. Az emberek üldögélnek, hevernek a szalmában.

— Ki az?

— Hát ti kik vagytok?

Kiderül, hogy a pajtában összeverődött vagy harminc ember, majdnem egy egész szakasz Panyukov századából. Kettő közülük sebesült. Itt van Agejkin alhadnagy, szakaszparancsnok is. Vigyázzba vágja magát előttem. Ráirányítom a zseblámpa fényét. Agejkin sapkáján, köpenyén fehérlik a rátapadt törek.

— Agejkin, hol a századparancsnok?

— Nem tudom, zászlóaljparancsnok elvtárs. Elvesztettük.

— A politikai tiszteddel felvetted az összeköttetést?

— Nem tudom, merre van, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Persze, amíg a szalmában henteregsz, nem is fogsz megtudni semmit. Küldj két harcost a század politikai tisztjéhez. Majd megmagyarázom, hol találják meg őt.

Még van annyi erőm, hogy beszéljek a két harcossal, akit Dorgyijához küld Agejkin.

— Jelentsétek, hogy itt vagyok.

S azzal leroskadok a szalmára, jóformán végigzuhanok rajta, mint egy zsák. Mi történt velem? Csak nem hagy el az erőm? Csak nem

vagyok beteg? Borzongok. Mindjobban ráz a hideg. Meleget hiába keresnék bárhol is. A hasadékokon besüvít a szél. Le kellene húznom a csizmámat, kiönteni belőle a vizet, kicsavarni a kapcámat, szárazat tekerni fel helyettük, de már nem futja az erőmből. Lehunyom a szememet, összehúzom magam, hogy megszűnjön a borzongás. Hosszú órák óta egy falat sem volt a számban, mégsem kívánok enni. Csak egyet akarok: meleget, meleget...

Bizonyára egy ideig bódultan feküdtem. Rahimov hangja térít vissza a való világba.

— A zászlóaljparancsnok itt van?

— Rahimov, te vagy az? Gyere ide.

Fellélegzem. Megjött a pontos, megbízható Rahimov, akkor hát megjött minden: a híradóösszeköttetés, a törzs, a rend. De nem, ezúttal nem így történt.

— Hol van Filimonov?

— Még nem ért ide, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Panyukov?

— Nem tudjuk. Nem került elő.

— Mi van az első századdal?

— Dorgyija politikai tiszt vette át a parancsnokságot. Majdnem mindenkit összeszedett. Az emberek szakaszonként pajtákba húzódtak.

— Mi van a telefonnal? A szekerek nem jöttek meg?

— Nem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Szomszédaink vannak?

— Még nem tudom. Embereket küldtem ki, hogy felderítsék.

Hallgatok. Igyekszem leplezni, hogy ráz a hideg. Rahimov megkérdezi:

— Beteg, zászlóaljparancsnok elvtárs?

— Eredj és intézkedj.

Még ott álldogál egy percig, aztán nesztelenül sarkon fordul és kimegy.

7

Megint borzongok, belefúrom magam a szalma közé. Még soha életemben nem éreztem ilyen velőig ható, gyötrő hideget. Fázik a kezem, lábam, fülem, arcom, fázik az egész belsőm. Gondolataimat egyetlen ábránd tölti ki: bár jönne rám forróság, forró láz. Itt hevernék és nem borzonganék, lángolna a homlokom, az arcom, mindenem.

Végül elbódulok, nem tudom már megkülönböztetni az ébrenlétet és a kábulatot. Lázálmomban telefonkészüléket látok, fülemhez szorítom a kagylót, Panfilovot kérem:

— Tábornok elvtárs, elértem Tyimkovót. A községet már megszállta az ellenség. Semmit sem tehetek most.

— Nem baj, Momis-Uli elvtárs. Kímélje az embereit. Reggel harcba vezeti őket.

— Csütörtököt mondtak a fegyverek, tábornok elvtárs. A sár lefegyverzett bennünket.

— Hát aztán? Majd kitisztítják... Most gondoskodjék az embereiről, Momis-Uli elvtárs. Hadd aludjanak.

— Én is aludni szeretnék.

— Nem lehet, Momis-Uli elvtárs, ön nem alhat.

Kínzón csengtek fülembe ezek a szavak. „Ön nem alhat, Momis-Uli elvtárs." De nem tudtam felkelni. Borzongtam és félrebeszéltem. Fél-

álomban hallottam, hogy valaki megint bejött a pajtába. Méghozzá nem is egy ember, hanem három vagy négy. Valamit mondtak egymásnak, letelepedtek a szalmára, kezdték lehúzni a csizmájukat. Krákogást, fojtott szitkozódást, öreges köhögést, torokköszörülést, sercintést hallottam.

A köhögés ismerős. Kínlódva szóra mozdítom a számat.

— Berezanszkij?

Sokáig nem jön válasz. Ej, de soká tétovázik, az ördög vinné! Előbb krákog, sóhajt — sóhajában őszinte elkeseredés érzik: „Már megint pont a zászlóaljparancsnokba kellett botlanom!" — végre megszólal:

— Jelen...

Nem szólok. Hiszen ez a nehézkes, nagy bajszú katona régen behúzódhatott volna már valahová a melegre. Befészkelhette volna magát akármelyik szalmaboglyába, de ő csak ment, caplatott egész éjszaka, kereste a társait, amíg rá nem bukkant a szakaszára ebben a pajtában.

Ismét elveszítem az eszméletemet. Percekig mennyeien érzem magam. Végre rám köszönt a várva várt forróság. De lázálmomban is gyötör a gondolat, hogy mi lesz a katonáimmal, a zászlóaljjal. Hogyan virrad ránk a reggel, mi lesz velünk, ha én nem tudok felkelni, ha ideszögez a betegség? Pedig nem tudok felkelni... A kábulaton keresztül érzem: gyöngéden betakarnak egy köpennyel. Megpróbálom kinyitni a szememet, valaki fölém hajol, érzem tiszta, fiatalos leheletét, fölemelem a kezemet, rövidre nyírt kefehajat érintenek az ujjaim. Ráismerek Bozzsanovra.

— Bozzsanov, hol a harmadik század?

— Jön már, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Jól van... Eredj Zajevhez a szovhozba. Segíts neki rendbehozni a géppfegyvereket.

— Értettem, indulok.

Megint elveszítem a valóság érzetét. Egyszerre csak egyenletes, álomba ringató hang duruzsol a fülembe: lovak ropogtatják a szénát. Még egy röpke pillanat telik el, legalábbis nekem anynyinak tűnik. Erős, gondos kezek lehúzzák a csizmámat. Megkérdezem:

— Bozzsanov, miért vagy még mindig itt?

De tévedtem. Bozzsanov Szincsenko hangján válaszol a kérdésemre:

— En vagyok az, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Lerangatja makacs, megpüffedt csizmámat, megtörli jégcsap lábamat valami kellemes, meleg anyaggal, ügyes mozdulatokkal friss kapcát teker rá, aztán egy kulaccsal bibelődik, poharat szed elő. Orromat szesz szaga üti meg. Egy kortyra felhajtom az egészet. A vodkától kibuggyan a könnyem, a szesz kellemesen égeti a belsőmet. Szincsenko még egy köpenyt terít rám. De ennyivel sem éri be, nem zavartatja magát, megfordít, mint egy kisgyereket, s alám gyűri a köpeny csücskét. Rászólok:

— Elég volt! Hordd el magad!

De mégiscsak bebugyolál. Aztán elégedetten így szól:

— Most már rendben van... Mit parancsol még, zászlóaljparancsnok elvtárs?

— Teát! Olyan forrót, mint a pokol!

Magamban pedig felkacagok. Ugyan honnan lenne itt tea?!

De eltelik néhány perc vagy tán óra is, és azt hallom:

— Tessék, zászlóaljparancsnok elvtárs, jó forró...

Amikor újra kinyitottam a szememet, már elmúlt az éjszaka. A behajtott ajtó résén, a falak hasadékain bágyadt fény szivárgott be. Szincsenkón és rajtam kívül egy lélek sem volt a pajtában. A lovász elégedett mosollyal nyújtott felém egy poharat, és egy jókora, élénkkékre és narancssszínűre pingált termoszt.

— Hol szerezted?

— A doktortól, zászlóaljparancsnok elvtárs. Odavágtattam a Szivkán az egészségügyi szakaszhoz. Engedje meg, zászlóaljparancsnok elvtárs, majd én töltök.

Két tenyerembe fogtam a poharat, és nagy gyönyörűséggel, óvatos kortyokban nyeltem a forró, édes teát.

— Hol rendezkedett be az egészségügyi szakasz?

— A törzsünk mellett... a szovhozban, zászlóaljparancsnok elvtárs. Jó meleg van náluk.

— Sok a sebesült?

— Van vagy húsz... Azt hiszem, súlyos egy sincsen. Mindegyik a maga lábán jött hátra.

— Hol van Filimonov? Megjött?

— Megjött, zászlóaljparancsnok elvtárs... A századát egyelőre a túlsó parton hagyta a községben.

— Panyukov előkerült?

— Nem, eltűnt.

Letettem az üres poharat.

— Adjál cigarettát.

— Tessék, zászlóaljparancsnok elvtárs, gyújtson rá. De hogy tudja: már csak két csomag

maradt. Ne nagyon kínálja, ne nagyon gavallércskodjon, mert a végén hoppon maradunk.

— Jól van. Elég volt a leckéztetésből.

Cigarettára gyújtok. Már az első szippantásból tudom. nem szállt el belőlem a betegség. A dohányfüst émelyít, keserűen gomolyog a számban. Tovább kérdezősködöm:

— Hová mentek innen az emberek?

— Dorgyija politikai tiszthez. Ő még az éjszaka kirendelt mindenkit a védőállás kiépítéséhez.

— Úgy... Add a csizmámat...

Felhúztam a még mindig nedves csizmát, talpra álltam, nyújtózkodtam. Hasogattak az izületeim. A gyengeség megint lefelé húzott. Oda se neki, csak azért sem hagyom magam! Megigazítottam magamon az éjszaka összegyűrődött ruhát, feszesre húztam a derékszíjamat.

— Hová, zászlóaljparancsnok elvtárs? A törzshöz?

— Nem, előbb Dorgyijához. Végigjárom a vonalat.

A reggeli homály lassan tisztult. Elállt a szél. Csend volt. A múltba tűnt a nehéz éjszaka. Kezdődött az új harci nap: ezerkilencszáznegyvenegy október huszonhetedike.

REGGELI KÖD

1

Hig köd ült a mezőn, homályba vonva ezt az októberutói hajnalt. Éjszaka fagyott. Fehér jégréteg borította a tócsákat, recsegett-ropogott a csizmák alatt. De a vékony jégkéreg alatt még nem fagyott meg a sár, nem hatolt mélyre a fagy. Az ördög vinné, a sár megint zavarni fogja a tüzelést. Mitévők legyünk?

Mialatt Dorgyijához igyekeztem, szinte belebotlottam a válaszba. A ködben megpillantottam első vonalunkat, a most már Dorgyija parancsnoksága alatt álló század állásait. A harcosok lövészteknőikben hasaltak az odahalmozott szalmán. A tiszta szalma sárgája eltakarta a sarat az árkok körül, befödte a mellvédeket. Álcázásul szalmát szórtak széjjel az egész mezőn, ameddig csak ellátott a szem. Mindezt nélkülem hajtották végre, anélkül, hogy parancsot adtam volna rá éjszaka, amikor engem ledöntött lábamról a betegség, és borzongva, lázálmomban hánykolódtam a pajtában. Most pedig, kihasználva ezt a rövid lélegzetvételi szünetet a szüntelen derekas munka közepette, a harcosok valamenynyien alszanak. Mindegyikük mellett ott hever a szalmán a puskája. Csillog a bekent závárok sötét acélja. A fejük alatt gránát- és gázálarctasakok, sovány hátizsákok. S ott hever a kezük ügyében egész egyszerű felszerelésük: hő ütitár-

suk, a kis gyalogsági ásó és a töltények a vitorlavászon tölténytáskákban.

Szapora léptekkel jön elébem Dorgyija. Már jó messziről sapkájához emeli a kezét, tiszteleg, esetlenül, éppúgy, mint azelőtt. Önkéntelenül is jól szemügyre veszem: ragyás arcát, sápadt, szinte soha le nem barnuló bőrét, világos, ritka pilláit. Valami azért megváltozott Dorgyija külsejében is. Amint kidülledő fekete szemét rám emeli, nem bujkál benne a szokott zavar.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, a század harci rendbe fejlődött. A fegyverek teljes készenlétben. A harcosoknak és a parancsnokoknak alvást engedélyeztem.

Dorgyija jelentésében nem ragaszkodik a szabályzatban előírt kifejezésekhez, de szabatosan beszél, nem hebeg, nem nyög. Jelentést ad a veszteségről. A halottakon és sebesülteken kívül néhány ember nyomtalanul eltűnt. Közöttük van Panyukov századparancsnok.

— Kinek az ötlete volt, hogy szalmát kell ide hozni? — kérdezem.

Engem is meglep, milyen élesen cseng a hangom. Ördög vigye, nem tudok enyhébb tónust megütni. Dorgyija rosszallásnak véli élességemet. Orcáját, nyakát, homlokát egy szempillantás alatt elönti a pír. De nem süti le a szemét, nyugodtan feleli:

— Én adtam rá parancsot, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Helyes — vágom rá kurtán.

Dorgyija megint lángba borul, ezúttal a dicsérettől.

Végigmegyünk a szalmával borított lövészárkok mentén, amelyekben — nem tudok más szót

találni rá — mohón alszanak a katonák. Amíg megszemlélem a vonalat, közben oldalvást rárápillantok Dorgyijára. Miféle erő késztette ezt az esetlen, ösztövér embert, hogy maga köré gyűjtse a parancsnokát veszített, szétzüllő századot?

Jó lenne erről beszélni vele magával. De nem, ez nem megfelelő idő, sem hely efféle beszélgetésre. Majd kerítünk rá jobb alkalmat.

A köd egyre ritkul. Valahol a távolban ágyúlövés dördül. Aztán még egy, és megint egy... Itt is, ott is, jobbról és balról ugatni kezdenek az ágyúk. Végül mifölöttünk is elzúg egy sebesen pörgő lövedék, és jó messze felrobban.

— Robbanó gránát — állapítom meg. — Felzárkózott a tüzérségük.

A magasban egy újabb lövedék süvölt, s nagy dörduléssel vágódik szét mögöttünk. A németek módszeres tüzérségi tüzet indítottak Tyimkovóból, a területet lőtték, mivel nem látták a célt.

— Akkor hát ébresztő, Dorgyija — mondom.

2

Elmentem Dorgyijával a század szárnyára, ahol a szalmával bélelt géppuskafészek helyezkedett el, aztán odakiáltottam Szincsenkót, aki mögöttem jött a lovakkal, és felültem Liszankára.

— Most pedig a törzshöz — mondtam. — Mutasd az utat.

A törzs a hegy tövében, egy tágas, hosszú, terméskőből rakott csűrben rendezkedett be. Nem messze hasonló kőépítmények látszottak,

amelyek azelőtt nyilván istállók és különféle gazdasági épületek voltak.

A törzs bejáratánál, ahol őr posztolt, békésen ropogtatta a szénát egy taligába fogott, zömök fehér uráli lovacska. A taligán szundikáló szemüveges katonában ráismertem Murinra.

— Te miért lebzselsz itt, Murin?

Murin felriadt szendergéséből, fel akart állni, de a lovacska a maga módján értelmezte a mozdulatát: kelletlenül nekiindult, hogy megnyikordult a kerék. Murin megingott, megkapaszkodott a kocsi oldalában, „hóha!" kiáltással megállította a lovat, belegabalyodott köpenyének szárnyába, míg végül is nagy üggyel-bajjal lekászolódott a földre. Mikor szilárd talajt érzett a lába alatt, katonásan kihúzta magát.

— Az egész éjszakát átkínlódtuk a géppuskával, zászlóaljparancsnok elvtárs. Mégsem jutottunk dűlőre vele. Most aztán maga a századparancsnok látott neki.

— Hát a géppuskás társaid hol vannak? Tán lefekudtek aludni?

— Fedezéket ásnak, zászlóaljparancsnok elvtárs... Csakhogy...

— Mi bajod? Mi az a csakhogy?

A köpeny gallérja nem rejtette el egészen Murin vékony, hosszú nyakát. Szemüvegének törött fél szára dróttal volt megerősítve.

— Nem szid meg érte?

— Nem én. Beszélj.

— Megvetjük itt végre a lábunkat, zászlóaljparancsnok elvtárs?

Murin nem merte folytatni, odasandított a fehér lovacskára s a taligára, melyről az imént

kászolódott le. Szinte azt mondta a tekintete: „Bizonytalan a hadállásunk."

Úgy, szóval ilyenformán gondolkodnak a katonák a zászlóaljban! De vajon én magam másképp gondolkodom-e? Csakhogy én megőrzöm a gyötrő gondolatokat. Azt feleltem neki:

— Ki mondta neked, hogy addig akarunk itt állni, amíg a puskatussal helyben nem hagynak bennünket? Mi magunk akarjuk helybenhagyni őket.

Leugrottam Liszankáról, odavetettem Szincsenkónak a kantárszárat, és az őr mellett beléptem a csűr kapuján, a törzshöz.

3

A csűrben asztalosok dolgozhattak nemrégiben. A földön még ott hevert a friss, fehér forgács. A gyalult fenyő gyantás illatát még nem fojtotta el a mahorka, a nyirkos csizmák és a köpenyek szaga. A falnál néhány kész, mázolatlan ablakráma sárgállott, kettő közülük feldőlt, de senki sem vett annyi fáradságot, hogy fölemelje őket, ráléptek, rajtuk jártak, a friss fán nyomot hagyott a katonák csizmája.

Az ajtó mellett a híradószakasz katonái üldögéltek vagy heverésztek. A szakaszparancsnok, a fiatal, szinte gyerekifjú Tyimosin alhadnagy, akit mindig talpon, sürögni láttam, most a falnak dőlve üldögélt ölbe tett kézzel. Ám elsőnek ugrott fel, amint beléptem. Tekintetemmel a tábori telefonkészüléket kerestem, de nem találtam. Tüstént megértettem: a fogatok még mindig nem érkeztek meg Volokalamszkból. Gondolatban

megint derekasan káromkodtam: eszembe jutott az őrnagy.

A csűr mélyéről felhangzott Rahimov halk parancsszava:

— Fel! Vigyázz!

Odamentem hozzá.

A csűr közepén felhalmozott alacsony deszkarakást a törzs asztalává alakították át. Két összeragasztott térképlap hevert rajta, meg Rahimov hegyesre faragott ceruzái és tábori jegyzőkönyve. Az egyik ablak alatt, egy gyalupadon a szétszedett géppuska. Bozzsanov és Zajev kínlódott az összerakásával. Most mind a ketten kihúzták magukat előttem, Zajev köpeny nélkül volt, hajadonfőtt, kissé nyomott homlokán olajfolt sötétlett, keze is olajosan csillogott. A mellette álló Bozzsanov ujjai is feketék voltak a kulimásztól. Tudtam: Zajevnek ez a szenvedélye, étlen-szomjan is elbajlódik egy tűzfegyverrel, különösen ha ismeretlen fajta, zsákmányolt külföldi jószág. Mint most tette csütörtököt mondó géppuskánkkal, szétszedte apró csavarjaira, és rendbe is hozza a makacs szerkezetet.

— Pihenj — mondtam.

Zajev és Bozzsanov tüstént visszatért a géppuskához.

— Kérek engedélyt jelenteni — szólalt meg Rahimov.

— Jelentsen.

Rahimov már be is jelölte a térképen a helyzetet, nagy gonddal meghúzta a vonalat, ahol beástuk magunkat. Az éjszaka kátyúba rekedt ágyúkat már felvontatták a hegyre, tüzelőállást foglaltak a gerinc védelme mögött. Filimonov

száznda virradat előtt érkezett meg, jelentette Rahimov, s a községben helyezkedett el, a patak túlsó partján.

— Filimonovnak megparancsoltam — mondta Rahimov —, hogy adjon az embereinek négy óra pihenőt, hadd aludjanak, aztán vonuljon ide.

Vizsgálódva nézett rám, helyeslésemet várta, de én egy szót sem szóltam, csak merőn néztem a térképet. Rahimov megjelölte rajta a szomszédos egységek szárnyait is. Jobb és bal szomszédunk között körülbelül hat kilométer lehetett a szakadék. Nekünk, Panfilov tartalékzászlóaljának jutott feladatul, hogy elreteszeljük, kitöltsük ezt a rést. Persze, két századdal nem tölthettük ki. Szárnyaink védtelenül, nyitva álltak. Mindkét felől, jobbról is, balról is másfél-két kilométeres üresség tátongott. A hadosztály frontja ezen a helyen továbbra is át volt törve. Az ellenség hamarosan felfedezheti ezeket a puszta helyeket, beékelődhet, behatolhat oda, és átkarolhatja szárnyainkat. Hogyan állítsuk helyre a megszakadt vonalat? Még jobban húzzuk széjjel, még jobban gyengítsük amúgy is laza láncunkat? Nehéz volt a szívem. „Megvetjük itt végre a lábunkat, zászlóaljparancsnok elvtárs?" — jutottak eszembe Murin szavai.

Az ablak alatt a gyalupadon Zajev és Bozzsanov még mindig a géppuskával vesződött. Kalapácsolás, zörgés, s olykor Zajev rekedt dörmögése hallatszott onnan, bár igyekezett suttogóra fogni a hangját. Bizonyára megint valami otromba tréfát mesélt. Bozzsanov vihogott. Ingerülten fordultam hátra.

Zajev, mintha mi sem történt volna, olyan óvatos, szinte finom mozdulatokkal, amelyeket sohasem néztem volna ki csontos, nagy kezéből, a rugólécre húzott összenyomott rugót igazgatta, eldurvult ujjainak hegyével tapogatta, próbálta megfelelő módon beállítani. Mélyen ülő szemét resnyire húzta. Meglepetve fedeztem fel, hogy a halántéknál és az orcáinál kidudorodó, szögletes arca ebben a pillanatban szép. Zajev egyáltalában nem volt zárkózott vagy akárcsak tartózkodó természetű, rendszerint tüstént fennhangon kitálalt mindent, ami csak eszébe jutott vagy a szívét nyomta. Minálunk kazahoknál azt tartja az efféle emberekről a közmondás: ha kinyitja a száját, lelátsz a gyomráig. Most szavak nélkül is könnyű volt arcáról leolvasni, hogy teljesen magával ragadta a munka láza, az ezermester gyönyörűsége. Egészen belemerült a munkába, se látott, se hallott, időnként gépiesen megnyalta kirepedezett, száraz szájaszélét, elmosolyodott. Úgy látszik, sikerült a dolog.

Megint visszatértem a térképhez, tovább hallgattam Rahimovot.

— Egyelőre azt a parancsot adtam a századparancsnokoknak — mondta Rahimov, és megint kérdőn nézett rám —, azt a parancsot adtam, hogy erősítsék meg a vonalat, készüljenek fel a roham elhárítására.

Néma kérdését válasz nélkül hagytam. Nem voltak világosak a gondolataim, magam sem tudtam dönteni. A németek ritkán lőttek Tyimkovóból, de a gránátok és aknák olykor egészen a közelünkben robbantak. A távolból ide hallatszott a nehéztüzérség tompa dübörgése.

A gyalupad felől még mindig basszus hangú mormogás, elfojtott kuncogás, sugdolózás hallatszott. Végül is elfogyott a türelmem:

— Zajev!

— Ühüm...

— Mi az, hogy „ühüm"? Hogy válaszolsz az elöljáródnak?

— Parancs, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Mit fecsegsz annyit? Fecsegni jöttél ide? Soká vacakolsz még?

— Már csak néhány apróság van hátra, zászlóaljparancsnok elvtárs. Ahogy mondani szokás, az utolsó ecsetvonás. Öt perc múlva működik a masina.

S csakugyan, néhány perc múlva sebtében belemártolte kezét egy forgácscsomóba, vállára dobta a csillogó acéltörzset, és széles léptekkel odaballagott az ajtóhoz. Megint csak sutba dobta a katonai illendőséget, nem kért engedélyt, amikor kiment. Bozzsanov szólt oda nekem nagysietve:

— Kérünk engedélyt kipróbálni, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Szótlanul bólintottam. Bozzsanov futva utolérte Zajevet. Én is kiléptem a szabadba.

Zajev háttal állt a csűrnek, s nem vett észre engem, Murint leckéztette:

— Mit fecsegsz annyit? Soká vacakolsz még? Mozgás, egy-kettő! Egyik lábad itt, a másik ott!

Elnevettem magam, amint ráismertem saját kifejezéseimre, saját hangsúlyomra. Bozzsanov a szemével intett a barátjának, hogy itt vagyok. Zajev hátrafordult, és azt dörmögte:

— Nálam nincs pardon, zászlóaljparancsnok elvtárs.

A csontig ható nyirkos, hideg ködnek fittyet hányva, zubbonyban, hajadonfővel állt ott, válán a súlyos géppuskával.

Murin végre odacipelte és felállította az állványzatot. Még egy perc, s a géppuska felállítva, megerősítve állt. Bozzsanov behúzta a hevedert, Zajev hasra feküdt a fagyos földön, szétvetette hosszú lábát, ahogy a géppuskások szokták, es... a tűzrejtő alól felvillantak a lángnyelvek, a géppuska kattogni kezdett.

— Nagyszerű! — harsogta Zajev, és talpra szökkent.

Aztán sarkával szétverte a jeget a közeli tócsában, vizet és sarat mert, s nekilátott, hogy lekaparja kezéről a beleevődött olajat. Hamar végzett a mosdással, nagyon egyszerűen törülte meg a kezét — a hónaljába —, és máris futott vissza a csűrbe az otthagyott pufajkájáért meg a sapkájáért.

Bozzsanov és Murin felpakolták a taligára a géppuskát.

Zajev kiszaladt a csűrből, fölugrott a taligára, kezébe kapta a gyeplőt, és ügetésre fogta a zömök, fehér lovacskát.

1

Ez a nap, október huszonhetedike, szaggatott képekben vésődött az emlékezetembe.

... A lejtőn lovagolok. Fáradtan, csüggedten gubbasztok a nyeregben. Nyomott kedélyem, úgy látszik, átragadt Liszankára is. Óvatosan lépked a csúszós, dércsípte füvön, és akárcsak a gazdája, ő is lehorgasztja a fejét.

Eltévedt aknák csapódnak be itt is, ott is. Valami nagyot durran mögöttem. Liszanka megugrik, s a nyomában lépdelő Szivka, nyergében a lovászommal szintén.

Elkiáltom magam:

— Szincsenko, élsz?

— Élek.

... Megint szótlanul lovagolunk. Megint a német muzsikára, a nap nyitányára fülelek. Ördög vigye, itt, a hegyen, tűzgyűrűben vagyunk. Odalent, ahol Volokalamszk fekszik ködbe burkolózva, dörögnek az ágyúk — legalább egy tucat, de lehet, hogy száz löveg is. A tyimkovói magaslat mindkét lejtőjét lövik.

A mi két századunk pedig itt a hegytetőn, s mögöttünk Filimonové magára hagyatva küzd ebben a tűzgyűrűben. Telefonösszeköttetésünk nincs, el vagyunk vágva saját hadosztályunktól.

De tüstént fellobban bennem egy másik gondolat is: nem, nem vagyunk elvágva tőlük, min-

denütt küzdenek az ellenséggel a mieink, mindenütt tűzzel felelnek a tűzre.

Húzd ki magad a nyeregben, Baurdzsan. Az ellenség meg akar félemlíteni, még az ütközet előtt össze akarja törni a lelkedet — de a te dolgod az, hogy megőrizd az eszedet, világos, józan gondolkodásodat.

2

Liszanka patkói egy híd deszkáin dubörögnek. Mellette csattognak Szivka patái is. Az éjszakai áradás után a patak most egy kicsit lecsillapodott, csak a pillérgerendákat borító vékony jégréteg mutatja, milyen szilajul tombolt az ár.

A kertek alatt, a dűlőn eljutok a községbe. A század, amely mindössze néhány órát aludt az éjszakai menet után, már megkapta az ébresztőparancsot. A kútnál mosakszanak. Az egyik katonának éppen most zúdítanak a hátára egy vödör vizet; nevetve egyenesedik fel, kivörösödött, izmos melléről patakok peregnek. Ráismerek Kurbatovra.

Egyenesen ahhoz a házhoz lovagolok, amelyben a századparancsnok rendezkedett be. Filimonov kiszalad elibénk. Nemrégiben borotválkozott, lesült arcbőre csillog.

Leszállok a lóról. Filimonov jelent:

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, a harmadik század...

— Jól van, menjünk be hozzád, Jefim Jefimics, majd ott elbeszélgetünk.

A szobában a kemence tüzesre fűtve. Jólesnék kényelmesebben leülni, nekidőlni a falnak, egy

percre lehunyni a szememet. De ezt most nem engedhetem meg magamnak.

— Ülj le, Filimonov. Vedd elő a térképedet. Megmutatom a térképen a zászlóalj állásait, pőre szárnyainkat: a széles, másfél-két kilométeres, teljesen védtelen réseket, amelyek elválasztanak bennünket szomszédainktól.

Filimonov homlokát ráncolva hallgatja. Be kellene avatnom parancsnoki tervembe. De még mindig nincs semmiféle tervem.

— Egyelőre vonulj ki a községből — mondom. — Húzd szét a századot a gerincen. Ásd be magad.

Ebben a pillanatban a hegyről sűrű ágyúdörgés hallatszik. Mindketten a fülünket hegyezzük. Igen, ott a mi ágyúink szólaltak meg. Géppuska-kattogás is hallatszik. Filimonov várakozón tekint rám.

— Helyezd el a századot a patakpart meg a gerinc két oldalán — ismétlem. — Hajlítsd be a szárnyakat, figyeltess mind a négy irányba. Alakul a dolog. A németek meglephetnek, itt teremhetnek egy-kettőre.

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Filimonov feláll, egyik lábáról a másikra nehezedik.

— Mit akarsz még mondani?

— Még mindig ugyanazt... Nem ettek az embereim.

— Akkor tüzeljenek, legalább nem gondolnak a gyomrukra. Válassz ki vonatkozási pontokat, és lődd az egész területet a század arcvonala előtt.

Odafent a mi ágyúink tovább tüzelnek. Vala-

mi komoly dolog történik ott. Szívemet összeszorítja a félelem.

— Állandóan légy résen... Megértetted?

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtárs. Nem futamodunk meg.

— De jól vigyázz, nehogy a nagy zűrzavarban a mieinkre tüzelj. — És megint csak azt mondom, amit magamnak is mondtam: — Őrizd meg a józan eszedet. Magyarázd meg a katonáknak: parancs nélkül ne lőjenek. Ne siessenek meghúzni a ravaszt, várják ki a sorát.

Odafent egyre dübörögnek az ágyúink. Most aztán gyorsan vissza!

Az udvaron készenlétben áll a lovakkal Szincsenko. Felpattanok a nyeregbe. Kedvem lenne vad vágtára sarkantyúzni Liszankát. De nem, nem zavarhatom meg a katonákat. És a lovat szándékosan visszafogva, látszatra nyugodtan ügetek vissza az utcán.

Lovaink patái megint a hidacskán csattognak. Csak most eresztem neki Liszankát. Vágtass, vágtass, föl a meredeken!

3

Odafenn már szétoszlott a köd. Az eget még fehér fátyol takarja, de a hegy lejtőjét már világosan látni.

Odavágtatok az agyagomláshoz. Itt, a gerincen rendezték be figyelőpontjukat a tüzérek.

A tábori telefon fölé hajolva (a tüzéreknek külön telefonösszeköttetésük volt) mohón szívja cigarettáját a kimelegedett Kutarenko. A köpenye csupa agyag, még az arcára is fölfröccsent

belőle. Félbeszakítja a telefonbeszélgetést, odakiáltja nekem:

— Alaposan befűtöttünk nekik, visszavertük őket, zászlóaljparancsnok elvtárs!

Kutarenko vigyázzban áll, combjára szorítja kezét, de az nem engedelmeskedik neki, mindenáron gesztikulálni szeretne. A németek rohamra indultak Dorgyija százada ellen. Ők tűzzel fogadták őket. A németek át akarták karolni a szárnyat. Ágyúink tüze elállta az útjukat. A németek visszavonultak.

Megkérdezem:

— A szárnyunkat felfedezték?

— Felfedezték, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Ebben a percben, mintha valaki szétrántotta volna a homályos függönyt, amely eddig eltakarta az eget: egy pillanat alatt átlátszó tiszta lesz a levegő. A távolból most már ide látszanak a nedves háztetők, kupolák. Mintha csak most eszmélnék föl, rádöbbenek: az ott Volokalamszk. Mi pedig itt az oda vezető utat torlaszoljuk el. Ma Volokalamszkért harcolunk. Szedd össze minden erődet, őrizd meg a józan eszedet, zászlóaljparancsnok.

Csillog a várost átszelő nedves, fekete aszfalt sávja. Ez az országút, a volokalamszki országút, amely egyenest Moszkvába vezet.

... Az égen repülők tűnnek fel, német bombázók fekete körvonalai. Hullámokban repülnek Volokalamszk felé. A város szélén itt is, ott is megszólalnak légelhárító ágyúink. A magasban alig látszanak a naptól a vöröses robbanások; vakít a napfény.

Szincsenko mellettem állva hangosan számlál-

ja a repülőgépeket: harmincnégy, harmincöt, harminchat...

Ide hallatszik a ledobott bombák nehéz, tompa durranása. A tetők fölött itt is, ott is sötét füst gomolyog a szélben. Üresek az utcák, csak a távoli városvégen vágtatnak valamerre fogatok. A vasútállomásnál elcsendesedett a tüzérségi tűz. Mit jelent ez?

...Tétlenül telnek a percek... Felkönyökölve hallgatom a küldöncök jelentéseit. Az ellenség továbbra is tűz alatt tartja a zászlóalj gyér láncát, de nem igyekszik rohamot intézni ellene. A Dorgyijától ideloholó Muratov fürgén szaporázza a szót. Küszködöm a hidegrázással, alig tudom rákényszeríteni magam, hogy odafigyeljek. Muratov egyszer csak elhallgat. Furán kitáguló szemével Volokalamszk felé mered. Felugrom, és én is odanézek.

4

A várost átszelő aszfaltúton szinte ráérősen kis sebességgel két harckocsi kúszik arrafelé, ahol Panfilov törzse székel.

Füstfelleg csap ki az ágyúcsövekből. A harckocsik lövik a várost. Csak nem a németek? Csak nem törtek be Volokalamszkba?

A szememhez kapom a távcsövet, és világosan látom a fekete páncélzaton a fasiszták fehér kereszt-jelét.

Jól tudom, hogy a városban nincsenek erőink. Panfilov egyetlen tartaléka az én zászlóaljam volt, amely most itt fekszik a lövészárkokban a hegyen és a hegy tövében. A németek most egymás után foglalják el az utcákat, mi pedig.

hatszáz harcos géppuskákkal és ágyúkkal, távol maradtunk a harctól.

...Tétlenségbe süppedve fekszem, agyamban egymást kergetik a gondolatok.

Minek élek? Minek harcolok? Miért vagyok hajlandó meghalni ezen az esőmosta Moszkva környéki földön? Én, a távoli puszták fia, Kazahsztán gyermeke, Ázsia szülötte minek a nevében verekszem itt Moszkváért, miért védem ezt a földet, amelyen sohasem járt se apám, se nagyapám, se ükapám? Miért verekszem érte olyan szenvedéllyel, amilyet azelőtt nem is ismertem, amilyet még soha egyetlen asszony sem lobbantott föl bennem? Miből ered ez a szenvedély?

A kazahok azt mondják: az ember ott boldog, ahol hisznek neki, ahol szeretik.

Eszembe jut egy másik kazah közmondás is: inkább vagyok sarujatalpa az enyéimnek, mint akár szultánja idegen nemzetségnek. A szovjet ország az én saját nemzetségem, saját végeláthatatlan hazám. Bármely zugában érzem az egyenlőség, a szabadság örömét.

Én kazah vagyok, büszke vagyok pusztai népemre, legendáira, dalaira, történelmére, most büszkén viselem a Vörös Hadsereg tiszti rangját, és szovjet katonák — oroszok, ukránok, kazahok — zászlóalját vezénylem.

A katonáimnak ellentmondás nélkül teljesíteniök kell minden parancsomat, mégis egyenlők velem. Az ő szemükben nem vagyok úr, nem vagyok holmi uralkodó osztály képviselője. Gyermekeink együtt szaladgálnak az iskola udvarán, atyáink megosztják egymással a nehéz idők, nélkülözések gondját, keserű bánatát

Nekünk nincsenek uraink! Lehet, hogy némelyikünk finom ruhákat hord, irigylésre méltó autón jár, de azért az én egyenlőségérzetemet, az én méltóságomat, az egyenlő ember büszke öntudatát nem sérti bennem semmi, még ha gyalog járok is. Mert senki szolgája nem vagyok.

Ezért küzdök Moszkváért ezen a földön, ahol sohasem járt se apám, se nagyapám, se ükapám! Ezért szeretjük szovjet hazánkat! Mindnyájan! Mert nemcsak magamra gondolok.

De miért, miért maradtunk most távol a harctól? Ó, de gyűlöletesek a tétlenség percei, órái!

5

A [illegible]nul vad kiáltozás szakítja félbe gondolatainat.

— Tüzelőállás! Tüzelőállás!

A gerincen hasaló Kutarenko ordít, ahogy a torkán kifér, mintha telefon nélkül is el akarna kiáltani az ágyúkig.

— Tüzelőállás! Obuskov hadnagyot! Gyorsan!

Talpra ugrom.

— Mi történt, Kutarenko?

— Németek, zászlóaljparancsnok elvtárs... Lehetnek vagy százan.

— Hol?

— Jobbra, zászlóaljparancsnok elvtárs. A bozótban. Tüzelőállás! Mit csinálnak ott? Hol a hadnagy? Obuskov, te vagy az? A németek fölfelé jönnek a bozótban. Igen, igen abban a bizonyos bozótban...

Izgatottan mondja be a vonatkozási pontokat, a cél koordinátáit, és üvölt:

— Tölteni és jelenteni!

Távcsövemen keresem a védtelenül hagyott sávba betörő németeket. Amott vannak. Piszkoszöld köpenyük szinte egybeolvad a fonnyadt őszi fű színével. Úgy lépkednek a napon, mintha sétára indulnának. Elöl egy fiatal tiszt, zubbonyban. Tányérsapkáját a kezében hozza, odatartja a napfénynek szőke fejét. Amint elhalad egy vadrózsabokor mellett, letör egy ágat, a gomblyukába tűzi. No nézd csak! De hát a németeknek ma sikeres napjuk van: behatoltak Volokalamszkba...

A tiszt mögött laza rendben, hosszú léptekkel gyorsan haladnak a katonák. Könnyedén kapaszkodnak felfelé a hegyoldalban, géppisztolyaikat és puskáikat vállra vetették, mit sem törődnek velünk, tudják: nem ér odáig a golyónk.

Egyre mélyebbre hatolnak a védtelenül hagyott közbe, és jönnek, jönnek akadálytalanul a mi vonalaink felé... S ágyúink még mindig hallgatnak.

— Gyorsan! Gyorsan!

Ezt Kutarenko kiáltja. Magamban utánamondom én is...

Végre két ágyúlövés remegteti meg dobhártyámat. A bozótban, a lépésben haladó németek mellett két robbanás tölcsérje csap fel.

No, most földre kényszerítjük őket! Most megállítjuk őket! Megszólalt mind a négy ágyúnk. A németek szétszaladnak, hasra vágódnak... Látom: a tiszt katonáihoz fordul, valamit kiabál nekik, és sapkáját lengetve hívja őket, előre szalad. Nyomában a katonák.

Mi, a védők, állásainkhoz vagyunk szögezve. A támadóé a kezdeményezés: ott mér ránk csapást, ahol kedvezőbbnek látja. ő választja ki az

irányt. De nekünk védőknek is meg vannak a magunk előnyei. Az ellenség nem ismeri a terepet, nem tudja, mekkora terület van az első vonalunk mögött, csak a térkép alapján tájékozódik. Én pedig ismerem az előterepet és saját állásaimat, s mögöttük a domborzatot is. Kis erőkkel védekezem nagy erők ellen, de szövetségesemül fogadom a terepet, harcra kényszerítem még a földet is.

Vezénylem a tüzet, javítom az irányzást. Gránátjaink ismét utolérik a németeket. Azok befordulnak egy innen alig látható hajlásba, eltűnnek a szemünk s a tüzünk elől.

No, Filimonov, tartsd magad! Most aztán egyenesen rád rontanak! Tartsd magad, Jefim Jefimics!

... Több oldalról ide hallatszik a távol és közel dübörgő tűzharc zaja.

Fülem felfogja, megkülönbözteti, osztályozza ezeket a hangokat, és bármilyen furcsa, úgy rémlik, hogy körös-körül minden kihalt, elcsendesedett. Ebben a rémítő csendben alig várom már, hogy ropogni kezdjenek a lövések odalent, a vízmosásban, ahová futva bemenekültek a németek. Csak nem ütnek rajta Filimonovon? Csak nem morzsolják fel a századot?

Megszólal egy géppuska, de nem, ez nem odalent szól, hanem Zajev századának szárnyán. Bizonyára ott is körülözönlenek bennünket a németek.

A vízmosásban pedig csend van.

És egyszerre mintha egy hatalmas kéz letépte volna a tájékról a leplet; össztűz dördül, egyszerre szól a száz puska, amelynek lövését vár-

tam, s amelynek hangját össze nem téveszteném semmivel.

Talán hallucinálok: hallom a golyóérte németek jajszavát. Nesze nektek Volokalamszk, nesze nektek sikeres nap!

Magamban így szólok a katonákhoz: ne kíméljétek az ellenséget! Egyetlenegy se maradjon életben! Fizessenek meg Volokalamszkért.

6

Megint szememhez emelem a távcsövet, és ismét egy pillantást vetek Volokalamszkra.

A hepehupás utcán már ott döcögnek a mieinkhez egyáltalában nem hasonlító, hosszú német teherautók. S nvomukban az alig észrevehető, terepszínű személykocsik.

A város szélén, ott ahol Panfilov törzse volt, még áll a harc. Ott még ugatnak a hitlerista harckocsik lövegei, csattognak a mi páncélelhárító lövegeink, kerepelnek nehézgéppuskáink.

Egy újabb gondolat villan át agyamon: Panfilov, úgy látszik, feladta Volokalamszkot, de makacsul védekezik a város szélén, nem engedi át az országutat, néhány órát vagy akár csak perceket akar nyerni, hogy a szétszabdalt, szétszórt hadosztály újra rendeződhessen, összezárkózhasson, új frontot alakíthasson ki.

Világos a feladatom: nem engedhetem át a németeket, nem engedhetem, hogy az ellenség még nagyobb erővel támadja maroknyi erőinket, akik elzárták az országutat a város kijáratánál, időt kell nyernem, elő kell segítenem Panfilov tervét.

Törzsemhez sietek, majd leereszkedem a víz-

mosásba. Liszanka visszahőköl, forgatja a fejét, oldalt akar fordulni. Keményen tartom a kantárt, csillapítom a lovat. Jól ismerem a gyengéjét: Liszanka gyors, kitartó, engedelmes, megszokta a lövések dörejét, de nem bírja a vérszagot. Mihelyt megorrontja a vért — mint most is —, idegeskedni kezd, megbokrosodik.

Lejjebb ereszkedem. A partmenti bozótost szinte lenyesték a golyók. Mindenfelé holttestek hevernek zöldes köpenyekben. Itt is, ott is kanyargó bíborvörös vérpatakok futnak össze kicsiny folyókká.

Most már én is megérzem tompa emberi orrommal a vér nehéz szagát.

A vastag lábú, nagy, erős Szivka, amelyen Szincsenko ül, nyugodtan jön mögöttünk, de Liszanka nyugtalankodik, tépi a zablát. Lassan lovagolok a holttestek között. A fiatal, szőke német hanyatt hever. Ezüst fonállal kivarrt címeres tányérsapkája hátracsúszott a fejéről. A csipkebogyós vadrózsaág most is ott fityeg a gomblyukában. Halotthalvány magas homlokán kicsiny lyuk — ott ment be a golyó.

Szívembe nem lopózik szánalom. Mindannyiotoknak, akik azért jöttetek a mi földünkre, hogy leigázzatok bennünket, golyóval fizetünk!

Lassan lovagolok a holttestek között, megmegsimogatom Liszanka csapzott sörényét, s lassanként megértem: a véletlen sietett a segítségünkre. A véletlen szeszélye tűzcsapdává változtatta ellenségünk számára ezt a süppedékes vízmosást.

A terep mélyedése, amely éppen kapóra jött az ágyúink tüzétől menekülő németeknek, csal-

ta törbe őket. Filimonov századának össztüze elé.

Mit tettem mindezért én, a zászlóaljparancsnok?

Semmit. Vagy majdnem semmit. Csak annyit mondtam Filimonovnak: „Lődd az egész területet a század arcvonala előtt. Az emberek tüzeljenek, legalább nem gondolnak a gyomrukra."

Vajon eszemmel arattam-e itt győzelmet? Dehogyis, egyszerűen szerencsém volt... Szerencsém volt, és megleptük a németeket.

„Megleptük"... Ezt a szót használta Panfilov, amikor Volokalamszk szélén abban a kis házban, ideiglenes szállásán beszélgetett velem: „Efféle meglepetésekkel az ellenség most már nemegyszer találkozik — mondta a tábornok. — És vérrel fizet értük." Úgy bizony, a válogatott erőkből álló hitlerista hadsereg mind több erőt veszít Moszkva ostroma közben.

Eszembe jutott, hogyan harcoltunk mi az utakon, hogyan adtunk lesből össztüzet, hogyan meneteltünk a holttesteken keresztül, a megdermedt német autóoszlopon át. Vajon csak a mi zászlóaljunk harcol Moszkva alatt? Vajon csak ezt az egy vízmosást áztatta az ellenség vére?

7

Még két-három órát tart a csata. A németek veretik árkainkat. Parancsot adok Zajevnek, hogy változtasson állást, húzódjon vissza a patakon túlra, fedezzen bennünket Volokalamszk felől.

Zajev századának harcosai legurulnak a meredeken, áttörnek a letarolt bozóton, átgázolnak

a patakon, futva elérik a temetőt, s ott lehasalnak a sírhalmok között.

...Ívbe feszülő zászlóaljunktól jobbra is, balra is föllángol a harc.

A várostól távolabb, a földeken ott meredezik a mezőgazdasági technikum magas kőépülete. A földszintet eltakarják a terepvonulatok: csak a felső ablakok s a tető látszik ide. Az épület fölött újra meg újra vörös porfelhő bomlik széjjel. A németek egymás után lövik oda gránátjaikat, morzsolják a téglafalat, de a mieink megvetették a lábukat a kőépület mögött, annak oltalmából tüzelnek géppuskával, ágyúval és puskákkal.

Ott védekezik Hrimov ezrede. Alig több mint egy kilométer választ el bennünket tőlük. De ezen a résen és a többi réseken fokozatosan hátunkba kerülnek a németek.

Mögöttünk lövések csattannak: máris német géppisztolyok. Odaküldöm tartalékomat, a felderítőszakaszt, Brudnij hadnagy parancsnoksága alatt.

Alig indult el a szakasz, amikor ugyanott, a hátunk mögött váratlanul kattogni kezd egy légelhárító géppuska. A német géppisztolyok kerepelése pedig szinte egyszerre félbe szakad.

Ki sietett ilyen jókor segítségünkre? Hirtelen eszembe jut az útmenti cserjésben elrejtett légelhárító tüzelőállás.

A tizenöt-húsz légelhárító tüzér, magára maradva a mezőn, nem hagyta ott fegyverét, nem menekült el, s most harcba bocsátkozott, tüzel a földi célpontokra, védelmez bennünket.

A technikum fölött már nem gomolyognak a porfelhők.

Mi történt ott? Otthagyták a mieink ezt a mindenfelől tűz alatt tartott téglarengeteget? Visszavonult a szomszédom, Hrimov ezredes, akinek alárendeltek azzal a feladattal, hogy zárjam el a rést az ezrede körzetében?

Brudnijt küldöm Hrimov törzséhez. A találékony, fürge Brudnij bizonyára odajut valahogy, átadja a jelentést, és új parancsot hoz.

Mi továbbra is tartjuk magunkat, tüzelünk, viaskodunk, nem engedjük át a németeket.

A földre már ráborult az est sötétje, felhők mögé bújt a nap.

Brudnij visszatért. Ott, ahol reggel még Hrimov törzse volt a fedezékekben, most nem talált semmit. A technikum épületében németek vannak. Már lőnek is onnan géppuskáik.

A lelkemet betöltő seregnyi érzés most egy újjal bővül: Hrimov eljárása felháborít. Hogyan merészelt visszavonulni anélkül, hogy értesített volna bennünket, hogyan hagyhatta egyszerűen sorsára a néki alárendelt zászlóaljat?

Döntöttem: vissza kell vonulnunk. A parancscsal küldöncöket menesztek a századokhoz. Megjelölöm a gyülekezőpontot: a mező közepén levő fenyőligetet.

...Ilyenek ezek a szaggatott képek — ugyanolyan szaggatottak, mint maga a csata, amelyet mi, Panfilov szétszórt, szétszabdalt csapatai vívtunk azon a napon, amelyen Volokalamszk elesett.

A VISSZAVONULÁS. AZ UTOLSÓ CSOMAG „BELOMOR”

1

Elhangzott a visszavonulási parancs.

Mindenki otthagyta már a terméskövekből rakott csűrt, amely a törzs szállásául szolgált, csak Rahimov szedegeti még össze papírjait, meg én üldögélek egy deszkarakáson.

Rahimov még utolszor bejegyez valamit tábori füzetébe, aztán akkurátusan elrakja a térképtartójába, megigazítja a kardszíját, szemébe húzza a sapkáját, és a szeme villanásával jelenti: „Indulásra kész!”

— Gyerünk — mondom.

Kilépünk a csűrből.

Odakint megint lehűlt a levegő, feltámadt a szél, sötét felhőréteg takarja el az eget. Körös-körül lövöldözés. Az ostoba golyók idáig röpködnek, és röptükben vijjognak: „fiü! fiü!”

Nem messze tőlünk, a hosszú istállószerű épület előtt — amelyben azelőtt a szovhoz állatorvosi részlege volt —, egészségügyi szakaszunk készülődik útra. A súlyos sebesülteket már kihozták s befektették a szekérponyva alá. A járni tudó, könnyebben sebesült katonák türelmesen várják a parancsot az indulásra, egy részük szótlanul üldögél a ház falánál; halkan beszélgetnek, de jobbára hallgatnak, s tán a golyók füttyét vagy inkább a saját sebük lüktetését figyelik.

A szekér mellett idegesen jár fel-alá zászló-

aljunk orvosa, Belenkov. A doktor dideregve görnyed össze, köpenye gallerját felhajtotta, törölgeti az orrát, amelyen ott ül az elmaradhatatlan csíptető. Vállán jókora vöröskeresztes oldalzsák. Nemrég még vadonatúj volt — így emlékszem rá a zászlóalj menetgyakorlatainak idejéből —, azóta alaposan megtépázódott. Vásznán a rálötyögtetett jód lemoshatatlan foltjai. Az elmúlt éjszaka nyoma ez, amikor a doktornak a petróleumlámpa imbolygó fényénél kellett dolgoznia. Persze álmos, fáradt, rakoncátlankodnak az idegei.

Amint meglátja Rahimovot meg engem, megpördül a sarkán, és idegesen bekiált a rendelő nyitott ajtaján:

— Kirejev, mit szöszmötölsz ott? Igyekezz! Már a törzs is indul.

A tornácon megjelenik a kövérkés, lagymatag Kirejev. Asszonyosan szorítja magához a nagy fehér, zománcozott lavórt, amelyet színültig rakott mindenféle üvegcsékkel és csomagokkal. Nyomában egy egészségügyi katona, az is megrakva mindenfélével, többek közt egy nagy nyaláb zsineggel, meg keskeny szíjjal.

Az orvos megint ráripakodik Kirejevre:

— Mi az ördögnek cipeli azt a sok vacakot! Álljon be a sorba! Indulunk!

— Már hogy lenne ez vacak, Jakov Vasziljevics! Menetelés közben jól jön az efféle.

— Minek ez a sok szóda? Mit csinálunk vele?

— Jó lesz a mosáshoz — magyarázza rendíthetetlen nyugalommal Kirejev.

— Egyéb gondunk sincsen... Fejezze be a rakodást! Nem várnak ránk!

— Nyugalom, doktor — avatkozom közbe. —

Nem hagyjuk itt magukat. Kirejev, miért nem hajtja végre a parancsot?

Szigorú hangom nem ijeszti meg az öreget.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, vétek lenne itt hagyni ennyi jó holmit.

— Miféle jó holmi ez?

Kirejevvel bemegyek a házba. A szovhoz gyógyszertára ez, melyet a nagy sietségben itthagytak az állatorvosok. Mindenféle szétszórt papiros: régi újságok és folyóiratok, összetiport kézírásos és gépelt lapok. A felszakadt csomagokból mindenféle színű por szóródott a padlóra, a csizmás lábak már szét is taposták. A fehérre mázolt polcokon latin feliratú tégelyek sorakoznak. Az ablakpárkányon széles szájú, pecsétviasszal lezárt üvegek, bennük sötétbarna, majdnem fekete folyadék.

Kirejev odahív az üvegekhez.

— Ez ám az értékes dolog, zászlóaljparancsnok elvtárs... Ópiumkivonat... Remek szer gyomorrontás ellen.

Már mutogatná is sorra az otthagyott patika egyéb kincseit, de félbeszakítom:

— A gyomorcseppeket hozd el! De aztán elég legyen! A jövőben pedig ne feleselj a századossal.

Kirejev óvatosan felnyalábolja a kincset érő üvegeket. Az utolsót már nem tudja felvenni. Megkér:

— Tegye a többi tetejére, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Még egy búcsúpillantást vet a teli polcokra, bánatosan megcsóválja a fejét, és jól megrakodva elhagyja az egészségügyi szakasz ideiglenes tanyáját.

Egy perc múlva már amúgy civilesen oda is szól a hajtónak:

— No akkor, isten hírével indíts... szép lassacskán...

2

Döcög a szanitécszekér. A nyomában csoportba verődve bandukolnak a sebesültek; ilyen percekben senki sem kockáztatja meg, hogy lemaradjon.

Kijutottunk a völgyből, magunk mögött hagytuk a kis telep házacskáit. Előttünk a három oldalról is jól lőhető füves puszta. Ezen kell átvágnunk, hogy elérjük a ligetet, amely körülbelül egy kilométernyire sötétlik előttünk: ez a századparancsnokoknak megadott gyülekezési pont.

A századok még nem kezdték meg a visszavonulást. A pusztán szilajon jár a szél, cibálja az állatok tiporta, ritka füvet. Egy-egy nagyobb szélrohamnál a fűcsomók egészen lelapulnak, s ilyenkor könnyű árnyak suhannak át a kihalt legelőn. A szanitéckocsi toronyiránt vág neki az útnak, kerekei könnyen gördülnek a füvön.

Én még egy pillanatra visszamaradok, végigpillantok a térségen. Már indulniuk kellene a századoknak.

Mintha csak a gondolatomra adna választ, a temető mögül kikanyarodik a rétre a második század. Az emberek meggörnyedve futnak, elsőnek Zajevet ismerem fel. Meghajolva, könyökét az oldalához szorítva rohan, nem néz se jobbra, se balra. Pisztolya az övében, köpenyének degeszre tömött zsebeit lehúzza a nagy teher, bi-

zonyára abba gyömöszölte töltényeit. Az elmaradók erőlködve futnak: igyekeznek utolérni az elsőket; közöttük látom Bozzsanovot is. Megizzadt a futásban, arca kipirult. Piros, sárga, zöld golyók tarka raja üldözi a futókat. Szinte kergetik őket ezek a fényes kis ostorok, Mintha hallanám, mint dobog a rétet taposó emberek szíve, s látnám az eszeveszett futástól vérbe boruló szemüket.

De mi lesz, ha üldözőbe veszik őket a németek, s szinte a mieink vállán törnek be hozzánk? Nem, ez így nem megy!

Vágtába fogom Liszankát, fél perc alatt utolérem a futókat. Megrántom a zablát, és szembe fordulok a katonákkal. Zihálva érnek hozzám a legelsők.

— Állj! — kiáltom keményen.

Hibátlanul működik a beidegződött fegyelmi reflex. A katonák a parancsra engedelmesen megállnak.

— Nincs futás! Úgy vonulunk vissza, ahogy katonákhoz illik. Zajev, hogyan engedhetted meg ezt a disznóságot?

Zajev hozzám lép. Hangosan szuszogva mondja:

— A golyószórósok fedeznek bennünket, zászlóaljparancsnok elvtárs... Úgy gondoltam...

— Dehogyis gondoltad, szaladsz, mint az eszeveszett. Szakaszonként hajtsd végre a visszavonulást. Vezényelj!

— Értettem! — ordítja, és nyomban kiadja a parancsot: — Mindenki a helyére! Első szakasz, sorakozó! Második és harmadik szakasz fedezi a visszavonulást! Rajláncba széthúzódni! Szélesebbre... Még szélesebbre...

Zajev felemeli inas öklét, és szigorúan parancsolja:

— Lépés... — és rájuk rivall: — Indulj!

Hol az én helyem ilyenkor? Ha előre megyek — hátha a hátsók nem tartanak ki, s megint futásnak erednek, megzavarják a többieket... Odább lovagolok egy kisebb földhalomhoz, leugrom a nyeregből, megparancsolom Szincsenkónak, hogy vezesse a lovakat az erdőbe, és felkapaszkodom a dombocskára. Most jól láthatnak mindenünnen.

Még mindig száz meg száz színes légy röpdös a gyors menetben távolodó láncok fölött, s ide-oda cikázik közöttük. Hirtelen belémnyilal a rémület: a németek bizonyára mindjárt lekaszálnak egy félszakaszt; de nem, valamennyien épségben vannak, mennek, egyelőre senkit nem ért golyó. Felemelkedik még egy sor, elindul az is.

Zajev is kiszemelt magának egy kis halmot, felszaladt oda, és öklét harciasan csípőre téve némán figyeli, mint vonul vissza a század.

Végül még egyszer odapillant rám, maga is elhagyja a magaslatát, s hosszú lábaival jól kilépve, eltávolodik százada utolsó láncával.

3

Csak Bozzsanov maradt mellettem. Hallom a hangját:

— Jöjjön le onnan, zászlóaljparancsnok elvtárs. Nagyon veszedelmes hely ez.

Azt felelem:

— Elmehetsz... Senki sem parancsolta, hogy itt maradj.

Csakhogy Bozzsanov nem hagy el. Széles ar-

cán a sértődöttség árnya villan át, de tüstént megfeledkezik róla, és ferde vágású szeme fürkészve pásztázza végig a környéket.

A legelő másik végéből ekkor viharzik elő Filimonov százada. Ők is csak rohannak egy csomóban. Némelyik katona már jóval a parancsnoka előtt jár. A szikár, feszes tartású Filimonov könnyedén, szinte erőfeszítés nélkül szalad a katonák csapatában. Most észrevett, megáll rohantában. A többiek megkerülik, elhömpölyögnek mellette, de már ők is észrevették a zászlóaljparancsnokukat.

Azok, akik annyira nekiiramodtak, most meglassítják a lépést. Filimonov harsányan parancsol, a század szinte egyszerre vágja hasra magát, a katonák szökellve igyekeznek elfoglalni helyüket a rajukban, és szembe fordulnak a golyókkal.

... A legelőn Zajev százada nyomában most a sebesültek vonulnak vissza. Lövések döreje, golyók füttye, s a hajtó vad kiáltásai nógatják a lovakat; a lógós minduntalan ügetésbe csap át.

A sebesültek most már nem lapulnak a szekérhez, laza láncba szóródtak szét. egyik-másik alig vonszolja magát, el-elmaradozik.

Belenkov doktor messze elöl jár. A sivító világító golyók rákényszerítik, hogy meggörbedjen s behúzza fejét fölhajtott gallérjába. Most éppen visszanéz a szekérre, amely száz lépéssel hátrább lassan döcög, megáll, erőt vesz magán, hogy bevárja a szakaszát, megvárja a sebesülteket, de a színes kis kígyók, amelyek minden pillanatban belémarhatnak, megint tovább kergetik a liget felé. Belenkov magához szorítja

oldalzsákját, meggyorsítja lépteit, és ezután már nem is néz vissza.

Filimonov százada maga elé engedi a sebesülteket, majd nyomukban gyors futólépésben szakaszonként fölzárkózik. Az utolsó láncban van maga a parancsnok. Amikor egy vonalba ér velem, felém fordul, és addig le nem veszi a tekintetét rólam, amíg el nem halad a kis halom mellett. Ismét átjárja a meleg a szívemet: ezek hát ők, az én katonáim...

Ügetve jönnek a tüzérségi fogatok, lenyomja a füvet az ágyúk kereke. Valahonnan elővágtat egy kétkerekű géppuskás-taliga, erős kis bozontos lábú ló van elébe fogva. A géppuskások ott ülnek a taligán.

Utoljára vonul vissza Dorgyija százada. Az ellenség továbbra is marékszámra szórja a világító lőszert. Most egy golyó áldozatot talált magának. Valaki felbukott a láncban, nem is kel föl többé. A karjukra veszik, cipelik magukkal.

Dorgyija lomha lépteivel utolsónak jön. Vele a két küldönce; a zömök tatár Muratov meg a nyalka Szavickij. Muratov egyszer csak a vállához kap. Dorgyija odarohan küldöncéhez, de én rákiáltok:

— Nem maradhatsz le, előre!

A sebesült köpenye ujjára szorítja a kezét, és maga is meggyorsítja a lépést. A visszavonulást bezáró hármas gyorsan távolodik.

4

Utoljára Bozzsanov meg én hagyjuk el a mezőt. Bozzsanov nyugtalanul néz körül.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, futólépésben kellene. Utolérhetnek a németek.

De én alig vánszorgok, erőnek erejével kényszerítem magamat gyorsabb lépésre. Az utolsó órák idegfeszültségét most ernyesztő fáradtság váltotta fel.

— Miért kockáztatja az életét, akszakál?

Bozzsanov ritkán hív akszakálnak — vagyis ősz szakállú aggnak —, csak egészen rendkívüli percekben.

— Miért kockáztatott annyit? Miért állt oda célpontnak?

— Ez nem puszta kockázat, Dzsalmuhamed. Ez kötelesség... A hivatásommal jár.

Gondolatban hozzáteszem: „Katonaemberek vagyunk, magasztos hivatásunk van. Ha az életünket elveszítjük, ez természetes következménye a mesterségünknek." De minek is mondanám? Ehelyett így szólok:

— Tán mentem volna el elsőnek? Ha a parancsnok szaladni kezd, a katonák öt kilométerrel lehagyják a futásban.

— Éppen miattuk kell vigyáznia magára, akszakál. Mi lesz a zászlóaljjal, ha ön meghal?

Válaszul elnevetem magam:

— Tudod, hogy az éjszaka összeroskadtam, meghaltam a zászlóalj számára. És akadt ember, aki a helyembe állt.

Bozzsanov megint körülnéz, s megint csak siettet:

— Menjünk már gyorsabban!

5

Végre elérjük a ligetet. A katonák, akik fáradtan letelepedtek a fák között, parancs nélkül is felpattannak.

— Pihenj! Tovább! — mondom.

Valaki átadja helyét egy tuskón. Leroskadok. A fatörzsek között ide látszik a mező, amelyet elhagytunk. Most ismét minden kopár, mozdulatlan. Csak a szél cibálja a kurta szárú füvet. Az ég alján, a felhők közt elővillanó sávokon felfénylenek a kora őszi alkony sápadt színei. Szincsenko elővezeti a lovakat. Liszanka szájával a kezem után kap.

— Szincsenko, nem maradt egy darabka cukrunk?

— Nem maradt, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Megsimogatom Liszanka finom orrcimpáját.

— Bizony, még kenyerünk sincs, Liszanuska. Magunk is ebéd nélkül vagyunk. Hát cigarettánk maradt-e, Szincsenko?

Szincsenko odaad egy doboz „Belomor"-t.

— Az utolsó, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Oda somfordálnak hozzám a géppuskások, Bloha, Murin, Gailiulin. És természetesen Garkusa. Valamennyien ragadnak a sártól. Az apró Bloha szőke szemöldöke megsötétült, belepte a robbanások fekete pora meg a temetői feketeföld, amelyhez ma bizonyára nemegyszer lapultak oda a géppuskások.

Bloha kihúzza magát, és így szól:

— Kérek engedélyt jelenteni, zászlóaljparancsnok elvtárs. A géppuskát szétlőtték.

Lankadtan válaszolom:

— Jól van... Ha szétlőtték, hát szétlőtték.

Felszakítom a csomag „Belomor"-t, és körbekínálom:

— Hát akkor, gyújtsunk rá, elvtársak.

De egy kéz sem emelkedik a szóra, senki sem nyúl a cigarettáért. Bloha megrázza a fejét.

Murin is szótlanul hárítja el a kínálást. Még az agyafúrt pisze Garkusa is elfordítja a fejét.

— Gyújtsatok rá, no! Garkusa, gyújtsál rá.

Érzem, hogy Garkusa tétovázik. De aztán a szemem közé néz:

— Nem kérek, zászlóaljparancsnok elvtárs. Szívja csak el. Sokan vagyunk, úgysem jutna valamennyiünknek.

— Miért ne jutna? Egy szippantás is jólesik.

— Nem kérek, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Megfordulok, pillantásom Berezanszkij búzaszínű, dohánytól megvörösödött bajszára esik.

— Berezanszkij, vegyél ki egy cigarettát.

— Nem kérek, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Csodálkozva nézek végig a katonákon. Nem, a csodálkozás nem jó szó erre.

Nehéz nemet mondania a katonának, amikor cigarettával kínálják. Az én katonáim mégis elhárították a kínálást. Fegyelmeztem őket, könyörtelen voltam, nem engedtem pihenőt, nem hagytam, hogy a fáradtság legyűrje őket, nem hagytam, hogy megfutamodjanak a golyók elől, ők pedig... Most nem akarnak megfosztani egyetlen cigarettámtól sem.

— Hát... ahogy akarjátok.

Én magam fogtam egy cigarettát, meggyújtottam a gyufát, figyeltem a lángját. Az apró láng a körmömig zsugorodott, megégette; gyorsan elhajítottam a gyufát. Az összeharapott cigarettát visszatettem a helyére. Abban a pillanatban magam sem tudtam volna rágyújtani. Még elüldögéltem egy darabig. Aztán nagyot sóhajtottam és elkiáltottam magam:

— Századparancsnokok, hozzám.

A parancsnokok odafutottak. Én pedig így szóltam:

— Elindulunk. Sorakoztassátok az embereket.

Momis-Uli elhallgatott.

— Nem, nem csodálkozás volt az — mondta ismét visszatérve az előbbire. — Sok húrja van a szívnek: fáradtság, csüggedtség, szomorúság, öröm, büszkeség, a harcosok szeretete, s mindez eggyé olvadt. Mit mondhatnék még? Ez a kis történet az erdőben, az utolsó csomag „Belomor" története úgy vésődött az emlékezetembe, mint a háború egyik legnagyobb élménye. Egyben ez egyik csúcspontja elbeszélésemnek... Tegyen itt egy nagy pontot.

A NAGY PONT UTÁN

1

— Tegyen egy nagy pontot — ismételte meg Momis-Uli Baurdzsan.

Egy tuskón ült mellettem. Amikor csendesebb napok váltották fel a harcok időszakát, gyakran megesett, hogy nem a fedezékben beszélgettünk, hanem itt, a homokos, mohaborította dombocskán a komor erdő közepén, a kalinyini fronton. Jó néhány száz kilométernyire mögöttünk maradtak a Moszkva környéki erdők és mezők, ahol még a múlt esztendőben tombolt a harc.

Gyönge nyári nap melengette az irtást itt, Holm és Sztaraja Russza közelében. Én nem győztem a szúnyogokat csapkodni a homlokomon meg a nyakamon, de Momis-Uli közömbösen tűrte csípéseiket.

Két kezét a moha közé döfött, elmaradhatatlan kardjának markolatán nyugtatva ült. A kezét is mintha sötét bronzból vagy tölgyfából faragták volna, akárcsak az arcát. Sovány ujjának perceit pedig mintha ötvös kalapálta volna ki finom kalapácsával. Kezefején világosan kirajzolódtak enyhén kidudorodó erei.

Váratlanul rázendített egy dalra. A szövegét nem értettem — kazahul énekelt —, dallama elnyújtott, bánatos volt.

— Megint elvágtak hát a mieinktől — szólalt

meg hirtelen abbahagyva az éneket. — Megint itt állunk összeköttetés nélkül, kenyér nélkül, töltény nélkül, és egyetlen doboz cigarettával az egész zászlóalj számára. És megyünk, megyünk...

Tábortűz parázslott mellettünk, hogy távoltartsa a szúnyogokat. Rávetettem egy fenyőgalyat, egy darabig csak füstölt, majd fényesen fellobbant a lángja. Baurdzsan, fekete szemét lehunyva, könnyedén ringatózott a tuskón s megint csak énekelni kezdett. Ezúttal oroszul. „Hej, Iván, hej, Iván, lobot vetett a szívem..." bogozgattam a szöveget.

— Miről énekel? — kérdeztem meg végül.

— Eszembe jutott a puszta — válaszolta Momis-Uli. — Ha véget ér a háború, visszatérek oda. A puszta a szabadság jelképe. A város béklyóba szorítja az érzéseket. A pusztán pedig szabadon vágtat az ember, csak vágtat egyre... S ha kedve tartja, nótára gyújt. Én a szabadságra születtem, a pusztában születtem, és látja, mégis katona, tiszt lett belőlem. A katona a fegyelem jelképe. Meg tudja-e ezt magyarázni a könyvében: kötöttség a szabadság érdekében?

Ám, úgy látszik, nem volt megelégedve ezzel a megfogalmazással.

— Mi ketten — folytatta — túlságosan kicsik vagyunk ahhoz, hogy beszélgessünk az emberiséggel. Mégis megkíséreljük nagy merészen. A világ tudni szeretné, kik vagyunk. Kelet és Nyugat azt kérdi: kiféle vagy te, szovjet ember? A háborúban megfeleltünk rá. Nem a fecsegés nyelvén, amelyen olyan könnyű hazudni, hanem a fegyelem nyelvén, a harc nyelvén, a tűz nyelvén. Soha ilyen ékesszólón nem beszéltünk még

magunkról, mint a harcmezőkön, a csatatereken... De most térjünk vissza Volokalamszk alá... Tehát megyünk, megyünk egyre...

S amint Momis-Uli Baurdzsan visszarévedt a múltba, újra egy vontatott kazah dalba kezdett.

2

Megint csak félbeszakítottam a bánatos éneket.

— Baurdzsan, de hát mi történt Panyukov századparancsnokkal? Hová tűnt? Erről nem mondott semmit sem.

— Panyukov? — Baurdzsan hirtelen feltekintett. — Sokáig nem tudtunk róla semmit. Olykor kínzott a gondolat: vajon nem bizonyult-e lelkileg nyomoréknak? Nem szántszándékkal hagyta-e el századát azon a szörnyű éjszakán s maradt el tőlünk? Eszembe jutott sok minden... Utolsó beszélgetésünk, az utolsó perc... Hiszen már akkor hirtelen úgy rémlett, hogy Panyukov fél. Már-már rákiáltottam: „Állj, nem mész sehová!" De alaptalanul gyanúsítottam meg Panyukovot. A német vonalakon keresztül eljutott hozzánk egy katona a századából, és elmondta, hogyan halt meg Tyimkovo alatt. Elhúzott a század hosszúra nyúló oszlopa mellett, és néhány harcosával a sötétben toronyiránt a falunak tartott. Hirtelen német kiáltás csattant... Lövések dördültek, kiáltások... aztán csend lett... A katona sokáig feküdt mozdulatlanul, majd kúszva megkereste a parancsnokát. Nem lélegzett már. Mindannyiukat megölték, valahányan elindultak Panyukovval a falu felé. Csak ez az egy menekült meg...

Momis-Uli hallgatott egy darabig.

— Így veszíti el az ember a bajtársait — folytatta aztán —, egyiket a másik után. Csak engem nem fog egyelőre a golyó. Egyszer megkarcolt, de megúsztam baj nélkül. Alighanem azért óv a sors, hogy elbeszélhessem a zászlóalj történetét.

Tekintete, amely ide-oda cikázott a füzetemen, most hirtelen ábrándossá vált. De ezúttal is félszeg tréfával igyekezett leplezni érzelmeit:

— Nos uram, mit parancsol még?

Megéreztem, hogy beszédes kedvében van, s ma talán hajlandó lenne szólni másról is, és így szóltam:

— Milyen furcsa kifejezést használt az imént: „lelki nyomorék". Mit ért ezen?

Momis-Uli nem válaszolt mindjárt. Valami régi emlék mosolyt fakasztott arcán. Szinte vésővel faragott vonásai megenyhültek. Mintha hirtelen az ifjú Baurdzsan, a gyermek Baurdzsan nézett volna rám.

— Valamikor régen, sok-sok évvel ezelőtt, amikor apám először vitt magával a városba — fogott bele a történetbe —, a piac mellett lovagoltunk el. Egyszer csak megláttam egy nyomorékot. Nagy üggyel-bajjal csúszkált csonka combjain. Valami szörnyű sérülés következtében a feje is minduntalan oldalt bukott. Hatalmas borzas feje volt, s jobbra-balra ingott, csupán valami fagallér-féle tartotta, s annak minduntalan nekiütődött. Riadtan bújtam az apámhoz, és zokogni kezdtem. Apám leemelt a lóról, kézenfogott, és odavezetett a nyomorékhoz. „Ne félj a

nyomoréktól, Baurdzsan. Nem olyan szörnyű. A legszörnyűbb a világon a lelki nyomorék."

Momís-Uli megint elmosolyodott valamin. Megint csak úgy tetszett, hogy a szigorú katonai külső mögül az apjához simuló kazah fiúcska néz rám, amint tágra nyílt szemmel fürkészi a furcsa, ismeretlen világot.

— Apám volt a legidősebb a családunkban, ha nem számítom a nagyanyámat — folytatta Baurdzsan. — Öccsétől kezdve mindenki tisztelettudón „apónak", vagyis „atának" szólította. Ősztövér, apró ember volt. A bőre fekete, az erei kidagadtak. Ezt örököltem tőle. Keskeny szeme megbújt mély szemüregében. Ritkás szakálla korán őszült.

Azelőtt Momis-Uli elhárított minden olyan kérdést, amely nem a háborúra, a zászlóalj harci útjára vonatkozott. Most először beszélt az apjáról. Kezét továbbra is könnyedén a földbe szúrt kardjának markolatán nyugtatta, és elfordította a tekintetét.

4

— Apámnak volt egy kedves, fiatal lova — folytatta Baurdzsan —, amelyet ő tört nyereg alá. Könnyű, sovány ember volt, és lovat is ilyet választott magának. Egyszer lesántult a ló, ínhúzódást kapott egyik hátsó lábán. Én akkoriban már fiatal legény voltam, a kerületi szovjetben dolgoztam. Apám elvitte a lovat az állatorvoshoz, és minden eshetőségre magával vitt, hogy segítségére legyek. Az állatorvosi rendelő tágas udvarán a pókhasú, fehér köpenyes, vörös képű doktor sorra megvizsgálta az eléje vezetett

lovakat. A lovaikkal sorukra váró kazahok utat nyitottak az öreg Momisnak; a nyolcvan felé járt már akkoriban.

— Menjen csak előre, menjen csak előre, ata...

Az állatorvos megvizsgálta a lovat.

— Elviheted. Nem tehetek semmit. Vége a lovadnak.

Apám könyörgőre fogta a dolgot, pénzt húzott elő. Az orvos haragra gerjedt:

— Tán nem értesz oroszul? Tolmács, fordítsd le neki, hogy ez a ló gyógyíthatatlan. Veszett fejsze nyele az egész.

Apám, nagy kínnal, keservvel keresgélve össze az orosz szavakat, vitatkozni kezdett, próbálta jobb belátásra bírni a doktort. Az odakiáltotta a tolmácsnak:

— Mondd meg ennek az ahmannak (bolondnak), hogy adja mahanra a lovát.

„Mahanra" — ez annyit jelentett: a vágóhídra, kimért húsnak. Apám elvörösödött, nem felelt, felült a sántikáló lóra, és elléptetett. Tőlem el sem búcsúzott. Őt, a család vénét, a tiszteletre méltó atát, a fia jelenlétében nyilvánosan ahmannak nevezték, kikacagták. És a fia nem avatkozott közbe, hallgatott... Eltelt két hónap. Apám eltűnt, nem adott életjelt magáról. Egy reggel, amikor a hivatalomban ültem, küldönc érkezett tőle.

— Az ata arra kér, hogy azonnal gyere az állatorvosi rendelőhöz.

Elraktam az iratokat, odamentem. Az ismerős, tágas udvaron sok ló, nagy tömeg ember. A pókhasú doktor a hadseregbe sorozza a lovakat. Körülnézek, az én öregemet nem látom se-

hol. Félreállok, várok. És egyszerre csak szilaj vágtában, de úgy, hogy a paták alól repül a föld, bevágtat az apám ugyanazon a lovon, amelyet a doktor „mahanra" küldött volna. Így vágtatott be az apám új kaftánban, asztrahánprémes süvegben; mindig szeretett szépen öltözködni. Egyetlen rántással megállította a lovat, hátsó lábára állította, táncoltatta. A sorozás félbeszakadt. Mindenki apámat bámulta. Ő pedig engem keresett a tekintetével, hogy itt vagyok-e. Aztán odarúgtatott az állatorvoshoz, ismét hátsó lábára állította a lovat, és odakiáltotta: — Tolmács, mondd meg ennek az ahmannak, hogy nem a lovat kell mahanra küldeni, hanem őt magát!

Diadalittasan nézett rám, megfordította a lovát, átugratott az árkon, és elvágtatott.

Kiderült, hogy két hónapon át egyetlen gondolat éltette, egyetlen törekvés hajtotta: hogy meggyógyítsa a lovát. Eret vágott rajta, dögönyözte, éjt napot ott töltött mellette. És végül megérezte a diadal ízét.

Az állatorvosi rendelőtől visszamentem a hivatalomba. Az öreg eltűnt valahová, nem jelentkezett. Este eljött hozzám a doktor.

Apámra a piacon leltünk rá más vének társaságában. Makacskodott, nem akart visszamenni az orvoshoz, de mégiscsak odacipeltük. A doktor pedig minden módon megkövette őt. Házának tornácára egymás után hozták ki a finom ételeket, a forró szamovárt, a bort. A vén Momist a fő helyre ültette, úgyhogy végül mégiscsak meghatódott, és kibékült vele. Egész este a lovakról beszélgettek nagy koccintgatás közben.

Apám verseket is faragott. Ezt a történetet is versbe szedte később, amelyben elmondta saját bánatát, aztán elmondta benne a doktor dicséretét, aki nem volt gőgös ember.

5

Szívesen feljegyeztem füzetemben Baurdzsannak ezt a történetét. Úgy éreztem, lelkének megint egy újabb zárja nyílt meg előttem.

Baurdzsan továbbra is mosolyogva, gyermeteg arccal idézgette a múlt felötlő képeit:

— Anyámra alig emlékszem. Csak az él bennem, amint betegeskedett, aztán haldokolt. Erős, magas, nagy szemű, fehér bőrű asszony volt. Azt mondják, szép is. A nagyanyám mesélt róla, apám mostohája. Ő sohasem nevezte nevén az anyámat, mindig csak így említette: „az én gyönyörűségem". Ha bennünk, az unokáiban gyönyörködött: „A szemük szakasztott az én gyönyörűségemé..." De apámat nem tisztelte a nagyanyám. Ha valami nem tetszett neki bennem, tüstént kijelentette: „Ezt apádtól örökölted." Apámnak pedig azt mondogatta: „Szép gyermekeket hagyott rád. Nem is értem, hogy lehet ez. Egy olyan csúfságnak, mint te vagy, legfeljebb majmot szülhet az asszonya." Apám tisztelte őt, sohasem illette sértő szóval, a csipkelődéseit pedig elengedte a füle mellett. Az oroszokat sárga hajúaknak nevezte a nagyanyám...

A könnyű szellő megzizzentette füzetem lapját. Baurdzsan rám nézett, s a ceruzára kezemben.

— Már a nagyanyámnál tartunk — mondta

mérgesen, és felemelte a hangját. — Minderre semmi szükség! Vakarja ki! Hol hagytuk abba?

— Valamit énekelt... Ha jól emlékszem valami Ivánról...

— Micsoda?... Nyisson tiszta oldalt. Új fejezetbe kezdünk

1

Momis-Uli Baurdzsan elővette cigarettatárcáját, rágyújtott, és így szólt:

— Tragikusaknak éreztem ezeket a Volokalamszk elestét követő napokat, amikor a németek elvágtak bennünket egységünktől, mi pedig a mieink felé igyekeztünk. Különösen egy eset rendített meg, amely valósággal önkívületbe hajszolt.

Ám Panfilov tábornok, akinek szolgálati kötelességem szerint jelentést tettem róla, elbeszélésem legdrámaibb pillanatában váratlanul hahotára fakadt. A könnyei is kicsordultak, úgy kacagott. És egyre csak azt hajtogatta:

— Szó szerint így mondta: „felsőfokú orvosi végzettség"?!

2

Ivan Vasziljevics Panfilovval való találkozásaim minden apró részletére szeretnék visszaemlékezni — folytatta Momis-Uli. — Öt napra rá tértünk vissza hozzá, hogy elküldte egységemet, egyetlen tartalék-zászlóalját a németek elébe, akik Volokalamszktól északra áttörték a frontot.

A volokalamszki országúttól távol bolyongtunk négy nap, négy éjjel. Amikor ismét kive-

zettem zászlóaljamat a mieinkhez, természetesen jelentkeznem kellett a tábornoknál, s jelentést tennem a zászlóalj harci cselekményeiről.

Huszonnégy óra telt el azóta, hogy kijutottunk a mieinkhez. Verőfényes, szép nap volt. Enyhén fagyott. Úgy látszott, elcsendesült a harc. Csak nagy ritkán dördültek el közelebb vagy távolabb az agyúk.

A hadosztály törzse Rozsdgyesztvenóban állomásozott, körülbelül tizenöt kilométernyire Volokalamszktól. Az ismerős törzsbeli tisztek úgy fogadtak, mintha halottaimból támadtam volna fel. Néhány napig nem volt semmi híruk a zászlóaljról, akaratlanul is elparentáltak már.

Panfilov egy szép, bádogtetejű gerendaházban tanyázott, ahová három-négy tábori telefonhuzal is vezetett. A bejáratnál megállított az őr. Hívására hamarosan kiszaladt a tornácra egy fiatal hadnagy, Usko, Panfilov szárnysegédje.

— Már nem is hittük, hogy viszontlátjuk, főhadnagy elvtárs — mondta mosolyogva. — Ön pedig... olyan friss, mintha az élet vizében merítette volna meg magát. Jöjjön, jöjjön, főhadnagy elvtárs, a tábornok tüstént fogadja.

A pitvarban majd hogy bele nem botlottam az éppen kifelé tartó Hrimov alezredesbe. Csakugyan ő volna? Köpcös, komor, mint mindig. Föllobbant bennem a harag; Panfilov őneki rendelte alá a zászlóaljamat, és ezekben a napokban Hrimov kétszer is sorsomra hagyott, nem értesített arról, hogy egysége visszavonul. Visszavonulás közben rábukkantunk a sátrára: még égett benne a lámpa. „Kisebb gondunk is nagyobb volt Bocsássa meg, Momis-Uli" — így válaszolt szemrehányásaimra Hrimov helyettese, Belope-

gov őrnagy. Engem akkor meghatott ez az őszinte, becsületes beismerés. De mit mond most maga Hrimov? Vigyázzba vágtam magam.

— Erőt, egészséget, alezredes elvtárs!

Hrimov megtorpant. Sárgás fejebúbja nyomban elvörösödött. De hamar leküzdötte zavarat.

— Á, Momis-Uli, örülök, hogy látlak. Hogy van a zászlóaljad?

— Eziránt akkor kellett volna érdeklődnie, alezredes elvtárs, amikor visszavonult anélkül, hogy értesített volna engem.

— Először is csendesebben egy fél hanggal, főhadnagy elvtárs.

— Értettem, alezredes elvtárs. De jobban szerettem volna a harc közben hallani a parancsait.

Hrimov kopasz fejebúbja lassan visszanyerte eredeti színét. Arca még jobban elkomorodott, de kerülte a tekintetemet. Hiába a rang, nem nézhet alárendeltjének szemébe az, aki megsértette a becsület törvényeit.

— Másodszor jobban tenné, ha nem oktatna engem — emelte fel a hangját Hrimov. — Egyébként miért van itt?

— Megyek a tábornokhoz.

— A tábornokhoz? No lám... A zászlóaljparancsnok egyenest a tábornokhoz megy!

Váratlanul feltárult a szoba ajtaja. A küszöbön megpillantottuk Panfilovot.

— Úgy bizony, Hrimov elvtárs — szólalt meg szokott rekedtes hangján Panfilov —, Momis-Uli elvtárs hozzám jön. Ő az én tartalékom parancsnoka. Önnek, Hrimov elvtárs, emlékeznie kellene erre. Ha ön jól harcolt volna, nem kellett volna segítségére küldenem a tartalékomat.

Panfilov ezúttal is, amúgy mellesleg, szitok és hangos szó nélkül tette meg szemrehányásait. Úgy éreztem, hogy a tábornok jelenlétében meg kell ismételnem, amit Hrimovnak szemére hánytam:

— Elvonulásakor az alezredes cserbenhagyott engem, tábornok elvtárs. Fogta magát és visszavonult anélkül, hogy értesített volna.

Hrimov igyekezett felháborodott képet vagni.

— Tábornok elvtárs, hogyan engedheti meg ezt?

Panfilov összehúzta apró, okos szemét.

Majd négyszemközt beszélek önnel, Hrimov elvtárs. Úgy vélem, ön is szívesebben veszi... Vagy tán nem?

Hrimov hallgatott.

— Elmehet — mondta Panfilov. — Jöjjön, Moniis-Uli elvtárs.

3

Odabent Panfilov még egyszer kedvesen végignézett rajtam, és megszorította a kezemet.

Alacsony termetű, jelentéktelen külsejű tábornokunk frissen volt borotválva, nyírva. A bajsza, amely borzasan meredezett, amikor a németek annyi felől ostromolták Volokalamszkot, most annak rendje-módja szerint két szabályos négyszögben feketéllett. Szemlátomást vadonatúj zubbonyt viselt, amelyben alig látszott szokásos rossz tartása, most kihúzta magát, mintha legalább tíz esztendőt rázott volna le keskeny válláról.

Mire emlékszem Panfilov szobájából? Az időtől megsötétült, vakolatlan gerendamennyezet-

ról villanykörte lógott, de nyilván nem kapott áramot, mert mellette ott lógott sodort fekete zsinóron egy afféle akkumulátorral működő, tábori lámpa apró körtéje is. A sarokban szürke katonai pokróccal letakart ágy, egy tükrös toalettasztalkán tábori telefon. Két asztal, egy nagyobb és egy kisebb. A nagyon egy topográfiai térkép, rajta különböző színű ceruzajelek. A kisebbik asztalon szamovár, fehér fajansz teáskanna, cukortartó, egy nyitott zsebkés, s egy félig tele pohár erős, kihűlt tea.

Panfilov a segédtisztjét szólította:

— Intézkedjék, Usko elvtárs... gyújtsa be nekunk a szamovárt... Momis-Uli elvtársnak meg nekem bőven van most időnk... Megengedhetjük magunknak, hogy elüldögéljünk a szamovár mellett. Megharcoltunk az időért derekasan.

Panfilov fel-alá járt a szobában, meg-megállt a megfakult fényű tükrös asztalkánál, menetközben megnézte magát a tükörben, pattintott az ujjával, és fiatalosan sarkon fordult. Szemlátomást kitűnő kedvében volt, s ritkamód eleven is.

Odalépett a telefonhoz, s a hadosztály törzsparancsnokát, Szerebrjakov ezredest kérte.

— Ivan Ivanovics, szeretnék egy kicsit dolgozni... Nem tudok én írni, az ilyesmit mind vállalja magára. Estefelé majd találkozunk, elbeszélgetünk. Most pedig legfontosabb kötelességemet teljesítem: teázni fogok és elgondolkozom a jövőről. Nem, dehogyis egyedül... A tartalékom parancsnoka van itt nálam, lehet, hogy még egyszer-kétszer utánatöltjük a szamovárt... Ezt is vegye figyelembe, Ivan Ivanovics...

A továbbiakban másra fordult a szó, szolgálati ügyekre. Panfilov, amikor befejezte és letette a kagylót, így szólt:

— Ma senki sem zavar már bennünket, Momis-Uli elvtárs. Nyugodtan elbeszélgethetünk hármasban. Helyezze magát kényelembe. Hallgatjuk.

Önkéntelenül körülpillantottam. „Elbeszélgetünk hármasban. Hallgatjuk." Ki ez a mi? Panfilovon kívül senki sem volt a szobában.

— Mi, bizony mi — ismételte Panfilov. — Én meg a térképem. Neki is hasznára válik, ha meghallgatja önt. Vessen rá egy pillantást, üdvözölje őt is.

Odaléptem az asztalon kiteregetett térképhez. Rápillantottam, és önkéntelenül hátrahőköltem. Amit a térkép mondott nekem, az egyáltalában nem illett a tábornok elégedett képéhez.

Akárcsak néhány nappal ezelőtt tett látogatásomkor, most is megrendített a széttöredezett, széteső front képe. Itt is, ott is csak elaprózott vörös ívek, rombuszok, körök jelezték harci egységeinket. Közöttük a puszta térség meghaladta a kilométert is. Ezek a közök nyitva állottak az ellenség előtt.

Megfordultam, és izgatottan pillantottam Panfilovra. Ő elmosolyodott, keskeny szeme körül szétfutottak a szarkalábak.

— Tábornok elvtárs, nem értem... Hol van hát a frontunk?

— Ez itt a frontunk, Momis-Uli elvtárs.

— De hiszen itt... Hol a mi vonalunk?

Meg kell jegyeznem, hogy akkoriban a frontot mindig vonal formájában képzeltem el.

— A vonalunk? — Panfilov elnevette magát.

Azt hiszem, először hallottam nevetni a moszkvai csata napjaiban. — Minek nekünk vonal? Gondolkozzon csak az ellenség fejével, Momis-Uli elvtárs. Vegye szemügyre alaposabban: ezek védelmünk támpontjai, csomópontjai. A közöket tűz alatt tartjuk. Itt nem törhet be az ellenség. És ha becsúszik, hadd csússzon! Se gépkocsit, se ágyut nem vihet itt keresztül.

Panfilov alám tolt egy széket, és nem állhatta meg, hogy közben el ne gyönyörködjék a térképben.

— Tegnap itt járt Rokosszovszkij, Momis-Uli elvtárs, ő is helyeselte mindezt. Tudja, Rokosszovszkij elvtárs ad a véleményemre...

Így dicsekedett ártatlanul a mi tábornokunk.

A szobában felberregett a telefon. Panfilov felvette a kagylót.

— Jó napot... Igen, igen megismertem. Hogy is ne ismertem volna meg?

Panfilov szemlátomást dicséretet kapott.

— Köszönöm... Szovjet hazámat szolgálom!

Barna arca hirtelen ravaszkás kifejezést öltött, rám kacsintott, mintha hívna, hogy vegyek részt én is a beszélgetésben, majd naiv hangon mondta a kagylóba:

— Én pedig azt gondoltam, hogy megint jól leteremt a rendetlenségért.

Úgy, most már tudtam, kivel beszél! Zvjaginnal. Eszembe jutott Volokalamszk, a hirtelen riadalom a hadosztálytörzs szobáiban, a táskás szemű, átható tekintetű nehézkes hadseregparancsnokhelyettes, amint súlyosan megrója Panfilovot a rendetlenségért. Eszembe jutott Panfilov komor arca is, s makacsul lehajtott, ráncoktól barázdált tarkója.

Most minden másként volt. A hangos membrán az én fülemig hozta Zvjagin kacagását. Panfilov is elnevette magát. A továbbiakban, amennyire kivettem, Zvjagin megparancsolta Panfilovnak, hogy válasszon ki megfelelő számú utászt a műszaki zászlóaljból, ezek minél előbb építsenek szabadtéri színpadot az erdőben, a hadosztály körzetében. Aztán a beszélgetés a hadosztály zenekarára és színjátszó csoportjára fordult.

— Értettem, mindent megcsinálunk — mondta Panfilov.

A beszélgetést befejezve, visszajött a telefontól; úgy láttam, hogy felindult. Amikor ismét megszólalt hangja rekedtebb volt, mint máskor.

— Látja, Momis-Uli elvtárs, mivel vesződünk... Színjátszó csoporttal, színházzal. A háborúban erre is szükség van. A szívekig kell jutnia a hírnek, hogy mégis megállítottuk őket! Megállítottuk a németeket Moszkva alatt az egész front hosszában.

— Én nem is mertem hinni ebben, tábornok elvtárs.

— Megállítottuk őket! — ismételte Panfilov. — Most legalább két hétre van szükségük, hogy új lökésre készüljenek fel. De hiszen mi sem fogunk ezalatt aludni.

Elnézést kért, és felhívta a műszaki részleg parancsnokát, megparancsolta, hogy küldjön ki egy szakasz utászt színpadot építeni, aztán a politikai osztály vezetőjét kérte, és kikérdezte a színjátszó csoport felől. Végre letette a kagylót, visszatért a térképhez, és végigpillantott a szétszórt, színes jeleken.

— Rendetlenség! — szólalt meg. — Megesik, hogy éppen a rendetlenség jelenti az új rendet, Momis-Uli elvtárs.

Már Volokalamszkban hallottam Panfilovtól ezeket a szavakat. Akkor még nem fogalmazta meg ilyen határozottan, mintha tétovázott volna, mintha önmagától is kérdezné. Most jól átgondolt meggyőződésként hangzottak.

— Ezt még megvitatjuk. — Éreztem, hogy Panfilov valóban érdemesnek tartja megvitatni velem, a közép-beosztású parancsnokkal az őt érdeklő kérdéseket. — De előbb meséljen, Momis-Uli elvtárs, Meséljen a zászlóaljáról.

Közben behozták a sistergő szamovárt. Panfilov maga főzte be a teát, s a pohárszékből néhány jókora alma-atai almát, füstölt halat meg egy kis üveg lekvárt vett elő.

Zsebkésével ügyesen apróra tört egy darab cukrot, egyet a foga közé kapott, és kortyolni kezdte a teát.

Elmeséltem a Tyimkovo melletti szörnyű éjszakát. Meséltem arról, hogyan fojtotta el tüzünket a sár. Szólnom kellett betegségemről is: hogyan roskadtam össze, mint tétlenkedtem egy éjszakán át. Panfilov a zászlóaljról, az emberekről faggatott, akik ezen az éjszakán parancsnok nélkül maradtak. Nem engedte, hogy siessek, hogy átugorjam a részleteket, s minduntalan újra töltött a forró, erős teából, mintha még most is lelne a hideg, Töltött, és így szólt:

— Igyék... meg ne feledkezzen a teájáról. És csak gyújtson rá, gyújtson rá, ne zavartassa magát.

Amikor leírtam, hogyan néztem távcsövemen

a Volokalamszkba betörő német harckocsikat és gyalogságot, Panfilov megkérdezte:

— Hány órakor volt ez, Momis-Uli elvtárs?

— Körülbelül délben. Egykor.

Panfilov elnevette magát.

— Éppen akkor akartam borotválkozni. Meleg volt a helyzet, Momis-Uli elvtárs! Így hát — Panfilov félrefordította katonásra nyírt ősz fejét. majd ismét rám kacsintott — meg kellett nyugtatnom a törzsbeli publikumot. Hívattam a borbélyt. Az utcán pedig: ra-ta-ta-ta... A borbély elhajított borotvát, ecsetet, és futott, amerre látott. Én meg kikiáltottam: „Dorfman elvtárs, a borbély elszaladt, húzza le már a képemet, legyen szíves!" És vagy három órácskát csak kitartottunk még ott.

— Nem vigyáz magára, tábornok elvtárs.

— Hát aztán! Aki siet, azt kineveti az ellenség... De folytassa csak, folytassa, Momis-Uli elvtárs.

Elmondtam, hogyan sodorta a véletlen tűzcsapdába a németeket. Panfilov érdeklődve hallgatta, megkért, mutassam meg a térképen a zászlóalj állásait, a németek útját, a vízmosást, ahol lekaszaboltuk őket. Aztán eljött a sora, hogy szóljak visszavonulásunkról is.

— Dorgyija százada zárta be a sort, tábornok elvtárs. És Dorgyija ment leghátul.

Már jó néhányszor említettem a tábornoknak Dorgyija nevét.

— Dorgyija? — kérdezte meg Panfilov. — Olyan szőke? Dülledt szemű?

— Igen, tábornok elvtárs.

— Mit csinál most? Derekasan parancsnokoskodik?

— Megsebesült... És sebesülten otthagytuk.

— Otthagyták?

Panfilov összevonta fekete szemöldökét. Íve egy pillanatra meredekebb lett.

— Igen... Ez pedig így történt, tábornok elvtárs...

A zászlóalj bolyongásának nyomasztó képei ismét megelevenedtek előttem. Elmondottam mindent Panfilovnak.

1

Nyomasztó képek ezek — ismételte Momis-Uli — Megyunk az erdoben, faradtan, éhesen, csuggedten. Megyunk szótlanul, egyre távolodunk Volokalamszktól, amelyet foladott a Vörös Hadsereg. Szúk az osvény, az ágyúk kereke olykor lehorzsolja a fenyók kerget, az egészségügyiek ponyvás szekere nehézkesen zotyog a gyokereken, olykor-olykor elfojtott nyögés hallatszik a ponyva alól, a szekér nyomában is sebesultek vánszorognak, nehéz léptukhóz szabja leptet az egész, hosszan elnyúló menetoszlop.

Nagy ritkán egy-egy tisztás kerul útunkba, a nyugovóra ereszkedó nap bevilagítja. Aztán megint félhomályban haladunk, fenyok súlyos ágai borulnak folénk. Majd tágas mezőre ér az út, belétorkollik egy kövesútba. Alkonyatkor átvágunk az úton, tovább haladunk a mezőn, s igyekszunk az erdő kozelében maradni.

Vagy másfél óra múlva, már a sötéttel értünk Erkovo faluhoz. A községben a mieink voltak, ide vonult vissza Hrimov ezrede. Összetalálkoztam az ezred torzsparancsnok-helyettesével.

— Á, örülok, hogy megjöttek — vágott mindjárt a dolgok közepébe. — Éppen most indultam volna a keresésükre.

— Köszönöm -- válaszoltam. — Engedje meg, hogy felhívjam a hadosztálytörzset.

— Mire való ez? Önöket hozzánk osztották be. A mi ezredünkkel fognak együttműködni.

— Már működtem önökkel. Tisztességtelenül bántak el velünk. Hol az ezredparancsnok?

— Az erdőben. Holnap beszélhet vele. Most azonban itt a védelmi körzete. Sorakoztassa az embereit és induljon.

Megmutatták a vonalamat. Kijelölték a feladatot: tartsam a hidat a volokalamszk—bikovói úton, tartsam tűz alatt az utat. Vissza kellett hát mennem a kövesútra, amelyen átvágtunk, ott kellett védelmi állást elfoglalnom. Mindez október huszonhetedikén este történt, a zászlóalj pedig huszonharmadika óta nem aludt egyetlen éjjel sem. Az utolsó napokban nem is ettünk, dohány nélkül maradtunk, tölténnyel is igen szegényesen álltunk.

— Adjon parancsot, hogy étkeztessék meg a zászlóaljamat — kértem. — Önöknek itt az ezredhadtápjuk, adjanak nekünk legalább fejenként húsz deka kenyeret.

De a törzsparancsnok-helyettes nem akart beavatkozni a nem őrá tartozó kenyérügyekbe.

— Az első dolga az, hogy hajtsa végre a feladatát! Mindent kiküldünk önöknek. És ha szükség lesz rá, további parancsot adunk.

Megkérdeztem, kik lesznek a szomszédaink.

— Jobboldali szomszédja a mi első zászlóaljunk lesz. Baloldali szomszédját később jelöljük meg.

— Vagyis balról nincs senki?

— Ezeket az adatokat megküldjük. Ne késlekedjék, induljon.

— Ha így van, teljesítem a parancsot.

Odakiáltottam a lovászomat. Szincsenko elő-

vezette a lovakat. Az ő Szivkáján jókora zsák zab lógott.

— Szereztem a hajtóktól, zászlóaljparancsnok elvtárs — jelentette boldogan Szincsenko. — Felfrissítjük a lovainkat.

Liszanka hosszú pofájával a zsák felé nyúlt. Kezemet a ló marjára tettem. Liszanka tüstént megélénkült, hegyes füle remegni kezdett, mintha a szavamra várna. Felpattantam a nyeregbe, és nehéz szívvel lovagoltam vissza a zászlóaljhoz, amely a falu közelében rendezkedett be pihenőre.

2

Az út enyhén lejtett. Amint ellovagoltam a sötét parasztházak mellett, egészségügyi szekerünkre bukkantam. A vöröses hold homályosan világította meg a két elcsigázott lovat. Lassan vonszolták felfelé az úton a nagy kerekeket, amelyeknek vasalása meg-megcsillant a kavicson.

A szekér előtt energikusan lépkedett Belenkov százados. Mellén egymást keresztezte a térképtartó és az orvosi oldalzsák szíja. Elcsodálkoztam Belenkov fürge járásán, és gondolatban megdicsértem.

— Hová igyekszik, doktor?

— A sebesülteket szeretném hátraszállítani, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Elintézik azt maga nélkül is. Az evakuációval elboldogul Kirejev is. Ő merre van?

A doktor nem válaszolt mindjárt:

— Azt hiszem, hátul.

A hangja furcsán megcsuklott. Elkiáltottam magam:

— Kirejev!

A szekér már elhaladt mellettünk. Nyomaban a könnyebb sebesültek baktattak, a sötétben homályosan fehérlettek a bekötözött fejek, felkötözött karok. Leghátul vánszorgott kimerülten Kirejev. A hívásra odaszaladt hozzám, leküzdötte fulladozását. Most egymás mellett álltak: a magas, hosszú képű orvos és a lihegő, testes felcser.

— Kirejev — szóltam hozzá —, adja le a sebesülteket, szállíttassa hátra őket. Vegyen magához két egészségügyi katonát, a többi hadd menjen vissza. Etesse itt meg a lovakat. Reggel pedig, mihelyt pirkad, térjen vissza a zászlóaljhoz. Megtalál bennünket ezen az úton a hídnál. Megértette?

— Értettem... Minden rendben lesz, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Végeztem.

Kirejev nehézkesen futásnak eredt, hogy utolérje a szekeret. Belenkov megszólalt:

— Velem mi lesz?

— Ön visszatér a zászlóaljhoz. Védelmi körzetet és feladatot kaptunk. Mindjárt sorakozó lesz és indulunk...

— De hát hogyan? Hogy lehet ez?... — Belenkov izgatottan megrekedt ennél a „hogy"-nál. — Zászlóaljparancsnok elvtárs, én arról ábrándoztam, hogy végre emberi módra megmosdhatom, legalább a kezemet megmoshatom.

— No, a kezét megmoshatja. Éppen arra folyik a patak.

A doktor egyszerre csak sopánkodni kezdett:

— Nem megy... Nem bírom tovább...

Szerettem volna rákiáltani, hangos szóval visszaadni a bátorságát, kitartását. De ugyanakkor arra gondoltam: példásan teljesítette a kötelességét, annyi nyögést hallott, annyi vért látott, operált, kötözött s időben elszállította a harctérről a sebesülteket. Nem, nem szabad rákiáltanom. Leugrottam a nyeregből.

— Üljön fel Liszankára, doktor. Majd én gyalog megyek. Jöjjön, majd tartom a kengyelt.

Minálunk, kazah nemzeti szokás szerint a kengyelt tartani a tisztelet, a megbecsülés jele. Belenkov Kazahsztán szülötte volt, alma-atai lakos, ismerte ezt a szokást. Szabadkozva morogta:

— Minek ez, minek?

Én azonban tisztelettudón fejet hajtottam előtte. A doktor engedett, a kengyelbe rakta a lábát, fölmászott Liszanka nyergébe.

— Köszönöm — mondtá végre.

A hangja megint határozottan csengett.

3

A távolodó lovasok nyomában lépdeltem, és még meg tudtam különböztetni a holdfényes Szivka szürke farát és Liszanka fehér bokáját, mikor úgy egy perc múlva hirtelen kiáltást hallottam:

— Nézzétek csak... ott az öreg!

Megismertem Garkusa hadarását. No csak, már öregnek titulál? Tüstént felhangzott a válasz is:

— Ő az! Az ő lova!

Ki van ott Garkusával? A hangból, a kiejtésből állapítottam meg: fajtámbeli, kazah. De ki lehet? A kazah folytatta:

— Gyerünk a századhoz. Nehogy itt hagyjanak!

— Várj. Kopogtassunk be még ebbe a házba. Hátha találunk még valami harapnivalót.

Elkiáltottam magam:

— Garkusa! Ki az ott veled?

Néma csend volt a válasz. Csak egy szomorú sóhajtást hallottam, aztán két figurát láttam puskával a vállán, csajkával a kezében jönni engedelmesen felém. Tüstént felismertem Galliulin daliás alakját. Most meggörnyedt, mintha szeretett volna észrevétlenné válni, vagy legalábbis kisebbíteni hatalmas termetét. De még így is egy fejjel magasabb volt Garkusánál.

— Ki engedte meg, hogy a házakat járjátok?

Galliulin zavartan hallgatott, de Garkusának nem szállt inába a bátorsága.

— Az a fránya gyomrunk a hibás, zászlóaljparancsnok elvtárs. Már nem is emlékszik a tegnapi abrakra.

— Csend! Irány: vissza a zászlóaljhoz. Látom, Zajev hadnagy nagyon szabadjára engedett benneteket. Jelentsétek neki, hogy a házakat jártátok. Majd ő ellátja a bajotokat!

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, engedje meg, hogy ne jelentsük — kérlelt Garkusa. — Úgy sem szereztünk egyebet egy-egy csajka túrónál. No meg egy kis krumplit.

Galliulin félénken tódította:

— Azt hiszi, csak magunkra gondoltunk? A bajtársainknak visszük...

— Ne feleselj! Futás!

Garkusa és Galliulin bizonyára úgy értelmezte, hogy megbocsátottam nekik, és futásnak eredt.

Hamarosan odaertem a zászlóaljhoz, amelyik egy domb tövében telepedett le pihenőre. A holdsütötte mező tele volt szétszórtan üldögélő vagy heverésző katonákkal. Egyébként alig néhányan ültek: a kimerültség majdnem mindenkit ledöntött.

Rahimov fogadott. Könnyed léptekkel futott elém, mintha meg se kottyant volna neki a megfeszített harc, az álmatlan éjszakák, a hosszú menetelés. A megszokott parancsszó végigharsant a mezőn:

— Fel! Vigyázz!

Nem vezényeltem „tovább"-ot, de látszott, hogy várják ezt a szót. Eltelt egy perc. Elsőnek a parancsnokok ugrottak talpra, aztán kelletlenül, nyögve, sóhajtozva feltápászkodtak a földről az elkínzott, fáradt harcosok is. Rahimov jelentett: a zászlóalj pihenőben van, rendkívüli esemény nem történt. Közöltem vele a kapott parancsot, és elrendeltem, hogy a zászlóaljat vezesse a hídhoz. Rahimov késlekedés és kérdezősködés nélkül kiadta a parancsot, amely — jól tudtam: — most gyűlöletes volt mindenki számára:

— Sorakozó!

A fegyelem rugója azonban működésbe lépett. Tüstént felhangzottak a további parancsszavak. Legelsőnek Zajev rikoltotta el magát rekedten:

— Második század, sorakozó!

Megfakult basszusához Dorgyija magas, csengő hangja csatlakozott:

— Első század, sorakozó!

Kutarenko is odakiáltotta a parancsot tüzéreinek, Filimonov a harmadik századnak, Brudnij a felderítő szakasznak, Tyimosin a híradósoknak. A hangok egymásba olvadtak. A sötét sorok fölött megint kinőtt a szuronyok komor erdeje.

— Igazodj!

Egy kicsit megkönnyebbült a szívem. A zászlóalj élt, takart, igazodott, pedig kialvatlan, éhes, fáradt volt, szinte embertelenül, elviselhetetlenül fáradt. A katonai becsület, a fegyelem, a katonai kötelességtudás láthatatlan zászlaja ott csattogott felettünk. Intézkedtem:

— Rahimov, vezesse a zászlóaljat!

5

Egy óra múlva elértük a mindössze néhány lépés széles patakocskán átvezető kis hidat. Az égen még mindig ott úszott, el-elbújva a gyorsan száguldó felhők mögé a hold. Az ellenség felé néző part kissé meredek volt, kisebb magaslatot képezett, vagy még inkább gerincet. A meredek partot benőtte a bozót. A mezőn asztagok sötét sapkái látszottak. A mezőt mindenfelől erdő övezte, amely a térképen szinte eltöntötte zöldjével Moszkva környékének ezt a részletét.

Hívattam a századparancsnokokat, kijelöltem a védelmi körzeteket.

— A harcosok foglaljanak védőállást. És hadd aludjanak. Őröket állítani nem kell. Önök fognak őrködni.

Rahimov ezalatt kiválasztotta a víz partján egy vízmosásban a törzsem helyét. Gyorsan összeeszkábáltak egy kunyhót. Szincsenko a közelben ki-

pányvázta Szivkát és Liszankát. Liszanka, aki idáig hozta a doktorunkat, szerencsésebb volt nálunk: már ropogtatta is a finom szénát, amelyet bőkezű szeretettel cipelt ide neki Szincsenko a közeli asztagból; felszegte pofáját, és odanyújtotta felém, amint elmentem mellette. Becézőn megveregettem puha száját.

A sátorban már berendezkedett kicsiny törzsem; Rahimov, Bozzsanov és Tyimosin.

— Egy ügyeletet tart, elvtársak — mondtam —, ketten pedig körüljárjuk a századokat.

Bozzsanovot elküldtem az egyik irányba, magam pedig elindultam a másikba, amerre a második század ment. Kipróbált század ez, a legsebezhetőbb, legveszélyesebb pontot, a nyitva hagyott szárnyat bíztam rájuk, ahol nem volt szomszédjuk, ahol a zászlóalj arcvonala beleszakadt a pusztaságba. A másik oldalon, Bikovo falu irányában, ahol az oldalunkban éreztük Hrimov ezredét, Filimonov foglalt állást. Dorgyija százada az arcvonal középső szakaszán rendezkedett be, közvetlenül a híd előtt.

A töltésen lépkedtem a patak mentén. A bozót híven jelezte a szeszélyes kanyarokat. Hirtelen meglepő látvány tárult elém a hold borongó fényénél. A hosszú, póznaszerű Zajev azon a kis fehér lovacskán gubbasztott, amelyik a géppuskás taligát szokta húzni. Szőrén ülte meg a lovat, kengyel nélküli lába szinte a földig ért. Elég feszesen ült, bár mellére ejtett feje álmosan bólogatott. A lovacska békésen eszegette a dércsípte, aszott füvet, s békésen tűrte hórihorgas lovasát. Egyszer csak hirtelen szökkent egyet, hátralökte Zajevet, aki kis híja, hogy le nem huppant, de megkapaszkodott a sörényében.

Nem állhattam meg, hahotára fakadtam. Zajev fenyegetően süvöltötte:

— Állj! Ki vagy?

— No, Zajev — mondtam —, jól kigondoltad ezt az őrködést a lovon.

Szemlátomást zavarba jött, esetlenül lekaszolódott a lóról, és elébem jött.

— Csak ez segít rajtam. Majd leragad a szemem. Az emberek a helyükön vannak, zászlóaljparancsnok elvtárs. Húzzák a lóbőrt...

Odaértünk a század vonalához. Laza láncban aludtak a katonák. Egyikük sem forgolódott álmában. A testük szinte holttestnek tűnt volna, ha nem tölti be harsány horkolás a mezőt.

— Hát te, Szemjon, mit álmodtál? — kérdeztem.

Zajev meglepetésemre kérdéssel felelt:

— Van fehér kesztyűje, zászlóaljparancsnok elvtárs?

— Fehér kesztyűm? Minek az nekem?

— Nekem bizony van.

— Mi az ördögnek?

— Berlinre tartogatom — dörmögte Zajev.

Köpenyének oldalzsebéből egy pár vadonatúj fehér kesztyűt húzott elő.

— Hol szerezted?

— Volokalamszkban, a kantinban. Nem kellett senkinek, hát én megvettem. Majd ha bevonulunk Berlinbe, biztos megnéznek bennünket. Ni, a russz! Fehér kesztyűben!

Hahotája végigharsant a mező fölött, elcsuklón, rekedten. Ilyen volt a beszéde is. Zajevnek megeredt a nyelve.

— Jó szolgálatot tesz majd. Feszítek benne Berlinben egy-két napig, aztán elhajítom. Alma-

Atában mit kezdenék vele? Bolond csodabogárnak néznének.

— Attól bizony a kesztyű nélkül is aligha menekszel meg, Zajev — ugrattam.

Zajev hozzám hajolt.

— Mit gondol, zászlóaljparancsnok elvtárs — kérdezte rekedten.—, csinálunk mi még egyetmást ezen a sárgolyóbison?

Éppen a tüzelésre kész géppuska mellett mentünk el. A kezelőszemélyzet aludt. Önkéntelenül Galliulint kerestem a tekintetemmel. De hiszen Bloha géppuskáját szétlőtték, most Bloha meg maroknyi legénysége puskát kapott, egyszerű lövész lett Zajev századában.

— Baj van nálad a fegyelemmel, Zajev. Itt filozofálsz, s közben az embereidet nagyon szabadjára ereszted.

— Ugyan már! Én bizony nem kényeztetem őket.

— Nem ügyelsz rájuk. Garkusa és Galliulin nem jelentkezett nálad?

— Minek jelentkeztek volna?

— Kóboroltak a faluban ennivalóért.

— Kóboroltak? Tüstént ellátom a bajukat!

Zajev szerette a szigorúságot, szerette szorosra fogni a gyeplőt, alighanem engem utánzott ebben. Egyetlen vétséget sem hagyott büntetlenül. Amikor tudomást szerzett két katonájának önkényeskedéséről, azonnal keresni kezdte őket az alvók között. Hamarosan rá is akadt Galliulinra. Fénylő fekete arcát az ég felé fordítva hevert, karját széttárta, mint akit lebunkóztak.

— Galliulin! — kiáltotta rekedten Zajev.

Csak egyenletes horkolás volt a válasz. Zajev lehajolt, és úgyszólván a fülébe ordította:

— Galliulin!

Amaz nem moccant, tovább szuszogott a mélyen alvó ember lélegzésével.

Zajev nekifeszült, átnyalábolta a katona hatalmas testét, felemelte, talpra állította. Az óriás harcos erre már kinyitotta szemét. Még nem tért egészen magához, de aztán megpillantotta Zajevet, megpillantott engem, könyörgőn összetette két tenyerét, és félénken suttogta:

— Bocsánatot kérek...

És tüstént elaludt megint. Úgy hortyogott, állva, Zajevnak dőlve. Még az én, könyörületet nem ismerő szívem is megrendült láttára.

— Jól van — mondtam. — Holnap majd leteremted.

Zajev leeresztette a katonát a földre. Az fel sem ébredt.

Így aludta roppant álmát a zászlóalj.

6

A második századtól visszatértem sátramba. Rahimovot egy üres töltényesládán ülve találtam.

— Hát te nem alszol?

— Csak fél szemmel szendergek, zászlóaljparancsnok elvtárs, a másikkal figyelek.

Mintha csak a földből pattant volna elő, megjelent a sátorban Szincsenko. Úgy látszik, hűséges lovászom is fél szemmel ébren várt vissza engem.

— Tessék, zászlóaljparancsnok elvtárs, leterítettem a nyeregtakarót... Itt van a köpenye is.

A csizmáját leveti-e, zászlóaljparancsnok elvtárs?

— Nem, eredj lefeküdni, ne okvetetlenkedj.

Leheveredtem, és a fejem alá tettem a térképtáskámat. Eszembe jutott Zajev fehér kesztyűje, és elmosolyodtam. Ej, Zajev, Zajev, te csodabogár!... Egy-két percig még hallottam, amint a közelben ropogtatják a szénát a lovak. Gondolatban messzire szálltam, vissza a gyermekkorba, a pusztára... Ott gyakran szunnyadtam el a lovak otthonos szénaropogtatásának zenéjére a szekérderékban vagy a jurtában... Most is hamarosan alámerültem az álom kellemes, hívogató feketeségébe.

Arra ébredtem, hogy valaki megrázta a vállamat. A kunyhóban már égett a tűz, a rőzse pattogott a lángon. Füst gomolygott a tető alatt, és kiszállt a bejárati nyíláson. Rahimov ébresztett fel. Az alacsony lángnyelvek két ismeretlen férfit világítottak meg. Egy idősebb, kövérkés, asszonyosan lágy arcú századost meg egy fiatal hadnagyot.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs. keresik — jelentette Rahimov. — Hrimov alezredes törzsétől.

Felkönyökültem, majd felültem fekvőhelyemen.

— Ón a zászlóaljparancsnok? — kérdezte a százados anélkül, hogy üdvözölt volna.

— Én.

— Miért engedte meg ezt a disznóságot? Önöknél alszik az egész egység.

— Akkor nincs baj, ha alszanak. Én parancsoltam meg, hogy aludjanak.

— De hiszen ez megengedhetetlen... Ez a

szabályzat megszegése, ez súlyos fegyelmi vétség...

S nekiálltak kioktatni. Később közelebbről is megismertem ezt a századost. Jólelkű, derék ember volt, bár nem valami nagy képességű tiszt, de az első ismeretségünk azon az éjszakán eléggé balul ütött ki.

Hallgattam, hallgattam, aztán így szóltam:

— Rahimov, én most ledőlök. Ha a százados befejezte a leckéztetést, keltsél föl.

A százados megsértődött.

— Miért válaszol ilyen szemtelenül?

— Nem szeretem, ha feleslegesen papolnak. Unom a leckéztetését. Egyáltalán kicsoda ön?

— Szinyicin százados. Az ezred vegyvédelmi parancsnoka.

— Ahá, azért van olyan csuda illata... Minek jött ide?

— Az ezredparancsnok küldött, hogy megerősítsem az önre kiosztott feladatot, és ellenőrizzem a zászlóalj harci készültségét.

— Ennyi az egész? És a helyzetjelentés, a szomszédokról szóló adatok?

— Mondottam már: a helyzet a régi, a feladat a régi.

Erre aztán istenigazában nekidühödtem:

— Az, amiért ide jött, nem éri meg a lova verítékét, amin ide lovagolt. Mondja ezt meg a parancsnokának.

A százados sértődötten összeharapta az ajkát. De én már nem is próbáltam mérsékelni magam. Szidtam egyes parancsnokok felelőtlen, henye szokását, akik könnyű szívvel töltény és kenyér nélkül hagyják a más századhoz, más ezredhez tartozó katonát.

— Az ön parancsnoka köp arra, hogy mi lesz a sorsa egy idegen zászlóaljnak — ordítottam —, köp rá, hogy az embereim napok óta nem aludtak, nem ettek! Legalább töltényt küldött volna! Ha holnap levagdosnak itt bennünket, mint a csirkéket, az ön parancsnoka még a füle botját sem mozdítja rá.

Szinyicin mindjobban elkomorult. Végül megpróbált félbeszakítani:

— Nincs joga így beszélni az elöljáróiról...

Beléfojtottam a szót:

— Hordja el magát a zászlóalj körzetéből! Közölje a parancsnokával, hogy a feladatot végrehajtom. Itt döglünk meg ezen a mezőn, de teljesítjük. Nincs más beszélni valóm önnel. Rahimov, kísérd ki a vendégeket!

El sem búcsúztam, leheveredtem, magamra húztam a köpenyemet, és befordultam a falnak.

Természetesen nem lett volna szabad ilyen gorombán beszélnem. Másképp kellett volna viselkednem. De éppen az a hibám, hogy nem tudom türtőztetni magam. Nincs mentségem erre. Egyet mondok: ha olyan embert keres, akinek semmi gyengesége, semmi hibája, semmi árnyoldala nincsen, akkor hiába tölti velem az időt.

...Még mindig pattanásig feszültek az idegeim, amikor a távolodó lódobogás jelezte, hogy Hrimov alezredes küldöttei eltávoztak. Ingerültségem lecsillapult, a fáradtság kerekedett felül, és megint elaludtam.

7

Reggel felé egy kocsi érkezett hozzánk Hrimov ezredéből. Az ezredtörzs néhány láda töl-

tényt és két vödör főtt húst küldött. Megörültem a töltényeknek, de elkeseredve szemléltem a húst. Két vödör! Egy egész zászlóaljra, ötszáz éhes szájra!

— Szincsenko — rendelkeztem —, terítsd le a sátorlapodat. Rahimov, neked jó szemed van. Oszd széjjel.

Rahimov elővette zsebkését, szemügyre vette a sátorlapra kirakott húst, és szó nélkül nekiállt az osztásnak. Küldöncöket menesztettem a századparancsnokokért.

Legelsőnek Zajev és Bozzsanov érkezett meg. Megtudtam, hogy Bozzsanov ott töltötte Zajevnél majd a fél éjszakát, helyetteséül szegődött, hogy az is alhasson egy kicsit.

A jövevények értetlenül méregették a néhány adagnyi húst.

— Zajev — közöltem vele —, ennyi jut az egész századodnak.

— A századomnak? Magam megeszem az egészet.

Ráordítottam:

— Elég legyen az okoskodásból! Oszd szét a katonáknak, és magyarázd meg, hogy a zászlóaljparancsnoknak nincs semmi egyebe. Meséld el, hogyan osztotta Rahimov a sátorlapon a húst.

— Parancsára, zászlóaljparancsnok elvtárs. Szétosztom.

— Eredj, keltsd fel az embereket! Kezdjétek meg a műszaki munkát, ássátok be magatokat minél mélyebbre. És küldjél ide a töltényekért. Nehéz napunk lesz.

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtárs, nehéz napunk lesz — dörmögte rekedten Zajev.

OKTÓBER HUSZONNYOLCADIKA

1

Október huszonnyolcadika a Volokalamszk elestét követő nap — így maradt meg az emlékezetemben.

... Egy kis dombon hasalok a bozótban — ez a megfigyelőpontom. Telefonösszeköttetésem nincsen, küldöncök útján irányítom a századokat. A dombocska alacsony, a védelmi vonalnak csak a középső részét látom, Dorgyija századának állásait. A gyeptéglával borított lövészárkok mellvédjei egybeolvadnak a mező megsárgult füvével, füves zsombékoknak látszanak. Ez a zsombékvonal zárja el a hídhoz vezető utat.

Az árkok körül itt is, ott is szétfröccsen a föld; a németek már felfedezték első vonalunkat, s szakadatlanul lőnek bennünket az erdőből.

Feszülten figyelek. Az ellenség most készül betörni valahol. De hol? Itt, egyenest a híd irányában? Vagy balról, ahol nincs szomszédom, ahol félkör alakban ásta be magát Zajev százada?

A védelmi vonal mentén a fű már elveszítette zöld színét, por és pernye födi be. Körös-körül tölcsérek feketéllnek... Az ellenség tüze ver és ver. Nincs könnyű dolguk a katonáknak a magányos lövészgödrökben. Mi már öreg rókák vagyunk; nem veszítjük el a fejünket a közeli

robbanások dörejétől, ismerjük a lövészárkunk, puskánk értékét, mégis a visszavonulókat kísérő fáradt rosszkedv egyre ott van a sarkunkban. Valami láthatatlan hullám szinte idáig sodorja a katonák bánatát, félelmét, komor aggodalmát.

Engem is gyötör az aggodalom katonáimért, a zászlóaljam sorsáért, s elcsigáz az örökös várakozás a következő támadásra.

...Hát ez meg mi? Egy alak szökell zsombéktól zsombékig. Tüstént felismerem Bozzsanovot. Köpenye kifogástalanul feszesre van húzva, de a dereka jó vaskos; valamennyi atyafia nagy darab, testes ember. Ügyesen szalad, nem veszíti el a fejét. Most cikcakkban rohan, majd mélyen legörnyed... Odaért! Mint a kő zuhan a fedezékbe, s már el is rejtőzött, mintha a föld nyelte volna el.

Kisvártatva két sapka emelkedik ki a gödörből, egy közlegényé meg a politikai tiszté. A sosem csüggedő, beszédes kedvű Bozzsanov tréfákat, bátorságot hozott magával a lövészárokba. A mellvédre kifekvő puska kissé megmozdul, Bozzsanov vállához szorítja a fegyver agyát, nyilván puskavégre vett valamilyen célpontot. Tudom, hogy most mindjárt odapörköl néhányszor. Ez a gyengéje, szívesen tüzel.

Hamarosan ott is van nálam, egész sereg hírt hoz Dorgyija századáról, közli a veszteséget, meg azt is, hogy mit láttak a század arcvonala előtt.

Majd Rahimov (aki el nem hagyja a patakmederben felállított sátrat) mindezt rögzíti a térképén meg a tábori jegyzőkönyvében. Tulajdonképpen mind a ketten törzsfőnökeim: Rahimov az egy helyben ülő törzsfőnököm, Bozzsanov pe-

dig a mozgó törzsfőnök, aki századtól századhoz fut, majd minduntalan visszatér hozzám...

A németek tüze erősödött. Vajon nem rohamot jelez-e ez?

De igen! Az erdőből futólépésben közeledik a zöldsapkás, zöldköpenyes német katonák lánca. Jönnek árkaink felé... A német aknavetők és ágyúk elhallgatnak. A zöld köpenyek egyre közelednek. Feketén fénylenek a csípőhöz szorított, előre irányzott géppisztolyok. A mieink tüzelni kezdenek. A németek szökellve jönnek előre. Lehet, hogy nem tudunk megállni velük szemben? Természetesen erre számít az ellenség is: a „russz" majd lövöldöz, aztán kereket old. A németek géppisztolyaik tüzével, nyomjelző lövedékeik áradatával törnek utat maguknak. Érzem, elérkezett az ütközet válságos perce. Még a lélegzetem is eláll, mintha satuba szorítanák a mellemet.

És egyszerre csak megszólal a mi két ágyúnk a híd melletti rejtekéből. Kartács vág szét a rohamozók között. És megint! És megint!

A németek lehasalnak, kezdenek visszahúzódni.

...A rohamot visszavertük. De drágán kellett fizetnünk ezért. Az ágyúkat felfedezték, s már nem változtathattunk idejében tüzelőállást. Az ellenség lövegei rájuk ontották tüzüket.

Hamarosan küldönc jelentette, hogy mindkét ágyúnkat szétlőtték, s a tüzérek emberben is veszteséget szenvedtek: Kutarenko ütegparancsnokot megölte az ellenséges lövedék.

Isten veled, Kutarenko! Isten veled, bajtársam!

Filimonov küldönc útján jelentette: a néme-

tek rohamot kíséreltek meg az ő szakaszán is. Ott is visszavertük őket.

Csak Zajevet nem kezdte ki még az ellenség. Én még mindig a dombocskán hasalok, innen látom a hidat, a távoli erdőt, Dorgyija századának árkait.

Valaki megint végigfut a vonal mentén. Pisztolytáskája lehúzza laza derékszíját, bő köpenye lötyög, a szárnya lábikráját verdesi. És a futó alak — már felismertem benne az ösztövér Dorgyiját — mégis híven teljesíti kötelességét, itt szalad a fegyverdörgés, a lángnyelvek közepette, hogy eloszlassa a földhöz szögezett harcosainak félelmét, levertségét.

A bokrok között rejtőzködve Tyimosin jön föl hozzám a dombocskára.

— Zajevtől jövök, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Kissé liheg. Lesült, fiatal, nyílt arcán nem látok izgalmat. A szája körüli ráncokban, rám meredő szürke szemében valami túlzott keménység mégis rosszat jövendöl.

— Mit állsz ott? Hasalj le. Mi a helyzet? Jelents.

Tyimosin közli, hogy a németek átkarolták Zajev állásait, félkörbe fogtak bennünket. Zajev széjjelebb húzta bekanyarodó szárnyát, de a németek egyre mélyebbre hatolnak.

Vártam, megsejtettem ezt a hírt. Most még nyomasztóbban nehezedik rám a közelgő csapás előérzete...

Előre nézek. Dorgyija századának vonala mentén újra meg újra szertefröccsen a föld. A lejtőn egy sebesült kúszik lefelé a patakhoz.

— Eredj Rahimovhoz — mondom Tyimosin-

nak —, jelentsd neki a helyzetet. Mondd meg, lehet, hogy én Zajevhez megyek innen.

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtars.

Tyimosin feláll, tiszteleg. Abban a pillanatban suvít el a feje mellett egy golyó. A vékony, kopár ág, amely a sapkáját súrolta, lehullik, mintha kettévágták volna. Lerántom Tyimosint a földre. Még arra sem volt ideje, hogy elsápadjon.

— Ne feszíts itt, amikor semmi szükség rá! — kiáltok rá. — Eredj!

Tyimosin meggörnyedve igyekezik felfelé a bozótban. Mi volt ez? — töprengek. Eltévedt golyó? Vagy egy mesterlövész felfedezte megfigyelőpontomat?

Hátulról Szincsenko kúszik oda hozzám.

— Mit akarsz?

— Semmit. Itt vagyok ön mellett.

Szincsenko hallgat, majd hozzáteszi:

— Mintha azt mondta volna, hogy Zajevhez készül. A lovak készenlétben állnak, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Semmit sem válaszolok.

— Várom, hogyan intézkedik — okvetetlenkedik Szincsenko.

— Ne dugd ide az orrod, amíg nem hívlak — torkolom le.

Lovászom sértődötten felhúzza az orrát.

— Én a patakmederben megyek. Te a lovakkal itt maradsz.

— Az ön dolga, ön jobban tudja . . .

Szincsenko szereti, ha övé az utolsó szó. Ráformedek:

— Elég a fecsegésből!

. . . Pozzsanovval és Tkacsuk küldönccel igyek-

szem Zajevhez a kis patak partján. A hináros partot megcsípte a fagy, kemény a talaj. Utolérünk két-három sebesültet, akik a kötözőhely felé vánszorognak. Itt jön még egy. Véráztatta rongyot szorít az arcára, a vér nagy csöppekben pereg le köpenye ujjáról a fűre, jelezve lépteit. Látom, még van annyi ereje, hogy emelje a lábát, de két másik harcos puskáját vállra akasztva mégis támogatja.

— Állj! Melyik századból? Filimonovéból?

— Igen, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Mért hagytátok ott az árkokat?

— A sebesültet kísérjük, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Odatalál maga is!

Talán hozzá kellett volna tennem: „Ő teljesítette a kötelességét. De ti? Ti felhasználjátok ezt arra, hogy ne teljesítsétek a magatokét." A tekintetem azonban, úgy hiszem, már el is mondta mindezt.

— Vissza a helyetekre! Futás!

Engedelmeskednek a parancsnak, visszaindulnak.

A sebesültre nézek. Szeme furcsán kitágul, szeme fehérje szokatlanul nagy, még mindig annak a pillanatnak a borzalma bujkál benne, amikor kezére, köpenyére s onnan a földre kezdett peregni a vére.

— Már csak néhány lépés az orvosig — nyugtatja meg Bozzsanov. — Mindjárt segítenek rajtad, bekötöznek és hátramész. Add át a kislányoknak az üdvözletünket.

Már itt is a sátor, melyben segélyhelyünk berendezkedett. Itt áll ég felé fordított rúdjával az éjszakai útjáról visszaérkezett szanitéckocsi

is, melyet gondosan tisztára mostak már a patak vizével.

A sátorban nyög valaki. A szabadban lobog a tűz. Lángja mellett sebesültek üldögélnek és heverésznek vagy húszan. Sokuknak panyókára vetve a köpenye, jól látszik fölkötött, bebugyolált kezük. Sokan a fejükön, arcukon sebesültek meg. Egyik-másik időnként vért köp.

És egyszer csak — mintha nem is volna háború — otthonosan felhangzik Kirejev felcser nyugodt, öregesen rekedt hangja:

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, nem parancsol egy kis teát? Cukrunk is van...

— Nem érek rá, Kirejev... Köszönöm. Hogy mennek itt a dolgok?

— Útra készítem a csapatot.

— Miféle csapatot? Hová?

— Rahimov elvtárs megparancsolta, hogy a járni tudó könnyebb sebesültek vonuljanak szép lassacskán a faluba... Mindjárt megteáztatom a fiúkat, aztán indulunk...

„A fiúkat"... Nem szerettem ezt a kifejezést, de az ezüstbajszú derék felcser szájából valahogy helyénvalónak hangzott. Kirejev otthonosan sürgött-forgott, zsörtölődött. Gondolatban megdicsértem Rahimovot is. Ezekben a nehéz, sőt, zászlóaljunk számára talán sorsdöntő órákban Rahimov a törzs kunyhójából telefon nélkül is a megszokott pontossággal és előrelátással intézkedett.

Egy fejbólintással jóváhagyom Rahimov intézkedését, és már megyek is tovább a parton. A nyomomban most is ott igyekszik Bozzsanov meg a küldönc.

Valakit kopenyre fektetve hoznak a kötözőhely felé.

Amint utat engedek, meglátom a köpenyen bólogató, hajadonfőtt, szőke fejet. A sebesült arca nagyon sápadt, ajka élettelennek látszik, mintha fehér festékkel mázolták volna be. Amint a sebesültvivők hozzám érnek, megállnak. A sebesült felnyitja szemét — kissé kidülledő, fekete keleti szeme van. Dorgyija!

Amint észrevett, felélénkült, homloka kipirosodott. Összeszorított fogakkal fel akart tápászkodni, de nem engedtem.

— Jól van, Dorgyija, jól van...

— Zászlóaljparancsnok elvtárs... mellsebem van. Bekötöztek. A századot átadtam Tyerehin alhadnagynak.

— Feküdj csak... Vigyétek a kötözőhelyre. Mindjárt beküldünk egy szanitéccel Bikovóba.

Dorgyija felkönyökölt. Fekete szeméből könyörgést olvastam ki. Vagy tán ez is a fájdalom?

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, egy kérésem lenne.

— Halljuk... Ígérem, hogy teljesítem.

Tétovázott.

— Én még bírnám... Egészen jól... Zászlóaljparancsnok elvtárs, ne küldjön engem sehová... Ilyen pillanatban...

A magatehetetlen, sebesült Dorgyija ezen a félelmetes napon velünk akart maradni. Bizonyára kitalálta, hogy a tehetetlenségére gondolok, és még egyszer kinyögte nagy erőlködéssel.

— Még hasznomat vehetik.

És könyörögve nézett rám.

— Ne hagyjon itt, zászlóaljparancsnok elvtárs . .

— Sohasem hagylak el — mondtam. — Jól van, Dorgyija, legyen az akaratod szerint.

Lehunyta a szemét. Fölemelték és a köpenyre fektették. Az ajka most már nem volt halottfehér, mintha valaki letörölte volna róla a fehér festéket.

Valaki . . De ki tette ezt, ki adta vissza lelki nyugalmát a sebesült Dorgyijának? Megfelelek rá: a hite. A HITE! Írja nagybetűkkel ezt a szót.

Így szóltam Bozzsanovhoz:

— Nézzél el Dorgyija századához. Egy ideig ott maradsz parancsnoknak.

— Értettem!

A csata feszültsége, a sebesultek, a vér látványa alaposan megviselte, de még így sem vesztette el kipusztíthatatlan életkedvét, és az, hogy át kell vennie a parancsnokságot, szemlátomást örömmel töltötte el.

2

Megyek tovább . . . A kis patak elkanyarodik. Elhagyom a partot és átvágok a réten Zajevhez. Az egyik asztagnál megállok, fülelek. A németek lőnek, nem hagynak nekünk pihenőt. Már csak arrafelé van csend, ahol Filimonov százada fekszik. Filimonov szomszédságában, mint már említettem, Hrimov ezredének egyik zászlóalja védte Bikovo falut. Arrafelé is elcsöndesedett a tüzelés. Ezt a szárnyat kevésbé féltettem. A németek bizonyára a védtelen, őrizetlen térségbe akar-

nak betörni, Zajevet akarják átkarolni. Onnan kell várnunk a csapásukat.

Folytatom utamat a mezőn. Valaki feltűnik az erdő szélén. Furcsa: nem egyedül jön, hanem egy lóval, kantárszáron vezeti, a nyeregbe pedig oda van kötözve valami. Elébe megyek. Hiszen ez Tyimosin!

Most már látom: az erős, nyírott farkú lóra két német telefonkészülék és két tekercs vezeték van rákötözve. Tyimosin izgatott, sapkája hátralökve a tarkójára, arca kivörösödött, mosolya minduntalan felragyog, majd eltűnik megint.

— Tyimosin, honnan? Mi az ott nálad?

— Zsákmány, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Hol szerezted?

Tyimosin elmagyarázza: amint ment az erdőszélen, találkozott két némettel, akik telefonvezetéket húztak az erdőn; mind a kettőt lepuffantotta, és elvette a zsákmányt.

— Most pedig önhöz igyekszem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Vajon megértette-e hirtelen, még tele a közelharc forró perceinek izgalmával — megértette-e, milyen súlyos hírt hozott? Nem akartam hinni a fülemnek, újra megkérdeztem:

— Hol botlottál beléjük?

Tyimosin széles mozdulattal hátramutatott:

— Ott az erdőben.

— A mi hátunk mögött? Filimonovnak jelentetted?

— Első dolgom volt, zászlóaljparancsnok elvtárs

Hallgattam. Mind a két géppuskánkat Zajevnek adtam, mert azt hittem, ő védelmezi a leg-

jobban fenyegetett részt. Most pedig kiderül, hogy... a veszedelem hátulról jött. Fenyegetőn sötétlett a közeli erdő fala. Tehát a németek már mindkét oldalról odaértek az erdőhöz. Legalább egy perc telt belé, amíg végre teljesen felfogtam ezt.

— Rakd le a zsákmányodat — mondtam Tyimosinnak. — Ülj lóra. Inadszakadtából vágtass Zajevhez, magyarázd meg a helyzetet. Hozza a géppuskát és fedezze a hátunkat. Értetted?

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Én megyek a törzshöz. Vágtass.

Tyimosin elvágtatott. Én hátrasiettem a törzsemhez.

Az égen a felhők fátyla mögött még halványsárga korongként ásított a nap. Az ördög vinné, de soká tart ez az átkozott nap! Pedig a legszörnyűbb meg hátra volt.

3

Mert egy negyedóra múlva minden eddiginél szörnyűbb megpróbáltatás zúdult ránk. Ránk zúdult, mert semmit sem tehettem ellene, még annyi időm sem maradt, hogy elkiáltsam magamat.

Még el sem értem a völgyet, ahol a lejtőhöz tapadva bújt meg a törzs kunyhója, amikor megpillantottam a mezőn végigrobogó géppuskás taligát és benne Zajevet. Erős, fehér lovacska húzta a kétkerekűt, ugyanaz, amelyen Zajev ült az éjszaka. A századparancsnok most fenn állt a kocsin, egyik kezével a gyeplőt fogta, a másikban hosszú vesszőt tartott. Három vagy négy géppuskás szorongott mellette. A lovacska sebesen szaladt, a taliga nagyokat zökkent a hepehupá-

kon. Zajev csak nagy üggyel-bajjal tudott megállni széles terpeszállásban; szilajul kiáltozott és veszettül suhogtatta a vesszőt.

Megértettem, hogy Zajev magával hozta a géppuskát, és most a törzshöz tart; úgy gondolta bizonyára, hogy énnálam vagy Rahimovnál kell jelentkeznie, hogy tisztázzuk a helyzetet, és a feladatát.

Ami ezután történt, egyetlen pillanat alatt játszódott le, legalábbis nekem úgy rémlett. A németek alighanem régen felfedezték már megfigyelőpontomat a bozóttal benőtt dombocska oldalában, és apránként belőtték. Ebben a percben éppen hatcsövű aknavetőből verették a dombot. Ezt a német fegyverújdonságot akkoriban még nem ismertük. A levegőben felhangzott a furcsa, riasztó zúgás. Fülsiketítő dörduléssel vágott be egy csomóban a hat nehézakna. Úgy rémlett, hatalmas robajjal szerterepül az egész domb, miközben valami gigászi tűzijáték repíti föl rakétáit.

A domb fölött még el sem oszlott a por, amikor a németek máris kilőtték második össztüzüket ugyanarra a pontra. Megint felvillant, eldördült a hat robbanás. Először láttam ilyen össztüzet, de tüstént megértettem, hogyan hat ez az összpontosított, tömeges tűz: nemcsak a testet rombolja, hanem a lelket is.

A porfelhőből, ahol az aknák robbantak, hirtelen elővágtatott a megvadult Liszanka. Száguldott árkon-bokron át. Átugrott a patakon, s vágtatott végig a mezőn. A hátán, a sörényéhez lapulva kuporgott Szincsenko. Mintha egyenesen nekem rohannának. Már láttam a pofáját, sárga fogait. Homlokán a fehér csillagot vér szennyez-

te be, de Szincsenkónak is tébolyult volt az arca: füle, orcája merő vér; fél kezével a kantárt tartotta, a másikkal az állat sörényébe kapaszkodott

A következő pillanatban Liszanka már messze járt, csak távolodó körvonalai látszottak, s fehér csülkű lábának sebes villanásai.

Ebben a pillanatban újabb össztüzet lőtt a hat cső. Éppen oda, ahová ekkor érkezett taligájával Zajev. Tán lekuporodott, tán lezuhant a taliga fenekére, bizonyára elvesztette a gyeplőt, a robajtól megsüketült fehér lovacska pedig vágtatva menekült a szörnyű pokolból, szaguldott Liszanka után. Dermedten álltam.

Egy perc múlva az erdőből lövések csattantak a lovacska felé. A géppuskás taliga erre megint irányt változtatott, és eltűnt egy emelkedő mögött. Vártam, hogy onnan megszólal a géppuskánk. De hiába, onnan is a német géppisztolyok jellegzetes ropogása hallatszott.

Nemhiába mondják: a baj nem jár egyedül. Háborúban még inkább így van ez. Az asztagok közt két ágyúnk volt elrejtve — az utolsó két ágyúnk — Obuskov hadnagy parancsnoksága alatt. Azt a feladatot kapta, hogy támogassa Zajev századát. Amint a hadnagy meglátta a vágtató Liszankát, s nyomában a kétkerekűn száguldó századparancsnokot, nem sokáig habozott, kiadta a parancsot: „Lövegeket felkapcsolni!" És a lövegmozdonyok, amilyen sebesen tudtak, úgy igyekeztek befelé az erdőbe.

És már futott a gyalogság is, Zajev egész százada. Csakugyan ez lenne az a második század, a legerősebb, a leghősiesebb? Hát összeomlott egész védelmünk?

4

El fog pusztulni a zászlóalj?

Kondratyev arca jutott eszembe, a vegyes ezred parancsnokáé, amelyen mintha korbáccsal suhintottak volna végig: szemétől a szája sarkáig bíborvörös, duzzadt sebhely húzódott. Az ő ezrede megfutamodott. Neki pedig parancsnok lévén, felelnie kellett ezért.

Nem, ha nekem is meg kell érnem a zászlóaljam megfutamodását, elpusztulását, én nem fogom ezt jelenteni. Én magam is tudok ítéletet tartani magam felett, és végre is hajtom egymagam.

5

Tyimosin a zsákmányolt lovon utolérte a védelmi vonalát elhagyó, megfutamodott második szazadot, és megállította a katonákat a rét közepén.

Én is oda rohantam. A katonák egy asztag fedezéke mögött álltak. Hirtelen mozgolódás támadt a sorokban bizonyára csak most vettek észre engem. Valaki szinte nyögve kiáltotta:

— A zaszloaljparancsnok!

Tyimosin, aki erélyesen beszélt már valamiről, ujjongva felkiáltott, majd elhallgatott. Közelebb mentem, szemügyre vettem valamenynyiüket.

A szemüveges Murin behúzta a nyakát, lehorgasztotta a fejét, amint tekintete a pillantásommal találkozott. Lesütötte szemét a szakaszpa-

rancsnok, a példás katona, a szőke szemöldökű Bloha is.

— Igen, a zászlóaljparancsnokotok — szólaltam meg.

Valamennyien hallgattak. Odafordultam Tyimosinhoz, aki a zsákmányolt géppisztollyal a vállan állt ott:

— Tyimosin, vedd át a század parancsnokságát.

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— A geppisztolyod töltve van?

— Töltve.

— Mindjárt megmutatom neked az új védelmi vonalat. Ha pedig valaki nem hogy megfutamodik, de csak hátra is néz, eressz belé a gyávába egy sorozatot a géppisztolyodból. Értetted?

— Értettem, zászlóaljparancsnok elvtárs.

Ismét az egységhez fordultam:

— A németek körülfogtak minden oldalról. Körkörös védelemre rendezkedünk be. Azután vagy valamennyien kitörünk innen, de előbb eltemetjük a halottainkat, a sebesültjeinket pedig magunkkal visszük, ahogy becsületes katonákhoz illik, vagy pedig itt veszünk mind egy szálig.

— Helyes — dörmögte valaki a sorból.

— Nem kérdeztem a véleményeteket. Nincs szükségem a jóváhagyásotokra. Tyimosin, megadom a feladatot...

6

Az eget még mindig októberi ború fátyolozta. A felhők mintha még súlyosabban nehezedtek volna ránk. Már nem is kukucskált ki közülük

a nap sapadt korongja. De alkonyatig még két óra volt hátra. Legalább mielőbb besötétedne. A németek szemeláttára nem tudunk kicsusszanni innen.

A németek folytatják a tüzelést, időnként megpróbálnak kisebb csoportokban a közelünkbe férkőzni, de tüzünkkel elűzzük őket. Bizonyára arra számítanak: a russz csak lő, lődöz, aztán majd feltartja a két kezét. Hát ezt bizony nem éritek meg. Csak már beesteledne!

A törzs kunyhójában törökülésben kuporog Rahimov. Egy felfordított töltényesládán térkép fehérlik.

Rahimov könnyedén feláll, amint megpillant:

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, kérek engedélyt jelenteni.

— Jelentsen.

Rettenthetetlen törzsparancsnokom már mindenről tudott. Arról is, hogyan tűnt el Zajev, arról is hogy Obuskov két utolsó ágyúnkkal szintén eltűnt az erdőben. A térképre már rávezette a helyzetet: színes ceruzajelek mutatták a Bikovo falut elfoglaló németek előretörését, és Filimonov századának a falu felé meredő, merész ívben behajoló szárnyát; egész körkörös védelmünket.

Rahimov riadtság s szinte izgalom nélkül tett jelentést a zászlóaljat körbe fogó gyűrűről. Csak napbarnított arca volt hamuszürke. De hát istenem, hogy is őrizhetné meg az ember a friss színét ilyen napon?

Rahimovtól tudtam meg, mi történt Liszankával, miért vadult meg az akaratlanul is vesztünket okozó állat. A hatcsövű aknavető sorozatai, amelyeket olyan borzalmasaknak hittem,

nem ölték meg egyetlen emberünket sem. Egyetlen áldozatuk Szivka volt. Egy repesz éppen az ütőerét vágta át a nyakán. A kiszökő vér a mellette kikötött Liszanka pofájába, szemébe fröcskölt. A vértől irtózó, megriadt állat eltépte a kötőféket, és elszáguldott. Szincsenkónak nem jutott eszébe, hogy lelője.

— Ő is elveszítette a fejét — mondta Rahimov.

7

Mihelyt alkonyodni kezdett, a németek gyújtógolyókkal lángba borítottak néhány asztagot a rét különböző pontjain. A tüzek megvilágították a mezőt, megakadályozták elvonulásunkat. Egyetlen rejtekútunk maradt még: átbújni a híd alatt, aztán tovább a patakmeder mentén.

Ez a bevágás Volokalamszktól és az országúttól eltávolodva egy közeli erdőbe vezetett. A századok észrevétlenül a patakhoz kúsztak. A víz vörösnek látszott, amint visszatükröződött benne a bíborszínű ég és a mezőn lángoló tüzek.

Csendben sorakoztunk. A felderítő szakasz Brudnij vezetésével előre indult. Valamennyi megmaradt taligánkat, lovunkat a sebesülteknek juttattuk. Ezek a fogatok és az egészségügyi szekér a harci szakaszok között helyezkedett el. A bozót miatt itt-ott a vízbe szorult a kerék, s a lovak a sekely mederben gázoltak.

Végre a zászlóalj menetoszlopának utolsó sorai is átbújtak a híd alatt. Leghátul Filimonov lépdelt, a menetet záró század parancsnoka. Egy lángtoronnyá nőtt asztag visszfényénél erősen kirajzolódtak a sötét mélyedések lefogyott, bo-

rostás arcán. Pisztolyát a köpenye hajtókájába dugta, ahogy Zajev szokta.

Egy pillanatra valóban úgy rémlett, mintha a hosszu lábú Zajev lépkedne ott. Most mindjárt dörmög valamit.

... Egy szétlőtt ágyú oldalra billent kereke. Itt veszítettük el Kutarenkót. Tüzelőállásának egyik árka lett a sírgödre. Csak a sebtében faragott tábla, s rajta a tintaceruzával írott név, no meg ezek a szétlőtt ágyúk maradnak itt síremlékül.

A part hajlatában haladunk, jótékonyan elrejt a sötét. A tűzgyűrű a hátunk mögött lángol.

Ez a titkos, szinte nesztelen menetelésünk a szeszélyesen kanyargó kis patak mentén majdnem két óra hosszat tartott. Senkivel sem találkoztunk, amíg elértük az erdőt.

8

Koromsötétben haladunk a csendes erdei úton. Rahimov vezeti a menetoszlopot, ő úgy lát a sötétben, akár a macska.

Váratlanul egy földkunyhóra bukkanunk. Rahimovval együtt bemegyek. Sehol egy lélek. Pedig még ég a petróleumlámpa. Jókora zománcpalack hányódik ottfelejtve a földön. Fenyőágak ropognak a lábunk alatt. A nagy sietségben elszórt papírlapok fehérlenek itt is, ott is.

Felemelek néhányat. Utasítások és kérdőívek Hrimov alezredes törzséhez címezve. Tehát itt állomásozott a törzs. Még találkozunk önnel, alezredes! Majd meglátjuk, van-e mersze a szemembe nézni! Nagyon gyorsan menekülhetett

el innen, ha még a papirosokat sem szedte össze, a lámpát sem oltotta el. Elment anélkül, hogy értesített volna bennünket, otthagyta zászlóaljamat a nyílt mezőn.

Nehéz szívvel telepedek le egy földbe vert, széles lócára.

— Helyezd el a századokat éjszakai pihenőre — utasítom Rahimovot. — Virradatkor továbbmegyünk. Állíttass őröket. A századparancsnokokat hívd össze hozzám.

...Megjöttek a parancsnokok. Bozzsanov már átkutatta a nyerget, melyet Szivkáról vettünk le, s talált egy flaskót, amelyben még kotyogott egy kis ital.

— Üljetek le — mondtam.

Elhelyezkedtek, ki ahol tudott. Rahimov a földre telepedett, maga alá húzva lábát. A szikár Filimonov is lekuporodott mellé; ez alatt az egy nap alatt még jobban lefogyott testben is, arcban is; a szeme annyira beesett, hogy fölülről nézve szinte nem is látszik ritka szemöldöke alatt. Ültében is egyenesen tartja magát, de azért vállával nekidől a kunyhó sarokgerendájának. Tyimosin a lóca szélére telepedett, és egy fenyőágat rágcsál. Csak Bozzsanov őrizte meg minden balszerencsénk ellenére is tréfás kedvét, és féltő gonddal, mint egy drága csészét tartja mindkét kezével a flaskót.

— Díszebéddel nem tudok szolgálni, elvtársak — mondja. — Vodka azonban van.

„Díszebéd" — ismétlem gondolatban. Hát még csakugyan mindössze két napja, hogy ebédre gyűltünk egybe Volokalamszkban?! Mindössze két napja... És már nincs köztünk a nyalka, barna arcú Panyukov, aki azt javasolta, hogy

a barátságra igyunk. Nincs itt az ügyefogyott, fekete szemű Dorgyija; őt az egészségügyi szekér hozza. Nincs itt Kutarenko, őt ott temettük el a hidnál. Nincs velünk Tolsztunov, akit az ezredkomiszárhoz hívattak, és nem találkozott már velünk. Nincs itt Zajev...

Bozzsanov odakínálja a palackot.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, az első korty az öné!

Gondolataimban ismét fölbukkan Zajev, zászlóaljunk Stanja. Eszembe jut, hogyan szavalta kántálva, bádogbögréjét magasra emelve pohárköszöntő helyett:

Most, hogy drága hazám
Fegyvert bízott reám...

Hej, Zajev, Zajev...

Fogtam a palackot, és elsőnek emeltem a számhoz. Az ital égette a torkomat, meleg áramok futottak szét testemben, agyamat szinte nyomban kellemes köd borította el. Tovább adtam a palackot. Mindannyian testvériesen húztunk az üvegből.

Befejeződött ez a nap is, a Moszkva alatti csatánk tizennegyedik napja.

FELSŐFOKÚ ORVOSI VÉGZETTSÉG

1

A virradat meg nem hatolt be az erdőbe, a magasban még alig-alig csillantak meg a lombjukat vesztett ágak, amikor mi már fel is sorakoztunk, és nekivágtunk az útnak. Körös-körül homályosan fehérlett a zúzmara, vékony kéreg borította a fagyott földet, világosan kirajzolódtak rajta a patanyomok s a keréknyomok a lehullott lomb között. Olykor-olykor megrecsccsent csizmánk alatt a jég.

A hadiszerencse forgandósága ilyen messzire vetette meggyérült zászlóaljamat a volokalamszki országút aszfaltszalagjától. Merre lehetnek a németek? Merre van a mi hadosztályunk? Nem tudtuk. Általában alig vártuk már, hogy sötétedjék, most azonban azt szerettük volna, ha mielőbb kivilágosodik. Csak kezdődne már mielőbb az új harci nap. Azt reméltem, hogy az ágyúk hangjából legalább hozzávetőleg meg tudom állapítani, merre húzódik a hadosztály védelmi vonala.

De eljött a reggel, a kibukkanó nap beragyogta a fenyők csúcsos koronáit, s az ágyúknak mégsem fújtak ébresztőt.

Most végre valahol oldalt eldördült egy lövés. Egy perc múlva ugyanott felhangzott a második lövés is, aztán a harmadik; gyér tüzérségi tűz kezdődött.

Majd hirtelen nagy robajjal dörögni kezdtek a fegyverek előttünk, amerre igyekeztünk. Ki lehet az, a mieink, vagy a németek? Fülünket hegyezve, sokáig, nagyon sokáig vártuk a robbanást. Végül ideért a hangja. Semmi kétség: a gránátot Moszkva irányába, a Vörös Hadsereg felé lőtték. Most még egyszer ugyanoda. A teherautókhoz csatolt német ágyúk elébünk vágtak az országutakon, mi a németek első vonala mögé kerültünk. amely éppen az erdőn vezetett keresztül.

Az ágyúk másfelől is megszólaltak. Nem dörögtek sűrűn. Nagy ritkán a hátunk mögül is megszólaltak a németek nehézágyúi. A mi tüzérségünk, amely új vonalban foglalt állást valahol, alig válaszolt.

Fáradtan baktattunk e lagymatag tűz hangjaira. Rahimov mellett mentem a menetoszlop élén; elkerültem a széles irtásokat, csöndes kerülőutakat választottam, amelyeket falusi szekerek vágtak a sűrű közt.

A fagy észrevétlenül enyhült. Lazulni kezdett a föld. A fölébünk hajló csupasz ágakról, melyeket egy órával ezelőtt még zúzmara borított, nagy csöppek hullottak alá. Csizmánk elnehezedett a rátapadó sártól.

A zászlóalj menete meglassult. Időnként megmegálltam, vártam, amíg elhalad mellettem a hosszúra nyúlt menetoszlop. Elnéztem a nehezen vánszorgó sorokat. Egyébként a katonák már nem is mentek sorokban. Némelyikük még fennmaradt az úton, mások oldalt haladtak a ritkás bozót között. Hátukon a kenyérzsákokra oda volt szíjazva a csajka, amelybe jó néhány napja nem kukkantott bele a katonák kanala.

Katonáimra néztem, ők is rám-rám pillantottak. Senki sem húzta ki magát, senki sem próbált élénkebbnek látszani. Valamennyi szempárból szivemet gyötrő tekintet lövellt felém.

Két katona lépkedett előttem, nehezen emelgetve lábát a cuppogó sárban — a zászlóalj nótakezdői, a tagbaszakadt Golubcov és a jóképű, izmos Kurbatov. Golubcov lehorgasztotta a fejét. Nem is emelte fel, amint elhaladt mellettem. Kurbatov azonban megszokásból kihúzta magát, amint rám sandított. De az ő szemében is bánat ült.

Bizony, mérhetetlen fájdalom tekintett rám a visszavonuló katonák szeméből. Csüggedés, elkeseredés, bánat lebegett az egész zászlóalj fölött.

2

Ismét élére vágtam a fáradtan vánszorgó menetoszlopnak, és ott lépdeltem elöl, Rahimov mellett.

Komor gondolatok nehezedtek rám. Miért vonulunk vissza, miért? Miért kezdődött számunkra olyan súlyosan, olyan balsikeresen a háború?

Még nem is olyan régen, ennek a tragikus esztendőnek májusában mindenfelé ott virítottak a plakátok: „Ha ránk törnek, az ellenség területén dúl majd a háború."

„Támadás, támadás, előre, mindig csak előre" — ez volt hadseregünk szelleme, a háború előtti ötéves tervek szelleme, egy egész nemzedék hitvallása. A visszavonuló harcokra nem is gondoltunk, a visszavonulás taktikájával, elméletével

schasem foglalkoztunk, — legalábbis az én tiszti működésem ideje alatt nem. Még a „visszavonulás” szót is kihúzták hadseregünk harci szabályzatából.

Miért vonulunk hát vissza? Miért?

Vernek bennünket... De hiszen mi is vertük az ellenséget, mi is láttuk a menekülő németek hátát, hallottuk halálkiáltásukat, mi, ezek a katonák, akik itt lépkednek mögöttem csüggedt libaserben.

Vernek bennünket... De a szovjet állam még nincs szétverve. Nincs szétverve a mi kicsiny államunk sem, négyszázötven fegyveres szovjet embert számláló kicsiny államunk, az én zászlóaljam, Panfilov tartaléka. Nemcsak a szemmel is látható katonafelszerelést visszük itt magunkkal, hanem láthatatlan szentségeinket is: a lobogónk s a forradalom iránti hűséget, a katona kötelességtudását, erkölcsi erőnket és becsületünket, és valamennyi törvényünket.

Emlékezetemben, magam sem tudom miért, megint csak felbukkant Zajev szuszogó hangjan, a Volokalamszkban mondott pohárköszöntő:

Most, hogy drága hazám
Fegyvert bízott reám...

Hej, Zajev, Zajev!

3

Úgy elgondolkoztam menet közben, hogy nem is hallottam meg mindjárt Rahimov szavait:

— Zászlóaljparancsnok elvtárs! Zászlóaljparancsnok elvtárs!

— He?... Mi bajod?

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, ebédidőre áll a nap. Engedélyezzen egy órai pihenőt.

— Bizony, ideje már... Add ki a parancsot.

Rahimov tisztelgett, majd feszesen megfordult, és csendesen kiáltotta:

— Zászlóalj, állj!

Talán Rahimov volt az egyetlen az egész zászlóaljban, aki — hegymászó lévén — fáradhatatlan volt. Nem, nem ő volt az egyetlen. Szinte ugyanabban a pillanatban felhangzott az élszázadot vezető Tyimosin változatlanul fiatalosan csengő hangja:

— Második század, állj! Takarás! Igazodj!

Kisvártatva felharsantak a parancsszavak a többi egységeknél is, amelyek felzárkóztak a már felsorakozott század mögé. Kicsiny államunkban, amely szinte elveszett az erdő kis szigetén a németek megszállta földek között, még élt szovjet rendünk.

Hirtelen azon kaptam rajta magam, hogy még én is ilyen szavakat használok magamban: „még él". Hát még én — a zászlóaljparancsnok! — is kimondtam gondolatban ezt a bizonytalan, ingatag „még"-et?! Hát már én is elcsüggedek? Hogyan fogok parancsolni a zászlóaljnak, hogyan vezetem majd katonáimat a megpróbáltatásokon keresztül?

A zászlóalj pihenőre rendezkedett be. Rahimov azt mondta nekem: „Ebédidőre áll a nap." Valóban, a maradék lombon át-áttört hozzánk a sugarait most már bőkezűen ontó delelő nap, csakhogy ebédre semmi reményünk nem volt. A nyir-

kos földön már pattogtak a tüzek, a sebtében kotort gödrökből vizet gyűjtöttek a katonák, s a tűz fölé akasztották csajkáikat, hogy legalább puszta forralt vízzel megmelengessék, becsapják gyomrukat.

Továbbra is gondolataimba merülten letelepedtem egy tuskóra. Valaki odalépett hozzám. Felpillantottam. Murin állt előttem. Köpenyének gallérja kigombolva, két szárnyát telefröcskölte a sár. Kihegyesedett állát benőtte a sötét borosta. Keskeny, kissé görbe orra szintén hegyesebb lett. Szemüvegének egyik letört szárát összesodort cérna helyettesítette. Murin, szokása szerint, kinyújtva hosszú nyakát, bizalmatlanul meredt rám. Szemében furcsa tűz lobogott, amelynek értelmét eleinte nem értettem. Azt vártam, hogy kihúzza magát, tiszteleg, de nem tette.

Egy darabig hallgattunk.

— Mit akarsz? — szólaltam meg végre.

Ezt válaszolta:

— Enni akarok.

Felálltam.

— Hogyan állsz a zászlóaljparancsnokod elé? Menj odébb tíz lépésnyire, hozd magad rendbe, aztán gyere vissza megint.

Murin valamit mondani akart, de engedelmesen sarkon fordult, elment. Egy-két perc múlva visszatért, addigra egy tócsában lemosta a csizmáját, feszesre húzta magán az egyenruhát, s katonásan kidüllesztett mellel, emelt fővel állt ott.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, kérek engedélyt jelenteni.

— Beszélj.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, mi enni akarunk

— Mi... Te tán holmi küldött vagy?

— Nem vagyok küldött, de mi valamennyien... Kegyetlenül ki vagyunk éhezve.

— Akkor mondd meg valamennyiötöknek: nincs mit ma enni adnom nektek, akár szeleteljetek darabokra engem, mert más nincs. Értetted?

Murin nem válaszolt.

— Vágjatok darabokra! — ismételtem. — Ez az egyetlen, amivel csillapítani tudom az éhségeteket. Semmi egyebem nincsen.

Murin topogott.

— Elmehetek? — szólalt meg.

— Eredj... és mondd meg mindenkinek, amit mondtam neked.

Murin elment, de nekem még nyugtalanabb, még nehezebb lett a szívem.

Az elgyötört, elcsigázott katonák ott dőltek le, ahol tudtak

4

Odajött hozzám Bozzsanov.

— Akszakál — szólított meg kazahul —, nem jó dolog történt.

Jellegzetes pofacsontja, amelyet maskor puha hús fedett, most élesen kiugrott a bőr alól. Jóságos arcán kétségbeesés ült Csak nem szakadt ránk valóban valami újabb szerencsétlenség?

— Nos?... Mi van?

— Elhagytuk a sebesulteket.

— Hogyhogy elhagytuk? Honnan tudod?

— Most beszéltem a doktorral. A szekér le-

maradt és elveszett valahol. Ő meg néhány egészségügyi katona tovább jöttek a zászlóaljjal.

Talpra ugrottam. Még csak ez hiányzott! Hát ilyen aljasságig süllyedtünk mi, az én zászlóaljam, hogy elárultuk, elhagytuk a sebesültjeinket?

A szomorúan pattogó, itt-ott már kihunyó tüzek körüli heverő katonák között hátrafelé siettem menetoszlopunk zöméhez, ahol a menet rendje szerint az egészségügyi szakasz volt. Bozszsanov velem jött.

Már messziről megpillantottam Belenkovot. A földön ült egy nyírfának dőlve. Mellén összefont kezét mélyen kabátja ujjába dugta. Úgy látszott, alszik. De nem: szeme feszülten figyelt. Persze tudta, hogy most magyarázatot kell adnia nekem, bizonyára már észre is vett, de nem mutatta, nem változtatott testtartásán. Rákiáltottam:

— Belenkov!

Ideges görcs szorongatta a torkomat. Most sehogy sem állt rá a nyelvem, hogy „doktornak" vagy „elvtársnak" szólítsam. Belenkov nem állt fel, csak úgy ültében pillantott felém, csíptetőjében megcsillant az üveg. Megint rákiáltottam:

— Fel!

Belenkov, mint ön is tudja, orvosszázados volt, én pedig csak főhadnagy, de úgy látszik, a hangomban volt valami, amitől a doktor jobbnak látta, ha engedelmeskedik. Kelletlenül felállt, és rám mordult:

— Kérem, ne kiabáljon velem.

De azért láttam: inába szállt a bátorsága. El-

árulta a köpeny ujjából kihúzott keze. Ujjai enyhén remegtek. Összeszorította őket.

— Hol vannak a sebesültek? — kérdeztem. — Hol van az egészségügyi szekér?

— Nem én vagyok a hajtó. Nem tudom.

— Nem tudja? Nem tudja, hol vannak az önre bízott sebesültek?

— Nem tudom... — Belenkov hangja hirtelen sírósra fordult. — A szekér lemaradt... mi pedig jöttünk a többiekkel... úgy gondolom, majd utoiér...

— Mikor történt ez?

— Több mint két órája.

— Miért nem jelentette? Ön becstelenséget követett el, elárulta társait, akik a vérüket ontották...

A katonák körénk gyűltek, és fülelni kezdtek. A sebesültek elhagyásának híre már végigszaladt a zászlóaljon. Nem fordultam hátra, de éreztem: mögöttem félkörben húsz-harminc ember áll már. Belenkov együttérzést keresve válaszolta:

— Én nem árultam el senkit... Ön az... ön az, aki maga sem tudja, hová vezet bennünket. Az emberek pedig már nem tudnak tovább menni.

Hirtelen negyven-ötven döfést éreztem a hátamban. A harcosok rám szegezték tekintetüket. Hátra pillantottam. Mindenki engem nézett. Elveszítesz bennünket vagy kivezetsz innen? Világosabban kimondták ezt, mintha szavakba foglalták volna. Dzsilbajev keskeny, szürke szeme, Berezanszkij kissé már megfakult szeme, Polzunov komoly, fiatal szeme, tíz és húsz szempár meredt rám, és mind azt kérdezte: mért

nem adsz nekünk semmiféle parancsot, miért vánszorgunk, mint egy cigánykaraván, miért nem követeled meg tőlünk, hogy katonák legyünk?

Abban a szempillantásban döntöttem.

— Hírláncban tovább adni: Rahimov hadnagy, hozzám! Századparancsnokok, hozzám!

Rahimov már parancsom nélkül is jött könnyű futólépésben, éppen akkor ért oda a nyírfához. Egy perc sem telt belé, és valamennyi századparancsnok — Filimonov, Tyimosin, Bozszanov — ott termett mellettem. De a többiek sem mozdultak mögülem.

Így szóltam:

— Elvtársak! Belenkov orvosszázados elhagyta sebesültjeinket. Az egészségügyi kocsi lemaradt valahol mögöttünk, az erdőben. Most visszamegyünk oda, ahol a sebesültek maradtak. Jön az egész menetoszlop, nem aprózhatjuk fel erőinket. Századparancsnokok, magyarázzátok meg a katonáknak, hogy tehetetlen, otthagyott bajtársaink megsegítésére megyünk. Brudnij hadnagy itt van?

— Jelen!

Brudnij előre nyomakodott az összetömörülő félkörből. Fürge, fekete szeme most is élénken csillogott.

— Brudnij hadnagy, elindul az élmenetőrssel! Elvtársak, mindenki a századához, futólépés! Végeztem!

5

Most visszafelé megyünk, saját nyomunkat követve. Bármely pillanatban találkozhatunk a

németekkel. Mindenki jól tudja ezt. A menetoszlop szorosabbra zárkózott, a közök kisebbek.

Az ég ismét felhőbe borult, megint esni kezdett, besötétült az erdő.

Nyomasztóan nehezedik ránk a homály, de megyünk, megyünk egyre mélyebbre az erdőbe, amelyet már kiszakítottak földünkből a németek, s minden léptünkkel távolodunk a Vörös Hadseregtől. Valahol előttünk a felderítő szakasz halad, egyelőre még nincs tőle hír.

De vagy másfél óra járás után szalad elibénk a zömök Szamarov, a küldönc. Arca sugárzik az örömtől.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs — jelenti —, a századparancsnok küldött... — és a mondatot félbehagyva egyszerűen elkiáltja magát: — Megvannak!

Hamarosan meg is pillantottam a fenyő- és nyírfatörzsek között szekerünket. Az útról letérve, egy tisztáson állt. A kifogott lovak a szénába fúrták pofájukat. Békésen pattogott a tűz, hatalmas, ötliteres teafőző lógott a láng fölött a földbe szúrt ágasfákra fektetett nyárson. A tűz körül tűlevelekből felhalmozott, puha szőnyegen üldögéltek a sebesültek. Nem kellett találgatni, ki rendezte be ilyen egyszerű kényelemmel ezt az erdei zugot. A szekértől éppen most ballagott a tűz felé szokott akkurátus lépteivel Kirejev; az övében balta, a kezében gondos háziassággal, fülénél fogva zsinórra fűzve, nagy csomó bádogbögre.

Odaszólítom.

— Miért maradtál le?

Bűntudatosan válaszolta:

— Elfáradtak... a lovak, zászlóaljparancsnok elvtárs, egészen elcsigázta őket az út.

— És mit akartál tenni?

— Meg akartam etetni a lovakat... és megitatni a sebesülteket. Teánk meg cukrunk még van, hála istennek. És aztán szép lassacskán el is indultunk volna.

— És ha a németekhez kerültél volna?

— Minden megeshet... Én úgy gondoltam, zászlóaljparancsnok elvtárs, hogy a szolgálatot az utolsó pillanatig el kell látni... A lelkiismeretem előtt tisztán állhatok meg, akármi történjék is. De hála istennek, ilyen szépen alakult a helyzet...

— Hát a széptől messze van — mondtam.

Odamentem a szekérhez. A pillantásom Dorgyija fekete szemével találkozott.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs — szólalt meg Dorgyija. — Én tudtam... — nagyot sóhajtott. — Én tudtam, hogy visszajön értünk.

Nem volt időm beszélgetni. Lám, mégse került idő arra, hogy szándékom szerint elfilozofálgassak Dorgyijával arról, milyen is a szovjet ember...

6

Megparancsoltam Rahimovnak, hogy hívja össze és sorakoztassa fel a tisztáson a zászlóalj egész parancsnoki állományát. Ott állt a sorban Belenkov doktor is. Meggörnyedve sandított rám csíptetője mögül, tudta jól, hogy most nem bocsátok meg.

— Belenkov, lépjen ki! — parancsoltam.

Körülpillantott, szemlátomást tiltakozni akart, de mégis előrelépett, közben idegesen megigazította orvosi oldalzsákját.

Kemény hangon mondtam:

— Gyávasága, becsületének elveszítése miatt, s mert elhagyta a sebesülteket, elmozdítom eddigi tisztségéből. Nem méltó a szovjet tiszt, a szovjet katonaorvos rangjára. Belenkov! Rangjelzést levenni, orvosi táskát letenni, felszerelést lerakni!

Ellenkezni akart:

— Ön... ön... ön...

— Csend! Kirejev! Jöjjön ide. Adja át a puskáját Belenkovnak. Kirejev, átveszi az egészségügyi szakasz parancsnokságát, ez a méltatlan ember pedig közönséges szanitécként fogja összeszedni, hátrahordani a sebesülteket. Belenkov, hajtsa végre a parancsot! Vegye le a rangjelzését!

Belenkov megszólalt:

— Nekem... Nekem felsőfokú orvosi végzettségem van. Önnek nincs joga lefokozni engem. Engem csak a népbiztos fokozhat le.

A szolgálati szabályzat, a törvény szerint valóban nem volt jogom ahhoz, hogy lefokozzam, Annál kevésbé, mert Belenkov gallérján századosi vastag csík tündökölt, én pedig csak a főhadnagyi négyszögeket viseltem. De kihúztam magam, és a szeme közé néztem. Belenéztem a gyáva ember riadtan ugráló szemébe, és keményen feleltem:

— Jogom van hozzá. Bennünket, négyszázötven szovjet katonát elvágtak hadseregünktől. Zászlóaljunk olyan, mint egy sziget. Szovjet szi-

get az ellenség megszállta terület közepén. Ezen a szigeten én gyakorlom a legfelső hatalmat. Én, a zászlóaljparancsnok képviselem most az egész szovjet államhatalmat. Én itt... — elragadott a hév —, én itt a Szovjetunió összes fegyveres erőinek főparancsnoka vagyok. Ezen a kis darab földön, ahol előttünk és mögöttünk, jobbra és balra ellenség tanyázik, én... — már alig találtam a szavakat —, én vagyok a szovjethatalom! Én, a csapatainktól elvágott zászlóalj parancsnoka. Te pedig, szánalmas, gyáva bitang, azt mondod, nincs hozzá jogom. Nemcsak ahhoz van jogom, hogy lefokozzalak, nemcsak ahhoz, hogy főbe lövesselek kötelességmulasztásért, de akár darabokra is szaggathatlak.

7

Egész bensőm remegett. Önkéntelenül felálltam az asztaltól, amint elismételtem Panfilov előtt ezt a beszédemet.

És ő ekkor, éppen ekkor, a legdrámaibb pillanatban kacagni kezdett:

— Csakugyan így mondta: „Én vagyok a szovjethatalom"?

— Igen, tábornok elvtárs.

— Így, hogy „Én vagyok a főparancsnok"?

— Igen.

— Ejnye, Momis-Uli elvtárs, ez aztán csakugyan lónak való adag!

Elképedtem. Panfilov is ismerné a „lónak való adag" históriáját, amelyet én egy szóval sem említettem előtte?

— Tábornok elvtárs, hát ön már erről is tud?

— Miről?

— Hát a lónak való adag esetéről...

— Semmit sem tudok. Miféle eset az?

— Nincs semmi különösebb jelentősége... Az igazat megvallva, tábornok elvtárs, nem is szándékoztam elbeszélni önnek.

Panfilovnak azonban felkeltette az érdeklődését a dolog.

— Mesélje csak el... Hanem azért ne siessen. Nem sürgetem én. Most az erdőben vagyunk önnel azon a tisztáson. — Ismét elnevette magát. — Hát csakugyan darabokra szaggatta volna a doktorát?

Most meg én nevettem el magam.

— Nem, tábornok elvtárs, azt már nem tudtam volna.

Panfilov egy ideig szótlanul gondolkozott. Aztán élénken megkérdezte:

— Hát a felsőfokú orvosi végzettség? Azzal mi lett?

— A felsőfokú orvosi végzettséget illetően, tábornok elvtárs, azt válaszoltam neki: „Szanitécként fogsz szolgálni, a sebesülteket fogod hátrahozni a tűzből, és ha majd megtanulod becsülettel teljesíteni a kötelességedet, akkor megszerzed a felsőfokú orvosi végzettséget. Most vedd le a rangjelzésedet, légy közlegény, úgy szerezd meg a felsőfokú orvosi végzettséget." És lefokoztam, tábornok elvtárs.

Panfilov mosolyogva nézett rám. Szemlatomást megtetszett neki valami az elbeszélésemben, nyilván egyezett az ő gondolataival. Mintha csak válaszolni akarna tűnődésemre, így szólt:

— Ön talán még maga sem érti meg, Momis-

Uli elvtárs, milyen figyelemre méltó ez a történet. Írjon róla jelentést! Én a magam részéről megkérem a hadseregparancsnokot, hogy hagyja jóvá. De erre még ráérünk. Most beszéljen... mesélje tovább.

S én folytattam jelentésemet, vagy pontosabban: parancsnoki vallomásomat.

1

A felsorakozott parancsnokok pillantásainak kereszttüzében Belenkov lekapcsolta gallérjáról a rangjelzését, letette térképtáskáját, orvosi oldalzsákját, mindezt átadta Kirejevnek, és puskával a vállán, mint közönséges szanitéc odabaktatott a szekérhez, amely ott állott a tisztás másik végén.

Elmagyaráztam a parancsnokoknak, milyen nehéz helyzetben vagyunk, közöltem, hogy minden rendzavarást halállal kell büntetni. Minden más fenyítést felfüggesztek, amíg el nem jutunk a mieinkhez.

Aztán megparancsoltam, hogy sorakoztassák fel a zászlóaljat.

A tisztáson felsorakoztak a harcosok. Mint már nemegyszer, most is úgy éreztem, hogy a felsorakozott egység megacélozza erőmet.

Így szóltam hozzájuk:

— Mi, négyszázötven felfegyverzett szovjet ember, az ellenség által megszállt területre kerültünk. Az a feladatunk, hogy eljussunk a mieinkhez. Mégpedig nemcsak egyszerűen ki kell jutnunk innen, hanem pusztítanunk kell az ellenséget, akadályoznunk kell előrehaladását. Emellett meg kell küzdenünk az éhséggel. Az éhség most ugyancsak szörnyű ellenségünk, amely alá akarja ásni, meg akarja törni akarat-

erőnket. Ránk veti magát, mint a veszett farkas, meg akarja ingatni kötelességtudatunkat, eskünk iránti hűségünket, a szovjet népnek tett fogadalmunkat, hogy legyőzünk minden nehézséget, nem hátrálunk meg előlük. Most legfőbb erőnk a fegyelem.

Bejelentettem, hogy Belenkov századost közlegénnyé fokoztam le. Majd így folytattam.

— Katonák és parancsnokok! Elvtársak! Megparancsoltam, hogy ilyen körülmények között minden rendzavarást halállal kell büntetni. A parancsmegtagadást, a gyávaság, ingatagság minden megnyilvánulását halállal fogjuk megtorolni.

Ezzel befejeztem beszédemet, és megparancsoltam, hogy a zászlóalj sorakozzék négyes oszlopba. Aztán:

— Jobbra át! Utánam, lépés... indulj!

2

És még egy nap elmerült a múltba. Négy nap, négy éjjel telt már el azóta, hogy a riadóparancsra elindultunk Volokalamszkból. Négy nap, négy éjjel nem láttunk már semmi élelmet, csak azt a darabka húst.

Megint az erdőben tértünk éjszakai pihenőre, és október harmincadikán is folytattuk vándorlásunkat.

Harmincegyedikén reggel végre eljutottunk a mieinkhez. Akkor is Rahimovval együtt az oszlop legelején meneteltem, amikor visszaszaladt hozzám Brudnij, akit minduntalan előreküldtem. Brudnij hetykén tisztelgett:

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, kérek engedélyt, hogy átadjam a parancsot.

— Miféle parancsot? Kiét?

— Hrimov alezredesét.

Úgy rémlett, hogy Brudnijból gyanús alkoholszag árad.

— Talán benyakaltál?

— Csak egy pohárkával, zászlóaljparancsnok elvtárs. Többet nem engedélyeztem magamnak. Zászlóaljparancsnok elvtárs, mi már elértük a hadosztály körletét. Másfél kilométerre innét van Gorki falucska. Ott már a mieink vannak, egy záróosztag.

— Szóval ott szereztél szeszt?

— Honnan szereztem volna? Onnan felhívtam telefonon Hrimov alezredes törzsét. Azt a parancsot kaptuk, hogy vonuljunk a faluba.

Megparancsoltam Rahimovnak, hogy vezesse a zászlóaljat Gorkiba, magam pedig Bozzsanovval együtt elindultam, hogy megkeressem Hrimov alezredes törzsét.

Jó néhány kilométert baktattunk még a sáras, felázott mezei úton, amíg végre eljutottunk a törzshöz, amely egy kis falucskában állomásozott. Egy fiatal hadnagy volt a hadműveleti ügyeletes, ugyanaz, aki a kövér századossal a híd mellett felállított sátramban járt egyik éjszaka. A hadnagy most meglepett pillantással fogadott bennünket. Úgy látszik, nem tudott még a zászlóalj visszatéréséről, s bizonyára azt hitte, hogy csak mi ketten maradtunk életben.

Hrimov nem volt ott. Amíg a tornácon várakoztunk, kiszaladt hozzánk az ezred törzspa-

rancsnoka, a pirospozsgás, szívélyes Belopegov őrnagy.

— Momis-Uli! Nem reméltem, hogy viszontlátlak. Telefonon már jelentették, de nem akartam hinni a fülemnek. Gyertek be, gyerünk ..

— Adjatok enni — mondtam komoran.

— Mindjárt jóllakatunk. No, gyere...

— Nem rólam van szó. Adjatok enni a zászlóaljnak. Hiszen mi az ezred útján kapjuk az ellátmányunkat.

— És hányadmagaddal jöttél ki a bekerítésből?

— Négyszázötvenedmagammal. Ti ma talán el is temettetek bennünket?

— Megvallom, Momis-Uli, csakugyan eltemettünk. Nincs is mit adnunk. Már két napja töröltünk benneteket a létszámból.

— Na hallod!... Először otthagytok, elmentek... Most pedig már töröltetek is.

A törzsparancsnok hallgatott.

— Nem tudsz válaszolni?

— Kisebb dolgunk is nagyobb volt, Momis-Uli.

Őszintén megmondta, nem is próbálta mentegetőzni. Persze, hogy is jutott volna gondjuk miránk, hiszen még a lámpát is égve hagyták, amikor elmenekültek. Igazmondása megnyhítette a szívemet. Már nem szitkozódtam.

Percnyi hallgatás után Belopegov megszólalt:

— Momis-Uli, gyerünk ebédelni. — Szerette volna, ha Bozzsanov is segít rábeszélni engem. — Politikai tiszt elvtárs, menjünk...

De visszautasítottam, és megint csak azt mondtam:

— Előbb adjatok enni a zászlóaljnak.
— Nincs mit, Momis-Uli.
Bozzsanov könyörgőn nézett rám. Én azonban keményen válaszoltam:
— Gyerünk! Nincs itt semmi dolgunk.
És búcsú nélkül kimentem.

3

Nagy keservesen tettem meg az utat vissza Gorki falucskáig. Bozzsanov is egészen kifulladt, mögöttem vánszorgott, lemaradt vagy húsz lépésnyire. A falu szélén Murinnal találkoztam, aki egy vödör vizet cipelt. Nem valami ügyes mozdulattal átvette a vödör fülét a bal kezébe; a víz kiloccsant a földre. Murin tisztelgett, vidáman mondta:
— Jót jelent, zászlóaljparancsnok elvtárs! Teli vödörrel...
— Hová viszed?
— Mosakszunk, zászlóaljparancsnok elvtárs, fürdünk. — Murin egy közeli ház felé bökött a fejével. — Minden bűnünket le kell mosnunk.
Nem vettem át a tréfás hangnemet.
— Hol a zászlóalj-törzs?
Ezt Murin nem tudta. Váratlanul letette a vödröt, kihúzta magát. Tüstént kitaláltam, hogy most mindjárt megkérdezi, mi van az ebéddel.
Így is volt.
— Zászlóaljparancsnok elvtárs, a gyomrunk már egészen összezsugorodik.
— Majd megebédelünk — vágtam rá kurtán. — Távozhatsz.
A széles falusi utcán még néhány katonával találkoztam, de egyikük sem tudta, merre van

a zászlóalj-törzs. Az emberek már elrendezkedtek a házaknál. Imitt-amott a kerítések mögött már sebtében kimosott gatyák, alsóingek, itt-ott még zubbonyok és nadrágok is lobogtak a szélben. Amott egy fészer előtt köpeny nélkül, hajadonfőtt fát vágott valaki: már szép halom hasított fa fehérlett mellette, de a katona még egyre csapkodott fejszéjével.

Emitt mezítláb, frissen váltott tiszta ingben kikukkantott valaki a tornácra. Odakiáltotta a gazdasszonynak:

— Még egy kis krumplit nem sajnálsz tőlünk, mama?

— Dehogy sajnálom tőletek, galambocskám, hogyan is sajnálnám?

Ördög vigye el! Úgy berendezkedtek, mintha nem is a fronton lennénk, mintha az ellenség isten tudja, milyen messze lenne.

Megyek tovább. Minden lépés nehezemre esik. Megpillantom Rahimovot.

— Rahimov!

— Jelen, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Miért nem állítottatok őröket? Miféle zsibvásár ez itt? Az emberek miért nincsenek a lövészárkokban?

— Elnézést kérek, zászlóaljparancsnok elvtárs. A törzs berendezésével voltam elfoglalva. Ezt meg szem elől tévesztettem.

— Szem elől tévesztette, hogy ez itt az első vonal? Azt akarja, hogy az ellenség emlékeztesse rá?

4

Éhesen, fáradtan, dühösen léptem be Rahimovval a kis parasztházba, ahol a törzs rendez-

kedett be. A tágas, tiszta szobában, melyet a pitvar választott el a ház másik részétől, az ablak elé tolt nagy asztalon már írószerszámok hevertek: hegyesre faragott ceruzák, tintatartó és toll, tiszta papiros, térkép. A széles ágyon gondos kézzel, egyetlen ránc nélkül volt szétteregetve a sátorlapom. A szőnyeget dúsan szétszórt fenyőgallyak pótolták. A falba vert szögeken katonai törülközők lógtak. Mindenen fel lehetett fedezni az akkurátus Rahimov kezenyomát.

Nekem azonban már ahhoz sem volt erőm, hogy illendően megtörüljem a lábamat a tornácon. Nagy üggyel-bajjal lekapartam a csizmámra tapadt fekete rögöket, aztán valósággal bezuhantam a szobába, és leroskadtam az ágyra, le sem vetve a köpenyemet. A fal mellett a padlón egy nyerget pillantottam meg, az elpusztult Szivkáról vették le, s az egészségügyi szekéren hozták magukkal. A nyereg mellett hat pecsétviasszal lezárt palack sorakozott, amelyeket a szovhozból hozott el Kirejev. Mellettük nagy halom zacskó és doboz, ugyancsak az állatorvos patikájából. Az egészségügyi szakasz, úgy látszik, tovább szállította hátrafelé a sebesülteket, a készleteit pedig itt hagyta.

Meghallgattam Rahimov jelentését. A zárósztag, amely megszállva tartotta a falut, elvonult. Mi váltottuk fel. Rendkívüli esemény nem történt.

— Hívasd ide a kolhozelnököt! — parancsoltam. — Aztán gyűjtsd össze a századparancsnokokat.

A kolhozelnökkel, egy ösztövér, borotvált képű öregemberrel röviden szólottam. Elmagyarázztam, hogy az ellenség által megszállt területről

vágtuk át magunkat, s több napja nem ettünk.

— Az embereimnek enniük kell. Mit tudnak adni?

Az elnök azt felelte, hogy a kolhoz egész állatállományát elhajtották az evakuáláskor, egyetlen üszőjük maradt.

— Le kell vágni! — mondtam. — Le kell vágni, és szét kell osztani a húsát az asszonyok közt. Főzzenek levest a harcosaimnak.

Az elnök topogott.

— Parancsnok elvtárs, de hiszen az utolsó.

Már-már elkiáltottam magam: „Végeztem!" — de ehelyett leküzdöttem ingerültségemet, és amennyire tudtam, nyugodtan szóltam:

— Az utolsót is oda kell adni. Honvédő háborút vívunk... Érti? Honvédő háborút.

Az öreg csodálkozva sandított rám. Nem tudom, megértette-e milyen érzéssel mondtam ki én, a kazah ember, a hajdani nomád pásztorfiú ezt a két szót: „honvédő háború". Úgy gondolom, megértette.

— Levágom — mondta beleegyezőn.

5

Gyülekeztek a századparancsnokok, Elsőnek Filimonov jött meg. Ő már meg is borotválkozott. Köpenyét, amelyet beszennyezett, telefröcskölt a sár a hosszú vándorlás alatt a latyakos utakon, már gondosan kitisztította.

Filimonov, amint belépett, katonásan összecsapta a bokáját.

— Parancsára megjelentem.

— Ülj le — mondtam, és a magam saras csiz-

májára pillantottam. Hogyan beszélhetek én így, mosdatlanul, rendetlen külsővel az alárendeltjeimmel? Hiszen még a csupasár köpenyemet sem vetettem le, a csizmámat sem tisztítottam ki. Én, aki arra oktattam őket: „Úgy gyere a zászlóaljparancsnokodhoz, akár a szerelmesedhez!" Hát én magam?

A figyelmes Rahimov alighanem kitalálta a gondolataimat.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, nem akar megmosakodni? Az udvaron van lavór.

— Köszönöm — mondtam. — Megtalálom.

Fogtam a törülközőt és a szappant, kimentem az udvarra. Nyirkos szél süvöltött odakint. Az eget takaró, alacsonyan kúszó felhőkből havaseső hullott, de tüstént el is olvadt a földön. Brrr... A tapadós nyirkosság visszaűzött volna a melegbe. De jó lenne most lehajtani a fejemet, magamra húzni a báránybőrt, lehunyni a szememet, és így feküdni egy kicsit, elvetni minden gondot, legalább egy pár órára...

Nem, Baurdzsan, nem lehet! Gyorsan levetkőztem derékig. A bőrömbe ezer és ezer tű szúrt belé, elviselhetetlenül borzongani kezdtem. Hogy remegésemet csillapítsam, tenyeremmel dörzsöltem magam. A bordáimat egyenként meg lehetett számolni, mint az elcsigázott ven gebékét. A gyomrom olyan horpadt volt, mintha odaszáradt volna a gerincemhez.

Derekamra csavartam a törülközőt, s a badoglavórért indultam, amely ott lógott a kerítésen, de ebben a pillanatban kijött a pitvarból a gazdasszony, s kancsót meg egy vödör vizet hozott.

— Várjál... Majd én öntöm.

Levettem a sapkámat, odaakasztottam a kerítés karójára.

— Nohát akkor, öntsed... A fejemre meg a hátamra.

— Megfázol itt. Gyerünk be a házba.

— Öntsed csak.

A perzselően hideg vizet egyik kancsóval a másik után öntözte a fejemre, hátamra. A lepergő vízzel együtt múlt el a fáradtságom, könnyebben lélegzettem, ahogy a futók mondják; megváltott a „másodlégzés".

Megköszöntem a gazdasszony segítségét, és szárazra törülköztem.

— Bizonyára megéheztél, te legény... Jóllakatnálak, sólymocskám, csakhogy magamnak sincs egyebem üres káposztalevesnél. Ennél-e belőle?

— Köszönöm, ennék... De majd egy kicsit később. Előbb a munka.

Pufajkámon feszesre húztam a szíjat, megfésültem nedves hajamat. Az asszony megkérdezte:

— Hát te hová való vagy? Kirgiz?

— Kazah... Alma-Atából.

6

Így, megfésülködve, megmosdva, a szíjammal feszesre húzott kurta kabátban, letisztogatott csizmában tértem vissza a tiszta szobába, ahol már együtt ültek a századparancsnokok. Felpattantak, kihúzták magukat előttem. Odamentem az asztalon kiteregetett térképhez.

— Gyertek ide.

A parancsnokok körülállták az asztalt.

— A parancsom a következő: azonnal kivezetni az embereket a házakból, őröket állítani.

A térképen mindenkinek megmutattam a maga védelmi körzetét. A pitvarban csapódott az ajtó, valaki csoszogott, a csizmáját törölte. Folytattam:

— A kolhozelnök leöletett számunkra egy üszőt. A húst kiosztják a gazdasszonyoknak, hogy ebédet főzzenek a katonáknak. Megparancsolom, hogy ebédig ássák meg a fedezékeket. Csak az kap enni, akinek kész lövészgödre lesz.

Az ajtó halkan kinyílt. Ismerős vastag hang szólalt meg:

— Ejnye, úgy látszik, egy kicsit későn értem vissza a díszebédedre.

Valamennyien hátrafordultunk. Tolsztunov politikai tiszt, a propaganda-instruktor állt a küszöbön.

— Egy órácskára hagytalak ott — folytatta —, és lám, négy nap lett belőle.

Tolsztunov termetéhez illő vastag hangja, arca egyáltalában nem árult el meglepetést, amikor a parancsnokokon végigpillantva nem látta közöttük se Zajevet, se Panyukovot. Úgy látszik, Tolsztunov, míg hozzám tartott, útközben mindent megtudott a zászlóaljról. Sietség nélkül vetette le köpenyét, fölakasztotta egy szegre, letelepedett az ágyra, és nekilátott, hogy kapcát váltson.

— Hideg van nálad, zászlóaljparancsnok. Be kellene fűteni.

Azt hihette volna az ember, hogy el sem vált a zászlóaljtól, vagy legfeljebb egy órát volt távol.

El akartam engedni a parancsnokokat, de Tolsztunov közbeavatkozott:

— Állj, zászlóaljparancsnok. Hoztam egy kis szívnivalót. Hadd füstöljünk előbb egy kicsit. Bizonyára te sem utasítod vissza.

Komótosan kibontotta kenyérzsákját, kivett belőle néhány csomag mahorkát, kiosztotta a parancsnokok közt, aztán kitett az asztalra egy doboz „Kazbek"-et, körülkínálta. Napok óta nem volt dohányunk, inkább a mahorkát választottuk hát. A magunk sodorta vastag cigarettákból kékes füst gomolygott a mennyezet felé. A dohány elkábított, a szoba ringani, lebegni kezdett velünk, mindannyian hallgattunk, mennyei élvezettel szívtuk be a füstöt.

Ismét nyílt az ajtó. Bozzsanov lépett a szobába, köpeny nélkül, megmosdva, nekividámodva. Hangosakat szippantva, nagy gyönyörűséggel szívta be a mahorka illatát. Bozzsanov ünnepélyes képpel hozott be egy bádogedényt, amelybe bőkezűen megpúpozva, sárgásfehér savanyúkáposztát meg vörösáfonyát mért egy jótékony kéz.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, kérek engedélyt, hogy mindenkit megvendégeljek.

7

„Másodlégzésem" nem tartott sokáig. Bekanalaztam a gazdasszony által felajánlott káposztalevest, haraptam valamit Tolsztunov száraz tartalékából, és pihenőt engedélyeztem magamnak.

Félálomban hallom, hogy Bozzsanov a szamovárral szöszmötöl a pitvarban. Tolsztunov egy nyaláb fát dob a földre, gyújtóst vág, befűti a kályhát. Rahimov a tollát percegteti, jelentést

ír. Időnként hívatják, kimegy, aztán halkan visszajön.

Most megint csapódik az ajtó. Bozzsanov az ágyamhoz lép, megáll mellettem. Érzem: mondani szeretne valamit, de nem tudja elszánni magát.

— Mit akarsz?

— Zászlóaljparancsnok elvtárs... Megkerült a Liszanka . .

Felemelem a fejemet.

— Hol van? Hogy került meg?

Bozzsanov tétovázik.

— Szincsenko hozta meg...

— Szincsenko?

Emlékezetem felidézi a képet: a veszettül száguldó Liszanka sárga fogsorát, a nyeregben a ló sörényébe kapaszkodó Szincsenkót, és a nyomukban lavinaként meginduló menekülést. Felugrom.

— Lépjen be.

8

Szincsenko bejött. Arca sápadt, hamuszürke. Amint rám pillantott, lesütötte a szemét.

— Minek jöttél? — kérdeztem.

— Meghoztam... — s azzal elakadt a szava. — Meghoztam a Liszankát.

— Miért nem ölted meg?

— Hogyhogy? Minek?

— Miért futamodtál meg?

— Én nem futamodtam meg... Ő vadult meg, zászlóaljparancsnok elvtárs. Eltépte a kantárszárat... Mit tudtam volna tenni?

— Miért nem ölted meg? Pisztoly volt nálad?

— Volt, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Miért nem lőttél a fülébe? Miért nem terítetted le ott helyben?

Szincsenko hallgatott.

— Miért nem ugrottál le róla, miért nem jöttél vissza?

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, én... én azt gondoltam...

— Mit gondoltál? Hogy engem megöltek? Miért nem nézel rám?

Szincsenko erőlködve felemelte a fejét.

— Felelj: azt gondoltad, hogy megöltek? Akkor miért nem kerested meg a holttestemet?

Nagy dühvel, kíméletlenül vagdaltam hozzá ezeket a kérdéseket. De válaszul csak hallgatást kaptam.

— Hordd el magad — mondtam. — Hordd el magad a zászlóaljból.

— Hová menjek, zászlóaljparancsnok elvtárs?

— Ahová tetszik! Elhagytál bennünket a harcban, ne merészelj visszatérni hozzánk. Takarodj!

Szincsenko némán sarkon fordult, és kiment a szobából.

A szobára csend borult. Csak a fahasábok pattogtak a kályhában. Bozzsanov odatelepedett a nyitott kályhaajtó elé, és belebámult a tűzbe. Tolsztunov egy cigarettát morzsolgatott a kezében, gyufát sercentett, rágyújtott.

Bozzsanov felállt, kiment. Egy perc múlva visszatért.

— Odakint ül az udvaron.

Nem válaszoltam. Bozzsanov megint kiment, megint visszajött.

— Liszanka is ki van kötve. Adhatok neki szénát, zászlóaljparancsnok elvtárs?

— Adjál.

Bozzsanov kikukkantott a pitvarba. Az udvarra vezető külső ajtót, úgy látszik, nyitva hagyta. Kikiáltott:

— Szincsenko! Etesd meg Liszankát!

Én nem szóltam. Bozzsanov egyetlen szóval sem szegült szembe velem, de makacsul harcolt a lovász sorsáért.

— Megnézem, hogyan eszik — közölte.

Egy-két percre megint eltűnt. Amikor visszajött, azt mondta:

— Lefogyott szegény... De tüstént megismert... — Nem fordult felém, úgy folytatta. — Azt mondja, sokszor el akarták tőle venni a lovat, mégis elhozta idáig.

Közben Tolsztunov bögréket rakott az asztalra, kenyérzsákjából cukrot, egy kis doboz teát vett elő. Bozzsanov megint kikukkantott a pitvarba:

— Kész a szamovár! Zászlóaljparancsnok elvtárs, behozhatom?

— Hozd be.

Tolsztunov odalépett hozzám.

— Zászlóaljparancsnok, miért vagy olyan búval bélelt? Gyere, segítek, lehúzom a csizmádat.

Válaszra sem várva, fogta a csizmámat, és ügyes, erős kézzel lehúzta, Mindjárt megkönnyebbültem. Már azt se tudtam, hogy hány napja nem volt lenn a lábamról. Szincsenko éppen akkor hozta be a gőzölgő szamovárt.

— Állítsd ide — mondta Tolsztunov. Aztán odaszólt a lovásznak: — Nyikolása, fogd a

zászlóaljparancsnok kapcáját, szárítsd meg... Mosd le a csizmáját...

Némán néztem, amint Szincsenko elvette a kapcámat, amelyen ott, ahol rányomódott a talpam, sötét foltot hagyott a nedvesség. A lovász kivitte a csizmámat. Bozzsanov most már bátrabban kiáltott utána:

— Nyikolása, hozzál egy kis fát!

9

Szincsenko fát hozott, berakta a kályhába. Arca kissé kipirult a melegtől.

Tolsztunov rászólt:

— Mi az, Szincsenko, nem látsz? A zászlóaljparancsnok mezitláb van. Nincs meleg zoknija?

— Tüstént keresek!

Egy perc múlva Szincsenko odalépett hozzám egy pár zoknival. Nem nyúltam érte. Letette az ágyra, és megint a kályhánál matatott.

Hamarosan megjött Brudnij, akiért azért küldtem el, hogy közöljem vele a felderítő szakasz feladatát. Brudnij vidáman összevágta a bokáját, tisztelgett.

És egyszer csak eszembe jutott egy régi kép... Ott ülök a fedezék födéme alatt, odahajol hozzám Szincsenko.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs... Odakint van Brudnij hadnagy... Önre vár...

A lovászom tudja, hogy annak idején elkergettem a zászlóaljból a gyávának bizonyult Brudnijt, ítéletet mondtam fölötte a felsorakozott egység előtt.

— Lépjen be — mondtam akkor.

„Lepjen be”... Tíz napja — lehetséges, hogy csupán tíz napja? — ez Brudnijnak szólt, aki akkor szégyent vallott a harcban; ennek a tüzes szemű, fekete hadnagynak, aki most a parancsomat várja.

Így szóltam:

— Ülj le, Brudnij, vegyél egy csomag mahorkát... Szincsenko, tölts teát a hadnagynak...

Meghallottam, amint Bozzsanov halkan, nagyon halkan felsóhajtott. Így bocsátottam meg a lovásznak. Többé nem is beszéltünk róla. Az volt az elvünk: a megbocsátott bűnt nem emlegetjük.

10

Ugyanazon a napon váratlanul újabb veszedelem szakadt a zászlóaljra.

Valamennyien megfizettünk azért, hogy nem tudtunk mértéket tartani, és valósággal faltunk a négynapi éhezés után. Az emberek összegörnyedtek a görcstől, úgy fájt a gyomruk. A zászlóalj harcképtelenné vált. Mindenki megbetegedett: az őrök, a harcbiztosítók, az emberek a lövészárkokban, a parancsnoki állomány.

Mit tegyünk? Balszerencsénkre nem volt kéznél senki, aki értett volna az orvostudományhoz. Az egészségügyi szakasz a sebesülteket szállította hátra, Kirejevvel s a szanitéccé lefokozott Belenkovval együtt. Ám hirtelen felderült az arcom: tekintetem a földön sorakozó ópiumkivonatos palackokra tévedt. Az ördög vigye, hiszen Kirejev azt mondta, hogy ez kitűnő orvosság gyomorfájás ellen, azért is hoztuk el.

Az egyik üveget az asztalra állítottuk, és tüs-

tént felnyitottuk. Öntöttem egy pohárba a gyógyító folyadékból, és megkóstoltam. Az orvosság kellemesen égette a torkomat, akár a szesz. Utánam Bozzsanov is megízlelte. Egyet-kettőt kortyintott, s az ő arcára is megelégedettség ült ki. Megízlelte a gyógyszert Rahimov is. Csakugyan gyógyító szernek bizonyult: gyomrunkban lecsillapult a fájdalom.

Megparancsoltam, hogy osszák ki az üvegeket a szakaszparancsnokoknak.

— A harcosok vegyenek be orvosságot! Testvériesen osszák el maguk között, mindenkinek jusson egy negyed pohárral.

Amint befejeztem orvosi tényked ésemet, leheveredtem, és abban a minutumban el is nyomott az álom. Arra ébredtem, hogy valaki a vállamat rázza. Mi történt? Kirejev költögetett.

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, mit művelt?

Nem sikerült mindjárt felébrednem az álom kábulatából.

Végre kapiskálni kezdtem, miről beszél ilyen halálos izgalomban a felcser. Kiderült, hogy rettenetes dolgot műveltem. Az embereknek tizenöt cseppet kellett volna adni a kivonatból, én pedig lónak való adagot öntöttem nekik, vagyis megmérgeztem ópiummal a zászlóaljat. Mindannyian lefeküdtek és elaludtak, tüstént fel kell rázni, fel kell ébreszteni valamennyiüket, különben megtörténhet, hogy egyáltalában nem ébrednek fel.

Nem akarom részletezni, mit éltem át azon az éjszakán. Mi néhányan — a parancsnokok, a felcser meg a szanitécek — sorra költögettük, ébresztgettük a katonákat, azok megint visszaha-

nyatlottak, aludtak tovább... De reggelre — csodák csodája — kutyabajuk sem volt; úgy keltek fel, mintha mi sem történt volna. Katonagyomruk mindent kibírt.

Ez volt hát a „lónak való adag" históriája, bolyongásaink befejező története,

1

Mindezt elmondtam Panfilovnak is, természetesen nem olyan részletesen, mint önnek. Többször is megállított kérdéseivel, igyekezett megtudni a részleteket.

— A harcokban kitűnt katonák névsorát összeállította már, Momis-Uli elvtárs?

— Összeállítottam, tábornok elvtárs. Ma kora reggel már ezzel foglalkoztam.

— Hol van hát? Adja ide.

Oldaltáskámból elővettem a kitüntetésre érdemesnek talált parancsnokok és harcosok jellemzését. Panfilov érdeklődve nyúlt a papírlapok után.

Amikor átfutotta azt az oldalt, ahol Dorgyija politikai tisztről volt szó, többször is bólintott, aztán hangosan felolvasta ezeket a sorokat:

„A századparancsnok eltűntekor, telefonösszeköttetés hiányában, saját kezdeményezésére átvette a parancsnokságot, összegyűjtötte a sötétben szétszóródott századot."

Panfilov visszatette a papírlapot, rám pillantott, mosolygott, szeme ravaszul csillogott.

— A parancsnok eltűntekor, telefonösszeköttetés hiányában, saját kezdeményezésére... — ismételte el újra. — Ez a dolog veleje, Momis-Uli elvtárs.

Hallottam már tőle ezt a kifejezést, hogy „a dolog veleje". De nem értettem, mire céloz most Panfilov. Megkérdeztem:

— Minek a veleje?

— Ennek! — Panfilov a teázáshoz megteríteit asztaltól — emellett ültünk — könnyed mozdulattal odafordult a másik asztalhoz, amelyet teljesen beborított a fehérlő térkép, a sok, különböző színű jellel; az a bizonyos térkép, amely úgy megijesztett, amikor első ízben hajoltam föléje. — Ennek a veleje — mondta még egyszer Panfilov, és a térképre mutatott napbarnított, valósággal kicserzett kezével. — Az új taktikánké. A védelem újfajta felépítésée. Érti?

— Nem, tábornok elvtárs, nem értem.

— Nem érti? De hiszen ön magyarázta meg nekem, Momis-Uli elvtárs.

— Mit magyaráztam meg? Ezt?

Odaléptem a térképhez, és megint megpillantottam a front vonalát, amelyet sok helyütt áttörtek, s amely mintha szétesőben volna szétszórt, látszólag rendetlenül elhelyezkedő rajokra. A németek alakították ilyenné, amikor áttörték s szétdarabolták hadosztályunk vonalát. De miért sietünk mi magunk az ellenség segítségére? Miért cselekedett így Panfilov, aki most ráadásul még ki is nevet engem? Meg kell vallanom, sértett a nevetése.

— No, jó, elemezzük a helyzetet — mondta a tábornok. — Foglaljon helyet. Iszik még egy pohár teát?

Megint berregni kezdett a tábori telefon. Panfilov felemelte a kagylót.

— Igen, Ivan Ivanovics, hallgatom... Igen, persze, Dorfman százados alkotása. Még ma tovább kell küldenem? Hm, hm... Nagyon jól sikerült? Majd elolvasom. Csak egy óra múlva érek rá, Ivan Ivanovics. Igen, mondja meg Dorfman elvtársnak, hogy jöjjön át egy óra múlva.

Amikor befejezte ezt a kurta beszélgetést, visszatért hozzám.

— Minek is titkolnám ön előtt, Momis-Uli elvtárs: szegény halandó lelkemet kérdőre vonták, miért adtuk fel Volokalamszkot? Külön bizottságot rendeltek ki. Megírjuk a magyarázatot, reméljük, elvonul felettünk a vihar. Hallgatott, kérdőn tekintett rám. — Mi a véleménye, Momis-Uli elvtárs? Elvonul a vihar?

— Bizonyos vagyok benne, tábornok elvtárs.

— Hm... Köszönöm a jó szót.

Megint úgy éreztem, hogy a tábornok hangjában egy kis gúny bujkál. Panfilov azonban komoly maradt.

— Elemezzük csak, Momis-Uli elvtárs, mit mondtak önnek ezek a volokalamszki napok.

2

Egy ízben azt mondta nekem Panfilov: „Talán a háború nem igényel komoly elemzést? Az én seregem az én akadémiám. Az ön zászlóalja az ön akadémiája."

Tehát ismét a zászlóalj harci cselekményeinek elemzésére került a sor. Magam sem tudtam miért, nagyot sóhajtottam. Azt mondom, „magam sem tudtam, miért", mert abban a pillanat-

ban még nem értettem, mit is jelentett a sóhajom. Panfilov kíváncsi pillantást vetett rám. Aztán váratlanul így szólt:

— Ön most bizonyára azt gondolja: „Én feltártam ennek az embernek egész lelkemet, elmondtam minden gyötrődésemet, ő pedig két-három ütközet aprólékos elemzésével üti el a dolgot." Így van?

Panfilov alighanem valóban eltalálta azt, amit én még be sem vallottam magamnak. Hallgatásommal jeleztem, hogy eltalálta gondolataimat. Ő pedig így folytatta:

— Ön bizonyára azt gondolja: „Feleljen csak arra, miért vonulunk vissza? Miért van az, hogy a németek annyi ideje egyre csak kergetnek bennünket? Miért engedtük őket egészen Moszkva alá? Erre válaszoljon!" Ugye, erre gondol?

— Igen — válaszoltam őszintén.

Panfilov felállt, a fülemhez hajolt, bajsza alatt megint észrevettem a hamiskás mosolyt.

— Én megmondhatom önnek, Momis-Uli elvtárs... — kissé titokzatosan beszélt —, megmondhatom önnek, hogy ezt bizony nem tudom.

Panfilov látta, mint változik meg arckifejezésem, és elnevette magát. Azt hiszem már említettem, hogy még soha, soha nem láttam ilyen vidámnak, ilyen tréfás kedvűnek a tábornokot.

— Egyébként nem egészen így van — igazította helyre szavait. — Azért mi is tudunk egy és más igen lényegeset erről.

Egész sereg okot sorolt fel katonai balsikereinkre. Természetesen ezeket az okokat én is ismertem: a német hadsereg már mozgósítva kezdte a háborút, Európa csataterein önbizalmat, harci tapasztalatot szerzett, a harckocsik

számát és a légierőket tekintve fölényben volt velünk szemben.

— Mi van még hátra? A váratlanság tényezője? — mondta kérdő hangsúllyal Panfilov. — Igen, a váratlanságé. De hát miért engedtük meg ezt? Miért nem figyeltünk fel minderre? Miért vettük semmibe a reális helyzetet?

Ezeket a kérdéseket önmagának tette fel, rám sem pillantott, nem is várt választ. Egyszerűen csak kitárta előttem gondolatvilágát, az őszinteségért őszinteséggel fizetett. Bizonyára még sok mindent mondhatott volna, de türtőztette magát. Kis ideig csend volt. Aztán így szólt hozzám:

— Ez volt a mi vétkünk, Momis-Uli elvtárs: lebecsültük a való helyzetet. A valóság pedig nem bocsátja meg ezt! Érti?

Ujjával megkopogtatta a szamovárt, amelyben már nem sistergett a víz, és kinyitotta a pitvarba vezető ajtót.

— Usko elvtárs! Intézkedjék, hogy gyújtsák be nekünk a szamovárt.

Aztán megint hozzám fordult.

— Ebben egyezzünk is meg, Momis-Uli elvtárs... Amit nem tudunk, azt nem tudjuk. A történelem majd valamikor kikutatja, feltárja mindezt... A hadosztály harci cselekményeit azonban ismerjük, és erről meg kell hogy legyen a véleményünk.

3

Panfilov odalépett a térképhez, rápillantott, megvakarta a tarkóját, kezével hadonászott a levegőben.

— Talán itt-ott mégis szorosabbra kellene zár-

kóznunk? — mondta eltűnődve. — Tömöríteni kellene első vonalunkat? Hogy gondolja, Momis-Uli elvtárs?

A hangsúlya olyan természetes volt, olyan érdeklődéssel tudakolta a véleményemet, hogy éppen olyan közvetlenséggel vágtam rá:

— Persze hogy szorosabbra! Mindjárt nyugodtabbak lennénk.

De mihelyt kimondtam ezeket a szavakat, máris naivnak, nevetségesnek éreztem őket. Panfilov azonban nem nevetett.

— Nyugodtabb lenne a lelkünk? Ezzel a tényezővel természetesen számolnunk kell. Momis-Uli elvtárs, tudja ön, mi a lélek?

Még mindig a beszélgetés iménti közvetlen hangjának hatása alatt voltam, ezért merészkedtem erre a tréfás válaszra:

— Mohamed száz kinyilatkoztatásában, a négy evangéliumban sem találunk választ erre a kérdésre, tábornok elvtárs. Mit mondjak akkor róla én?

— Nem úgy, nem úgy, Momis-Uli elvtárs. Ön ezt nagyon jól tudja... Tudja mint parancsnok, mint katonai vezető. Az emberi lélek a legfélelmetesebb fegyver a harcban. Ugye?

Beleegyezőn bólintottam. Panfilov megint a térképe fölé hajolt, hümmögött... Szemlátomást még csak most mintázgatta a hadosztály kiépítését, még nem alakult ki, nem formálódott véglegessé az ujjai alatt. Most mintázgatta... Ez a kifejezés jutott eszembe abban a pillanatban.

Panfilov a saját gondolatait követve így szólt:

— Most visszaérkeztünk a dolog velejéhez...

Leült, és közelebb húzta hozzám a székét. Megértettem, hogy szeretné kitárni a lelkét, és látni akarja, hogyan hallgatom: megértem-e, felfogom-e ésszel és szívvel a gondolatait?

— Visszaérkeztünk a lényeghez — ismételte újra. — A másik oldalról érkeztünk vissza hozzá. Mit gondoltak a németek — és nem is csak a németek — a szovjet emberről? Ők így gondolkoztak: ez az ember a kényszer szorításában vergődik, saját akarata ellenére engedelmeskednie kell a parancsnak, az erőszaknak. De mit mutatott a háború?

Panfilov szemlátomást önmagának tette fel ezeket a kérdéseket, hangosan gondolkodott. Amikor előbb jelentést tettem neki, őszintén megvallottam, mennyire bántott, szinte gyötört, hogy nem tudok egyszerű, szívhezszóló, el nem koptatott szavakat találni a szovjet emberről. Most ugyanerre terelte a szót Panfilov is.

— Mit mutatott a háború? A németek áttörték vonalainkat. Bizony, sokszor áttörték. Ilyenkor kisebb egységek, egyes századok, sőt szakaszok is elszakadtak alakulatuktól, telefonösszeköttetés, irányítás nélkül maradtak. Akadtak, akik eldobálták a fegyvert, de a többiek ellenálltak! Az efféle, látszatra szervezetlen ellenállás annyi kárt okozott az ellenségnek, hogy aligha lehetne összeszámlálni. A szovjet ember, akit a párt nevelt, amikor elvágták parancsnokaitól és magára maradt, maga döntött. Parancs nélkül cselekedett, egyszerűen a belső erők, a belső meggyőződés hatására. Vegyük például az ön zászlóalját. Ki adott parancsot Dorgyija politikai tisztnek?

Panfilov a papírlapért nyúlt, amelyen kézírá-

sommal a kitüntetésre felterjesztett Dorgyija jellemzése állt. Ezen a napon már másodszor olvasta fel a tábornok lassú, csendes szóval:

„A századparancsnok eltűntekor, telefonösszeköttetés hiányában, saját kezdeményezésére..."

Panfilov ide-oda forgatta a papírost, majd felemelte a mutatóujját:

— Lehet, hogy valaki azt mondja erre, mi különös van ebben? Igen, ezer meg ezer, tíz- meg tízezer efféle eset volt. De éppen ez a lényeg! Emlékezzék csak vissza az ön Tyimosinjára, aki egymaga felvette a harcot a németekkel! Vagy a felcserre, aki ott maradt az elhagyott sebesültekkel! Ki adott nekik parancsot? Ki adott nekik parancsot? — ismételte. — Milyen erő hatására cselekedtek? Csakis a belső erő, a belső parancs hatására. Vagy akár ön, Momis-Uli elvtárs?

Panfilov fejét csóválta, elmosolyodott.

— Ön persze halmozta a rangokat, majdnem generalisszimusszá nevezte ki magát...

Ez a könnyedén odavetett megjegyzés egyáltalában nem volt éles. Panfilov gyengéden, szinte a kisujjának egyetlen mozdulatával igazított helyre.

4

A tábornok nem tudott ülve maradni. Ismét odament a térképhez. Én is felálltam.

Panfilov ujabb kérdéseket tett fel:

— Mi adja új harci rendünk életképességét? Mire alapul ez a harci rend?

Még nem is felelhettem, amikor az adjutáns jelentette, hogy megjött Dorfman százados.

Panfilov az órájára nézett, majd rám pillantott.

— Nem, nem, maradjon csak, Momis-Uli elvtárs. Most egy kicsit nekilátunk itt a munkának Dorfman elvtárssal, ön pedig elüldögél itt addig, és közben figyeljen ön is jól oda. Annál is inkább, mert kissé önt is érinti a dolog.

— Engem?

— Bizony. Most felelnünk kell Volokalamszk kérdésére. És különösen arra, hogy helyesen használtam-e fel a tartalékomat?... Hogy vélekedik erről? No?

— Nekem nehéz erről véleményt mondanom, tábornok elvtárs.

— Nehéz? — Panfilov mintha valami burkolt értelmet sejtett volna válaszomban. Majd hevesen felkiáltott: — Ami igaz, az igaz. Nehéz véleményt mondani!

Dorfman százados ruganyos, könnyed léptekkel ment az asztalhoz. Sevró csizmája ragyogott. Csillogott egyenesen elválasztott, barna haja is. Vadonatúj zubbonyának gallérja mögül friss fehér szegély kandikált elő. Ugyanilyennek láttam Dorfmant — kissé piperkőcnek, barna szemében játékos fénnyel — abban az aggasztó órában, Volokalamszkban, amikor a hadosztálytörzs hadműveleti osztályának vezetőjeként fáradhatatlan energiával teljesítette kötelességét. Most is rám mosolygott, mint akkor este. A hóna alatt elmaradhatatlan fekete mappáját szorongatta.

— Foglaljon helyet — invitálta Panfilov. — És adja ide a fogalmazványát.

— Nem nevezhetem a sajátomnak, tábornok elvtárs — mondta szerényen Dorfman. — Én

csak írásos formába öntöttem az ön meggondolásait, tábornok elvtárs. Emellett a törzsparancsnok is...

— Jó, jó — vágott a szavába Panfilov. — Az etikettel végeztünk... Most lássunk munkához.

Dorfman kinyitotta mappáját, kivett néhány gépelt lapot, odaadta a tábornoknak. Panfilov egy mozdulattal ismét hellyel kínálta Dorfmant, aztán odahúzódva az ablakhoz, elmerült az olvasásban.

Egymásután kerültek az asztalra az elolvasott oldalak. Az egyik helynél Panfilov, anélkül, hogy felemelte volna lehajtott fejét, ceruzát keresett az asztalon, valamit írt a lap szélére. Ismét az asztalra került egy oldal. Majd megint felemelkedett a ceruza. Panfilov a hegyével megvakarta a tarkóját, s azt az oldalt széljegyzet nélkül hagyta. Aztán le is tette a ceruzát.

Az utolsó oldalon mindössze néhány sor szöveg volt. Panfilov sokáig nézte, szemlátomást végiggondolta az olvasottakat.

— Meggyőző érvelés — mondta végül. — Kétségtelenül meggyőző. Ön derekas segítséget nyújtott nekem, Dorfman elvtárs.

— Megtettem, amit tudtam, tábornok elvtárs.

Panfilov kipillantott az ablakon.

— Csakugyan, úgy látszik belőle — folytatta —, hogy nem is lehet felelősségre vonni bennünket. Volokalamszk előterében hősiesen verekedtünk... Olyan szívós kitartást tanúsítottunk... — Odafordult Dorfmanhoz: — Ezt nagyon erőteljesen fogalmazta meg, Dorfman elvtárs. Tisztelettel meghajlok a tolla előtt.

Ám a tábornok fekete szemöldöke hegyesebbre húzódott a szokottnál, s ez nem állt össz-

hangban helyeslő szavaival. Ezt természetesen észrevette Dorfman is.

— Hiszen ön maga fejtette ki ezeket a gondolatokat, tábornok elvtárs.

Panfilov nem válaszolt, tovább gondolkodott fennhangon:

— A város feladása után megőriztük állóképességünket, nem engedtük tovább mozogni a németeket az országúton, Volokalamszktól néhány kilométernyire helyreállítottuk a frontot. Ezt megint csak világosan és erőteljesen leírta. De milyen következtetés adódik mindebből, Dorfman elvtárs?

— A következtetés önmagától adódik, tábornok elvtárs.

— Ez a következtetés: archívumba az egész üggyel, el kell tekinteni a következményektől. Eltaláltam?

Dorfman könnyed fejbiccentéssel jelezte beleegyezését.

— De milyen képet látunk? Ott — Panfilov Volokalamszk irányába mutatott — megfutamodtunk, Dorfman elvtárs, elveszítettük a várost... Most pedig megfutamodunk itt is...

— Hogyhogy? Hol, tábornok elvtárs?

— Itt — bökött Panfilov az elolvasott oldalak felé. — Itt is ugyanaz a felemás, ugyanaz a határozatlan hang...

— De hiszen én azt akartam, tábornok elvtárs...

— Tudom, Dorfman elvtárs, megértem. Nem is önt kárhoztatom. De azt mondja meg nekem: miért érjük be annyival, hogy elkerüljük a csapást? Miért akarjuk elkerülni a vihart? Hadd zúgjon!

— Én azért nem hívnám ki magam ellen, tábornok elvtárs...

— Persze, nekem nem lesz éppen kellemes, Dorfman elvtárs, ha leváltanak a hibákért vagy megrovásban részesítenek. De azért csak szedjük össze a bátorságunkat, beszéljünk róluk nyíltan. Mondjuk úgy, hogy ne lehessen azt írni rá határozatul: „Lerakni." Szálljunk síkra, Dorfman elvtárs. Nem?

Dorfman kissé kihúzta magát, barna szeme merészen csillogott.

— Én kész vagyok rá, tábornok elvtárs.

— Efelől nem is volt kétségem.

5

Panfilov fel-alá járt a szobában, tűnődött.

— Milyen hibát követtem el a Volokalamszkért vívott harcban? — szólalt meg végül. — Azt, hogy eddigi tapasztalataink ellenére is a szabályzatban előírt vonalvédelem taktikáját követtem.

— Nem egészen, tábornok elvtárs — igazította helyre Dorfman.

— Igen, igaza van... Nem egészen... Tudatosan is megszegtem már. Ön is elég sok példát mondhat erre. Akár a tartalék felhasználására vonatkozó elhatározásom... Látja, elérkeztünk önhöz is, Momis-Uli elvtárs — fordult felém. — Én kiküldtem az ön zászlóalját azzal a parancscsal, hogy szállja meg, foglalja el az uralkodó magaslatot. Már ez is eltért a vonalvédelemtől, a vonalba fejlődéstől. De határozatlanul, felemás módon tértünk el tőle... Hiszen tekintet nélkül arra, hogy áttörték a vonalat, a városban kel-

lett volna tartanom a zászlóalját, önre bíznom a város védelmét. Azt hiszem, ön még most is ott küzdene... Ezt kell megírni, Dorfman elvtárs.

— Értettem, tábornok elvtárs.

— Meg kell írni élesen, ezt ön kitűnően meg fogja csinálni, Dorfman elvtárs. Meg kell mondani világosan és határozottan: hiba történt. A hiba lényege az, hogy nem elég határozottan szegtük meg a szabályzatban előírt, de már elavult utasítást a csapatok felfejlődéséről a védelmi harcban. Úgy írja meg, hogy... hogy ne maradjon következmények nélkül a dolog. Természetesen mértéktartóan, szerényen. Ami pedig a kitartást, a hősi harcot illeti... az maradjon meg. Értett?

— Értettem. Hadat üzenünk.

— Ez az... Elég volt a városok feladásából! Ha feladtad, felelj érte: mondd meg, hogyan adtad fel és miért. Nem tölthetjük az időnket azzal, hogy kibúvó válaszokat fogalmazzunk, Dorfman elvtárs.

— Értettem, tábornok elvtárs — mondta Dorfman. — Estére megírom.

— Nem szükséges, ha gyorsan csinálja, sokszor kell újra csinálni... Inkább szánja rá még az éjszakát is. Reggel újra jöjjön el hozzám. És ha késik egy napot az iratunk... Nem fogják érte levágni a fejünket. No, sok szerencsét. Dorfman elvtárs.

6

Megint magunkra maradtunk.

— Látja, Momis-Uli elvtárs, hadat üzenünk a szabályzatnak. Hiszen a szabályzatokat a hábo-

rú, a háború tapasztalata teremti meg. A mostani szabályzat a régebbi háborúk tapasztalatát tükrözte vissza. Az új háború szétfeszíti ezt a szabályzatot. Összetörik a harcok során rendkívül nehéz helyzetbe jutott, elkeseredésbe kergetett parancsnokok. Mint ahogy ön is széttörte, Momis-Uli elvtárs...

Panfilov megállt a beszédben, rám pillantott, lehetőséget adva, hogy közbeszóljak, ellenkezzem, de én csak hallgattam továbbra is.

— Széttörte, aztán jelentette nekem. Én pedig jelentettem a hadseregparancsnoknak. Ő tovább jelentette. Így hát még mielőtt kikristályosodna, megíródna az új szabályzat, ezer meg ezer parancsnok kialakítja már a harcok során.

Panfilov megint odalépett a térképhez, és ismét nézegetni kezdte.

— Hm... hm... Azt mondja, egyet-mást át kellene csoportosítanunk. — Nem tudtam, kihez beszél, hiszen én nem szóltam semmit. — Igen, túl kicsiny erőkkel védekezünk. Most egy kissé megerősíthetem őket. Hála istennek, feltámadt az ön zászlóalja. Ismét az én tartalékom lesz. A védelem második vonala.

Nem titkoltam elképedésemet:

— A második vonal? Az én zászlóaljam egymagában?

— Igyekszem majd egy kissé feltölteni az egységét. Lehet, hogy megerősítő tűzfegyvereket is adok önnek. De nem sok van belőlük. Ezek mind morzsák, maroknyi csoportok...

— De hát akkor mit tegyünk, tábornok elvtárs? Hogyan tudunk megbirkózni ezzel? Mit tehet az én zászlóaljam, néhány száz puskás em-

ber, ha egész ezredek zúdulnak rá?... De hát hol a hadseregünk? — törtem ki. — Hol a haditechnikánk?

Újra elmondtam mindazt, ami a szívemet nyomta. Talán más hadosztályparancsnokkal szemben nem mertem volna ilyen őszinte lenni. De Panfilov egész magatartása, az, hogy szívesen elmondta gondolatait alárendeltjének, fennhangon töprengett a jelenlétében, tanácsát kérte, őszinteségre ösztönzött. Most is az elítélő szigor legcsekélyebb árnyéka nélkül, sőt, érdeklődéssel hallgatott.

— Beszéljen csak, beszéljen, Momis-Uli elvtárs. Ön a tartalékom parancsnoka, jól meg kell értenünk egymást...

Újra megkérdeztem:

— Csak nem nekünk kell tartanunk az egész második vonalat, tábornok elvtárs?

Panfilov félbeszakított:

— Nem a vonalat, Momis-Uli elvtárs, nem a vonalat... Szokjon le erről a szóról. Bátrabban szabadítsa ki magát a régi vonalvédelmi taktika rabságából.

— Tehát önnek második vonal helyett csak az én zászlóaljam áll rendelkezésére? Reális dolog ez, tábornok elvtárs?

— Reális. Az a fő, hogy a kellő időben a kellő helyen legyen. Volokalamszk szolgáljon okulásul. Ha ön alaposan áttanulmányozza ezt a sávot — Panfilov a hadosztály frontjához tartozó széles terepsávra mutatott a térképen —, ha a tábornoka többé nem lő bakot, akkor egy zászlóalj is megtáncoltathatja néhány napra az ellenséget. Emlékezzen csak a spirálrugónkra. Az el-

lenségnek át kell alakítania harci rendjét. Ehhez azonban időre van szüksége. Nem egy szakasz, hanem egy zászlóalj zárja el az útját. Próbálja meg az ellenség szemszögéből nézni a dolgot. Tessék, ön a német hadseregcsoport parancsnoka. Mit tesz, ha a fő csapás irányában egy zászlóaljba ütközik az országúton?

Igyekeztem beleképzelni magam a német parancsnok szerepébe. Aztán bevallottam:

— Persze, két-három napot elvesz tőle a zászlóalj.

— Tán még többet is, Momis-Uli elvtárs...

— És aztán? Mi lesz aztán, tábornok elvtárs?

— Aztán? Ha kell, az Isztráig is visszavonulunk, vonalat vonal után adva fel. Nem kellene beszélnem erről önnek, Momis-Uli elvtárs. Bizalmasan mondom el önnek, mint a tartalékom parancsnokának. Visszavonuló harcot fogunk vívni, működésbe hozzuk megint a spirálrugót. A visszavonulás nem eszeveszett futás, Momis-Uli elvtárs, hanem a harc egyik legbonyolultabb fajtája. Nem mindenki ért hozzá, hogyan kell visszavonulni. Azt a feladatot tűzték elénk, hogy ne engedjük gyorsan előre haladni az ellenséget, fárasszuk ki, tartsuk az utakat, amelyeken gyorsan előre tolhatná gépesített erőit. Ilyen út pedig — nézze csak meg, nézze csak meg alaposan! — ilyen út nem sok van. Ha hozzáértéssel vonulunk vissza, az ellenség egy-másfél hónapot veszít, amíg kiér az Isztra vonaláig. Ön szerint ez nem reális?

A térképet néztem, követtem a tábornok ceruzáját, a rugalmas harci tervet, amelyet még csak néhány fő vonásában vázolt fel előttem

most Panfilov. Nem titkolta a nehézségeket, s ezzel bizalmat gerjesztett bennem. Tartanunk kell az utakat... Egy-másfél hónapra betörni a németeket... Most már nem döbbentett meg, most már alaposan átgondolt, nagy feladatként fogadtam.

— Úgy gondolom, így kell majd harcolnunk a négyszeres, sőt, ötszörös túlerő ellen — folytatta Panfilov. — Nem baj, Momis-Uli elvtárs, mi ketten nem először látunk ilyent... Egy-másfél hónap múlva pedig megjönnek tartalékaink. Eljön az ideje, amikor majd látni fogjuk, hol a hadseregünk, hol a haditechnikánk.

7

— No, mára elég is lesz — fejezte be a tábornok. — A részletekről majd elbeszélgetünk máskor. A közeli napokban áttelepítem a zászlóaljját, hogy közelebb legyenek hozzám. El is megyek majd az új helyükre lakásszentelőre. Meghív?

Mélyen meghajoltam.

— Szívesen látjuk... Megvendégeljük kazah módra. Piláffal. Csak szóljon előző este.

— Jól van. Nem akarom elrontani a szakácsuk jókedvét. Most pedig még valamit, Momis-Uli elvtárs. Egy kis túlóra-feladatot akarok adni önnek. Írja le a harcaikat, a zászlóalja harci cselekményeit. Mellékeljen hozzá vázlatokat.

— Értettem, tábornok elvtárs.

— Ne kendőzze el a nehézségeket. A keserűt keserűen kell lenyelni. Megértett? Hány napra van szüksége ehhez?

— Remélem, három nap alatt elboldogulok vele.

— Nem, három nap alatt nem készül el. Adok egy hetet. Az őrangyalunk lehetővé teszi.

Csodálkozva néztem rá: miféle őrangyalunk? Panfilov megmagyarázta:

— A védők őrangyala, az idő! Tudja, kinek a szavai ezek? Clausewitzé, a német nép egyik legkiválóbb alakjáé. — Panfilov eltűnődött, megismételte: — A német nép... Ön sohasem alacsonyodott le addig, Momis-Uli elvtárs, hogy gyűlölettel gondoljon a németekre mint nemzetre, mint népre?

— Soha! — vágtam rá keményen. — Ha kazah vértestvérem állna a horogkereszt zászlaja alá, őt is gyűlölném.

Panfilovnak hirtelen eszébe jutott valami:

— De hiszen végül is elfelejtettem megmondani önnek, mit írt Lenin a visszavonulásról. Ő azt tartotta, hogy a visszavonulás művészete épp olyan fontos a harcunkban, mint az, hogy bátran, lendülettel, feltartóztathatatlanul tudjunk előre nyomulni, támadni... Azt írta, hogy feltétlenül tanulmányozni kell a visszavonulás tapasztalatait, Érti, Momis-Uli elvtárs?

Kezet nyújtott, s búcsúzóul megráztuk egymás kezét.

Amikor kiléptem Panfilovtól, órámra pillantottam. Három órára járt az idő.

Néhány nappal ezelőtt ugyanebben az órában hagytam el a házát Volokalamszkban. Zuhogott az eső, dörögtek az ágyúk, égett szag terjengett, körös-körül mindent homályos fátyol fedett.

Most pedig mintha visszatért volna a vénasszonyok nyara. A szellőborzolta tócsák vizében ezer meg ezer apró fényfolt káprázatta a szemet.

Magamban dudorászva ültem nyeregbe. Liszanka szapora ügetéssel vitt a hátán hazafelé — gondolatban így neveztem a zászlóaljamat.

TARTALOM

Szincsenko, lovat! 3
A hadosztálytörzsnél 22
Vaksötétben 41
Éjszaka 59
Reggeli köd 81
Volokalamszk elesett 92
Visszavonulás. Az utolsó csomag „Belomor" . 107
A nagy pont után 119
Egy kis beszélgetés hármasban 128
Éjszakai pihenő a hídnál 140
Október huszonnyolcadika 156
Felsőfokú orvosi végzettség 177
Gorki falucska 193
A hadosztályparancsnok munkában 213

A fordítást ellenőrizte: Nikodémusz Elli. Szerkesztette: Szabó Maria. A borítót és az illusztrációkat Rogán Miklós rajzolta. Műszaki vezető: Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő: Csenes L. György. A szedést 1960. XI. 17-én kezdték meg. Megjelent 1961. I. 30-án 40 000 példányban. Terjedelem 8,7 (A/5) ív

60—4104. Szikra Lapnyomda, Budapest